

Sociaaleconomische trends

***Statistisch kwartaalblad over arbeidsmarkt,
sociale zekerheid en inkomen***

4e kwartaal 2010

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
**	= nader voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2009-2010	= 2009 tot en met 2010
2009/2010	= het gemiddelde over de jaren 2009 tot en met 2010
2009/'10	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2009 en eindigend in 2010
2007/'08–2009/'10	= oogstjaar, boekjaar enz., 2007/'08 tot en met 2009/'10

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek – Grafimedia

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Redactie

Brigitte Hermans
Annelies Boerdam
Pieter Duimelaar
Ivo Gorissen
Lian Kösters
Hans Langenberg
Ton van Maanen

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

Prijzen inclusief verzendkosten
Abonnementsprijs: € 53,10
Prijs per los nummer: € 14,60
ISSN: 1573-2215

Oplage: 550

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2010.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

Redactioneel	5
Artikelen	7
Zzp'ers in Nederland: de baanzekerheid voorbij?	7
Druk van de inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen	15
Bedrijfseconomisch ontslag verdubbeld in 2009	23
Voltijds werkende nieuwe moeders: vooral laag en middelbaar opgeleide vrouwen worden beïnvloed door hun (schoon)moeder	27
De herkomst van instromers in het mbo	37
Consumentenvertrouwen en demografische en sociaaleconomische kenmerken van de consument	44
Werk en inkomsten na faillissementsontslag	49
Wat beïnvloedt het risico op voortijdig schoolverlaten?	57
Begrippen	65
Nu en eerder verschenen artikelen	69
Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website	75
Publicaties	79

Redactioneel

Dit is alweer de laatste Sociaaleconomische trends van 2010. Ook in dit nummer vindt u weer verschillende artikelen die de trends op de arbeidsmarkt belichten. Zo heeft een bijdrage zelfstandigen zonder personeel tot onderwerp, terwijl in twee andere (faillissement)ontslag aan de orde komt. Ook wordt er in dit nummer aandacht besteed aan ontwikkelingen op het gebied van onderwijs, zoals de instroom in het mbo en voortijdige schoolverlaters, en inkomen. In het eerste kwartaal van 2011 komen we terug met een themanummer waarin de relatie tussen werk en inkomen centraal zal staan.

Artikelen

Het openingsartikel gaat over de opmars van de zelfstandige zonder personeel. Deze stond de laatste tijd sterk in de belangstelling. In hoeverre zorgen de zzp'ers voor verschuivingen op de arbeidsmarkt? Gaat het om een substantiële trend? Of valt het wel mee met de opkomst van deze nieuwe ondernemers? Aan de orde komen de ontwikkeling van het aantal zzp'ers sinds midden jaren negentig en de achtergrondkenmerken van deze bijzondere ondernemers.

Het CBS is bezig met het ontwikkelen van een nieuwe belastingstatistiek. Inmiddels zijn hierin de inkomstenbelasting en de premies volksverzekeringen opgenomen. In het tweede artikel worden de eerste resultaten gepubliceerd. Besproken wordt de variatie tussen de verschillende huishoudens in de belasting- en premiedruk en de verlichting hiervan door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen. Ook het effect op de inkomensverdeling komt aan bod.

Een ander onderwerp waarvoor de aandacht sinds het uitbreken van de economische crisis is toegenomen, is het ont-

slag van werknemers. Hieraan zijn twee bijdragen gewijd. Een daarvan schetst de ontwikkeling van het aantal gedwongen ontslagen in de afgelopen jaren. In de andere bijdrage staan faillissementsontslagen centraal. Onderzocht is wat de consequenties zijn van het ontslag voor de loopbaan van deze werknemers.

Steeds meer vrouwen blijven doorwerken na de geboorte van hun eerste kind, echter maar weinig doen dat voltijds. Wat maakt dat deze vrouwen tegen het gangbare patroon in een volledige baan combineren met het moederschap? Een onderbelichte factor hierbij is de rol van het actuele arbeidsmarktgedrag van de eigen moeder en schoonmoeder. In het vierde artikel wordt deze geanalyseerd.

Twee artikelen gaan over onderwijs. In het eerste is de instroom in het middelbaar beroepsonderwijs onder de loep genomen. Het blijkt dat een op de vijf nieuwe mbo'ers in het voorgaande jaar heeft gewerkt. In het andere is met behulp van multivariate analyse onderzocht welke factoren het risico op voortijdig schoolverlaten beïnvloeden. Daarbij is niet alleen gekeken naar kenmerken van leerlingen, maar ook naar de invloed van scholen.

Verder bevat deze Sociaaleconomische trends een uitgebreid artikel over het consumentenvertrouwen, dat maandelijks door het CBS gemeten wordt. Duidelijk wordt dat dit niet alleen is gerelateerd aan de actuele economische situatie, maar ook samenhangt met de achtergrondkenmerken van de consument.

We wensen u een prettige jaarwisseling!

De redactie

Zzp'ers in Nederland: de baanzekerheid voorbij?

Ronald Dekker (ReflecT) en Lian Kösters (CBS)

Met de opkomst van de zelfstandigen zonder personeel lijkt er steeds meer sprake te zijn van een verschuiving van baanzekerheid naar werkzekerheid. In onderstaand artikel is onderzocht welke personen nu eigenlijk zelfstandige zonder personeel worden en of de opkomst van de zelfstandigen zonder personeel inderdaad voor deze verschuiving op de arbeidsmarkt zorgt.

1. Inleiding

Werken als werknemer in loondienst levert in Nederland veel zekerheid op. Er kunnen verschillende vormen van zekerheid onderscheiden worden (Wilthagen & Tros, 2004). Ten eerste heeft een werknemer met een vast contract een bepaald niveau van baanzekerheid, omdat de werknemer niet zo maar ontslagen kan worden. Ten tweede heeft men een hoog niveau van werkzekerheid. Mensen met een vaste baan hebben meestal een jaar later ook nog werk. Uit de eerste twee vormen van zekerheid volgt de derde, inkomenszekerheid. Voor het uitvoeren van werk voor een werkgever krijgt men immers loon. Omdat er daarnaast ook sociale zekerheidsrechten (bijvoorbeeld WW en pensioen) worden opgebouwd is de sociale zekerheid de vierde vorm van zekerheid. Werken in loondienst is in Nederland al sinds jaar en dag de standaard. In de periode 1996–2009 is het aandeel werknemers met een vast contract als percentage van de werkzame beroepsbevolking vrijwel constant 80 procent geweest. Daarnaast werkt ongeveer 10 procent van de werkzame beroepsbevolking als werknemer in een flexibel contract. Deze zogenaamde flexwerkers hebben een lager niveau van baanzekerheid en ook hun werkzekerheid is lager omdat ze verhoudingsgewijs vaker zonder werk zitten een jaar later. Hun inkomenszekerheid is daarmee ook lager, maar ze bouwen wel (naar rato en dus meestal op een lager niveau) sociale zekerheidsrechten op.

De belangrijkste reden waarom bedrijven werknemers in dienst hebben op relatief lang lopende contracten is dat het vaak efficiënter is dan voor elke taak een (onder)aannemer in te huren. Werknemer en werkgever gaan een contract aan waarbij de laatste het recht krijgt om taken aan de eerste toe te wijzen. Dit is een efficiënte oplossing voor de onzekerheid over toekomstige taken. Voor beide partijen is het vervolgens ook kostbaar (transactiekosten) om deze relatie weer te verbreken. De theorieën (verschillende versies van de theorie van het ondernemersgedrag, o.a. Coase, 1937; Simon, 1951; Williamson, 1975) die bovenstaande redenering ondersteunen hebben gemeen dat de langdurige werkgever-werknemersrelatie (met baanzekerheid) een efficiënte oplossing kan zijn in onzekere omstandigheden, maar dat niet *per definitie* is. Soms is het efficiënter om te kiezen voor een

Baanzekerheid

De (on)zekerheid over het behoud van de huidige baan als werknemer.

Werkzekerheid

De (on)zekerheid over het behouden, vinden en creëren van betaald werk, nu en in de toekomst, gebaseerd op de ontwikkeling van het eigen menselijk kapitaal en goed functionerende (arbeidsmarkt)instituties.

Inkomenszekerheid

De (on)zekerheid over het behoud en stabiliteit van inkomen, nu en in de toekomst.

Sociale zekerheid

Inkomenszekerheid die wordt ontleend aan een sociale uitkering.

meer flexibele transactie buiten het eigen bedrijf door middel van bijvoorbeeld uitzendwerk en uitbesteding.

De laatste decennia is er sprake van een opmars van uitbesteding (Abraham en Taylor, 1996; Donselaar et al., 2003) die in het bijzonder kansen biedt aan detacheringsbedrijven en individuele professionals, de zelfstandigen zonder personeel (EIM, 2001). Zelfstandigen voeren werkzaamheden uit voor eigen rekening en risico op contractbasis, maar zonder arbeidscontract. Zij hebben dus geen baanzekerheid want dat bestaat niet voor zelfstandigen. Hun werkzekerheid is daarentegen niet noodzakelijk lager. Immers, het vinden van werk of opdrachten is een kerntaak van de zelfstandige. De hoogte van de inkomsten is uiteraard niet gegarandeerd en de inkomenszekerheid is daarmee lager. Zelfstandigen moeten hun sociale zekerheid zelf regelen en omdat niet alle zelfstandigen dat doen, door geldgebrek of kortzichtigheid, is het gemiddelde niveau van sociale zekerheid onder zelfstandigen lager. Wanneer ze hun inkomsten niet aan sociale zekerheden besteden maar in eigen zak houden, kan hun inkomen hierdoor echter wel hoger zijn.

Aan de opkomst van de zelfstandige en de zelfstandige zonder personeel wordt veel aandacht besteed in het huidige beleid. Het adviesorgaan van het Kabinet, de Sociaal Economische Raad (SER), is verzocht om een advies uit te brengen over de positie van zelfstandig ondernemers en in het bijzonder zzp'ers, omdat deze groepen

zouden zorgen voor grote verschuivingen op de Nederlandse arbeidsmarkt. In dit artikel wordt onderzocht in hoeverre de opkomst van de zelfstandigen en de zelfstandigen zonder personeel nu echt een substantiële trend is of dat het wel meevalt met de opkomst van deze nieuwe ondernemers. Om een goed beeld te krijgen van de ontwikkelingen is in de tweede en derde paragraaf gekeken naar de ontwikkeling van het aandeel zelfstandigen zonder personeel binnen de werkzame beroepsbevolking in de periode 1996–2009. Verder is bestudeerd welke achtergrondkenmerken zelfstandigen zonder personeel hebben. Zij worden daarbij telkens vergeleken met werknemers. Om vast te stellen hoe al deze factoren in samenhang de kans om zelfstandige zonder personeel te worden beïnvloeden, wordt in de vierde paragraaf een multinomiale logistische regressieanalyse beschreven. Hierbij wordt bekeken welke mensen vaker zelfstandige zonder personeel worden. Voor de analyses is gebruik gemaakt van data uit de Enquête beroepsbevolking (EBB) voor de jaren 1996–2009.

2. Ontwikkeling zelfstandigen zonder personeel en werknemers

Het aantal zelfstandigen is de laatste jaren sterk toegenomen. Halverwege de jaren '90 waren er nog 660 duizend, in 2009 waren er ruim een miljoen. Deze toename betrof vooral zelfstandigen zonder personeel. Hun aantal liep in die periode op van bijna 400 duizend tot bijna 690 duizend. Dit is een toename van ruim 70 procent. Het aantal zelfstandigen met personeel bleef vrij constant en schommelde rond de 300 duizend. In dezelfde periode kwamen er ook bijna een miljoen werknemers bij. Kortom, de werkzame beroepsbevolking als geheel nam toe.

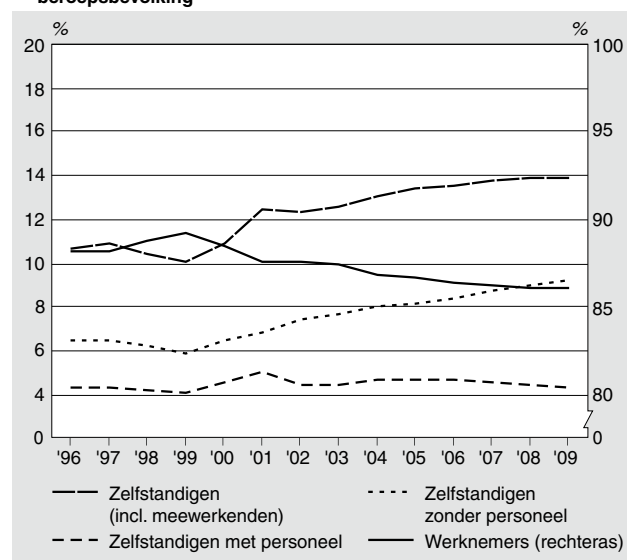
Zzp'ers

De term zzp'er ontstond toen aan het eind van de vorige eeuw steeds meer werknemers hun beroep niet meer gingen uitoefenen in loondienst, maar als eigen baas. Omdat zij hun opdrachten vaak uitvoerden voor hun voormalig werkgever of voor een beperkte kring van opdrachtgevers werden zij gezien als een bijzondere categorie van ondernemers, de zelfstandigen zonder personeel (Pleijster en Van der Valk, 2007; Vroonhof, Tissing, Swaters, Bruins en Davelaar, 2008).

De zzp'er is echter in geen enkele wet- of regelgeving terug te vinden en bestaat formeel dus niet. Soms worden er freelancers mee bedoeld (Kamer van Koophandel, 2007), dan weer alle zelfstandigen die geen personeel in dienst hebben. Andere bronnen spreken over een groep die tussen het ondernemerschap en het werknemerschap in hangt (Meijer, Vroonhof en De Waard, 1999; De Muijnck, Overweel en Vroonhof, 2001) of ook wel 'schijnzelfstandigen' (Aerts, 2007; CWI, 2008). Dit omdat ze wat betreft hun juridische positie niet op werknemers lijken, maar wat betreft hun maatschappelijke positie juist weer wel. In dit artikel wordt niet op deze specifieke groep ingegaan, maar worden alle zelfstandigen zonder personeel besproken.

Als de absolute toename van het aantal zelfstandigen wordt afgezet tegen de toename van de totale werkzame beroepsbevolking, blijkt de sterkte van de groei van de zelfstandigen mee te vallen. Het aandeel zelfstandigen was in 1996 bijna 11 procent en in 2009 bijna 14, een toename van ruim 3 procentpunten. Het aandeel zelfstandigen zonder personeel ging van ruim 6 naar 9 procent, het aandeel zelfstandigen met personeel bleef vrijwel gelijk. Het aandeel werknemers binnen de werkzame beroepsbevolking ging van 88 naar 86 procent en daalde dus iets. Het aandeel zelfstandigen en met name zelfstandigen zonder personeel is dus zeker toegenomen. Het is echter niet zodanig toegenomen om te kunnen stellen dat de zelfstandige zonder personeel de rol van de werknemer als de standaard op de Nederlandse arbeidsmarkt lijkt te gaan overnemen. Nog steeds zijn bijna 9 van de 10 werkenden in Nederland werknemers.

1. Ontwikkeling aandeel werknemers en zelfstandigen in werkzame beroepsbevolking

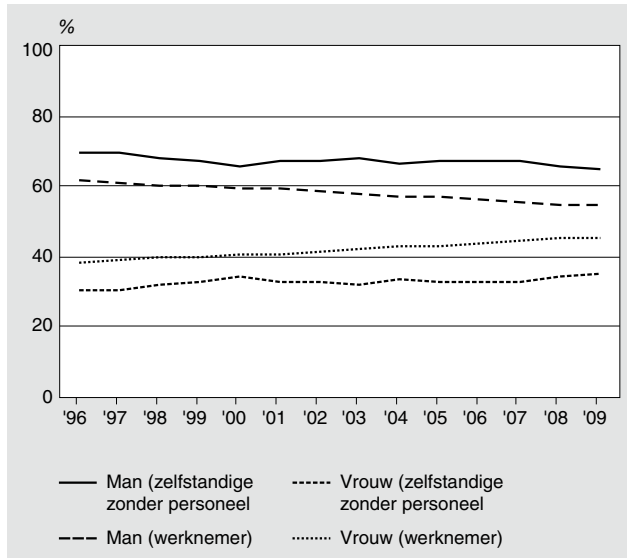

3. Kenmerken zelfstandigen zonder personeel en werknemers

Geslacht

Zelfstandigen zonder personeel zijn vaker mannen dan vrouwen. Bijna 65 procent is man en slechts 35 procent is vrouw. Het aandeel mannen en vrouwen is de laatste 15 jaar wel iets dichter bij elkaar gekomen. In 1996 was nog 70 procent van de zelfstandigen zonder personeel een man en 30 procent een vrouw. Onder werknemers is de man-vrouw verdeling meer gelijk. In 2009 was bijna 54 procent van de werknemers man en 46 procent vrouw. Dit lag in 1996 nog verder uit elkaar. Toen was nog 62 procent man en 38 procent vrouw. De arbeidsparticipatie in Nederland is met name toegenomen doordat meer vrouwen zijn gaan werken. Zij kiezen blijkbaar vaker voor een baan als werknemer met meer zekerheid en niet voor het onzekere bestaan van een zelfstandige.

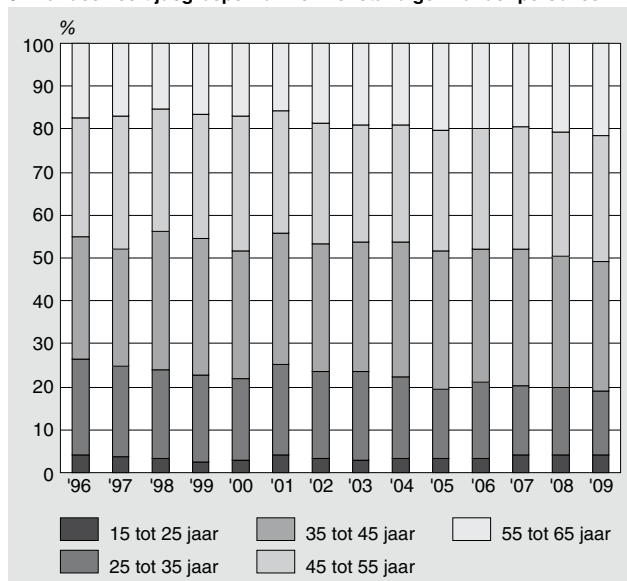
2. Aandeel mannen en vrouwen binnen zelfstandigen zonder personeel en werknemers

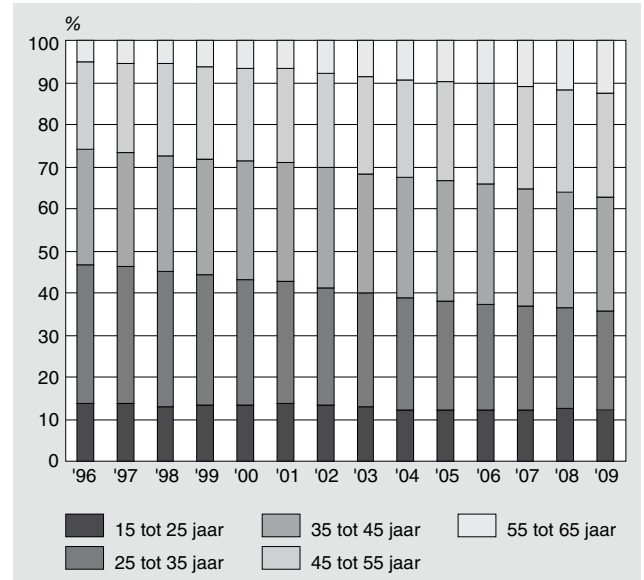
Leeftijd

Zelfstandigen zonder personeel zijn over het algemeen relatief oud. De gemiddelde leeftijd was in 2009 bijna 45 jaar. Onder zelfstandigen zonder personeel nam vooral het aandeel 25 tot 35 jarigen af tot 15 procent in 2009. Het aandeel 55 tot 65 jarigen nam het sterkst toe en was in 2009 al 22 procent. Voor werknemers was de gemiddelde leeftijd bijna 40 jaar. Het aandeel 25 tot 35 jarigen zakte hier naar 24 procent in 2009. Het aandeel 55 tot 65 jarigen nam toe tot 13 procent. Het zelfstandig ondernemerschap lijkt voor ouderen dus aantrekkelijker dan voor jongeren. Wellicht speelt hierbij een rol dat een zekere mate van sociaal kapitaal noodzakelijk is om te kunnen overleven als zelfstandige zonder personeel. Bovendien worden mensen waarschijnlijk vaak zelfstandige zonder personeel in een sector waar ze eerst een aantal jaren als werknemer ervaring hebben opgebouwd.

3. Aandeel leeftijdsgroepen binnen zelfstandigen zonder personeel

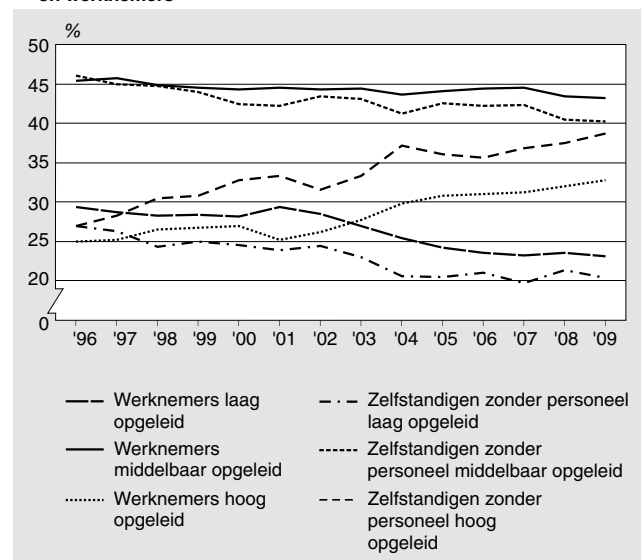
4. Aandeel leeftijdsgroepen binnen werknemers

Opleidingsniveau

Het aandeel hoogopgeleiden is onder zelfstandigen zonder personeel beduidend hoger dan onder werknemers. In 2009 was bijna 40 procent hoogopgeleid, onder werknemers was dit een derde. In 1996 was nog maar een kwart van de zelfstandigen zonder personeel hoogopgeleid. Ditzelfde gold voor de werknemers. Het aandeel hoogopgeleiden is onder zelfstandigen zonder personeel de laatste jaren dus veel sterker toegenomen dan onder werknemers.

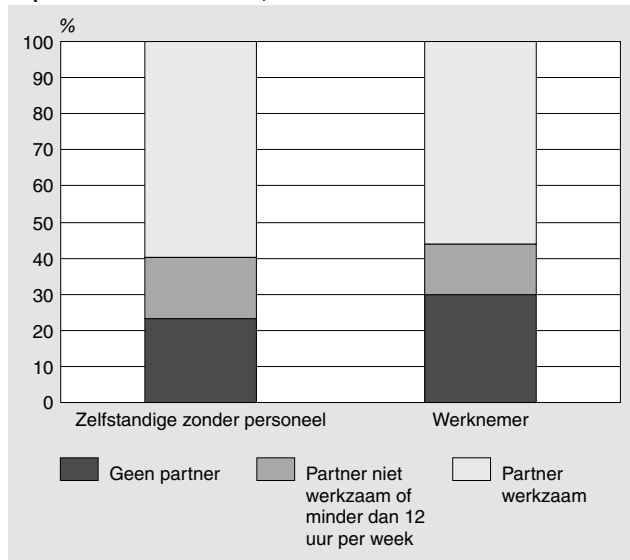
5. Aandeel opleidingsniveaus binnen zelfstandigen zonder personeel en werknemers

Arbeidspositie partner

Het wel of niet hebben van een partner en de arbeidssituatie van deze partner kunnen van invloed zijn op de keuze om zelfstandige zonder personeel te worden. In 2009 was bijna een kwart van alle zelfstandigen zonder personeel alleenstaand. Bijna 60 procent had een werkende partner. De overi-

6. Arbeidspositie (eventuele) partner van zelfstandigen zonder personeel en werknemers, 2009

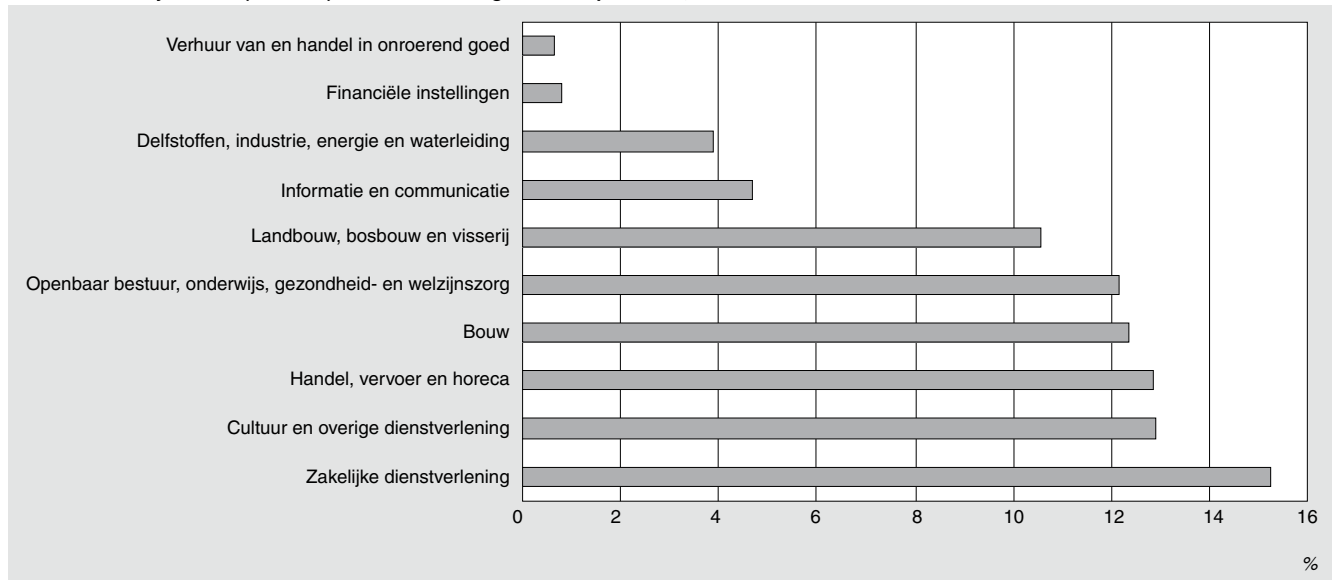

ge 17 procent had een partner die niet tot de werkzame beroepsbevolking behoorde. Onder werknemers was het aandeel alleenstaanden hoger, namelijk 30 procent. Ruim 56 procent had een werkende partner en 14 procent een partner die niet tot de werkzame beroepsbevolking behoorde.

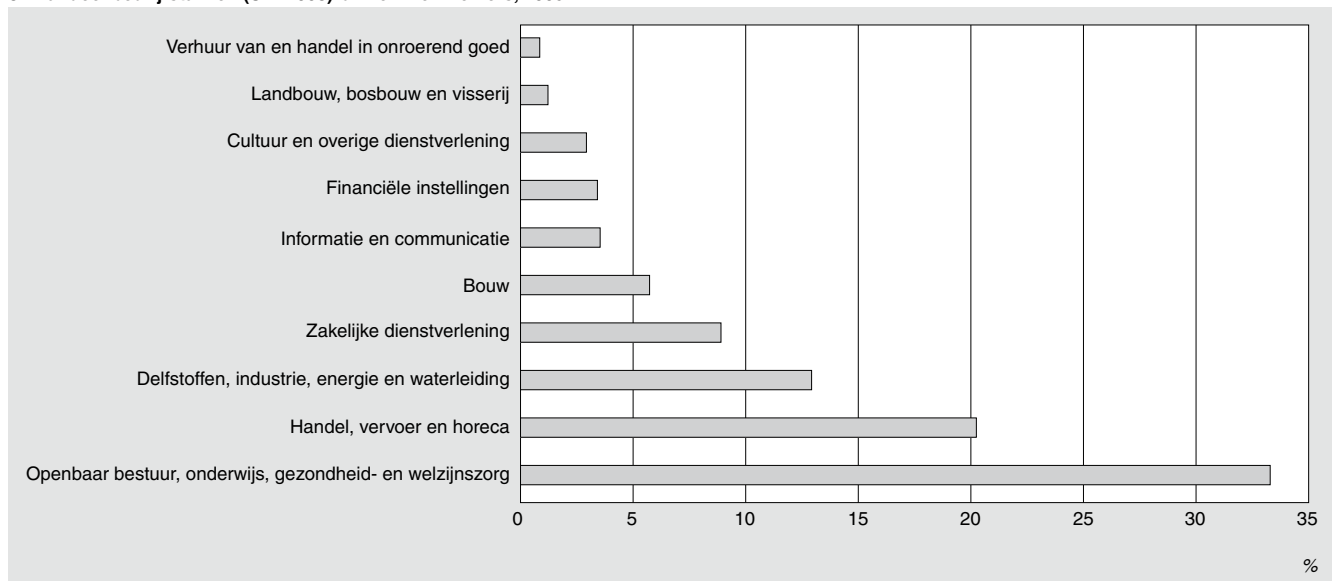
Sector

Zelfstandigen zonder personeel werken vaker dan werknemers in de zakelijke dienstverlening, de culturele dienstverlening, de bouw en in de landbouw. Veel minder vaak dan werknemers werken ze bij de overheid, de industriële sector of de handelssector. Het aandeel zelfstandigen zonder personeel is in de dienstverlenende sectoren en de bouw de afgelopen jaren het sterkst toegenomen. In de handel, maar vooral in de landbouwsector is dat aandeel de laatste jaren juist sterk afgenomen. Het aandeel zelfstandigen zonder personeel in de gezondheidszorg is de laatste jaren sterk in opkomst (Kösters, 2009).

7. Aandeel bedrijfstakken (SBI 2008) binnen zelfstandigen zonder personeel, 2009

8. Aandeel bedrijfstakken (SBI 2008) binnen werknemers, 2009

Multinomiale logistische regressie

Voor dit artikel is een multivariate analyse uitgevoerd. Een multinomiaal logistisch regressiemodel wordt gebruikt om het effect van voorspellers op een nominale uitkomstmaat te analyseren. De analyse die is uitgevoerd kent vier mogelijke uitkomsten:

- Persoon werkt niet
- Persoon werkt als werknemer
- Persoon werkt als zelfstandige zonder personeel
- Persoon werkt als zelfstandige met personeel of meewerkend gezinslid

De interpretatie van de uitkomsten is als volgt. De parameterschatting geeft het effect van de variabele op de relatieve kans (log odds ratio) om zelfstandige zonder personeel te zijn in vergelijking met de kans om werknemer te zijn. Wanneer het effect van leeftijd (als continue variabele gemeten in jaren) een geschatte (en significante) coëfficiënt van 0,05 heeft, betekent dit dat iemand die een jaar ouder is, een relatieve kans (log odds ratio) heeft om zelfstandige zonder personeel te zijn die 0,05 hoger ligt wanneer alle andere variabelen constant worden gehouden (ceteris paribus aanname).

In deze analyse is vooral gekeken naar de relatieve kans om zelfstandige zonder personeel te zijn ten opzichte van de kans om werknemer te zijn. De uitkomst 'Persoon werkt als werknemer' is daarmee de referentiecategorie. In de analyse worden tegelijkertijd ook de effecten geschat op de relatieve kans op de twee andere uitkomsten: 'Persoon werkt niet' en 'Persoon werkt als zelfstandige zonder personeel of meewerkende'. Voor een uitgebreide beschrijving en een handleiding voor de interpretatie van deze en andere modellen zie: Liao (1994).

4. Welke mensen worden zelfstandige zonder personeel?

De vraag is nu of bovenstaande bevindingen overeind blijven wanneer ze in samenhang bekeken worden. Is er bijvoorbeeld nog steeds een invloed van het opleidingsniveau wanneer gecorrigeerd wordt voor geslacht en leeftijd? In een multivariate analyse (zie kader) zijn de kenmerken opgenomen die in paragraaf 3 zijn beschreven. Daarnaast wordt ook gecorrigeerd voor de kenmerken herkomst en burgerlijke staat. De analyse is voor 2009 apart uitgevoerd voor mannen en vrouwen om de verschillen (en overeenkomsten) duidelijk in kaart te brengen. Daarnaast is ook de analyse op de gepoolde data (totaal van mannen en vrouwen) uitgevoerd. In de analyse zijn er vier mogelijke arbeidsmarktuitkomsten voor mensen die behoren tot de potentiële beroepsbevolking (15 tot 65 jaar)¹⁾:

- Persoon werkt niet
- Persoon werkt als werknemer
- Persoon werkt als zelfstandige zonder personeel
- Persoon werkt als zelfstandige met personeel of meewerkend gezinslid

De resultaten in staat 1 hebben betrekking op de kans om zelfstandige zonder personeel te zijn in vergelijking met de

kans om werknemer te zijn. De andere twee categorieën zijn wel in de analyse meegenomen, maar de resultaten zijn niet in de staat opgenomen. De analyse heeft dus nadrukkelijk ook betrekking op mensen zonder werk. Het zelfstandig ondernemerschap wordt tegenwoordig ook beschouwd als een alternatieve 'ontsnappingsroute' uit werkloosheid. Om te bepalen wat de kenmerken zijn van mensen die vaker zelfstandige zonder personeel worden, moeten daarbij ook de kenmerken betrokken worden van mensen die nu zonder werk zitten. Een complicerende factor is daarbij dat voor personen zonder werk geen informatie beschikbaar is over de sector waarin ze zouden willen werken, terwijl bekend is dat in sommige sectoren zelfstandigen zonder personeel oververtegenwoordigd zijn. Als alternatief is hier het kenmerk 'Opleidingsrichting' in de analyse opgenomen. Deze heeft uiteraard geen één-op-één verband met de sector waarin mensen uiteindelijk gaan werken, maar heeft als voordeel dat deze voor alle respondenten, ook die zonder werk, beschikbaar is.

In de resultaten wordt bevestigd dat leeftijd een belangrijke rol speelt. Ook gecorrigeerd voor andere factoren zijn ouderen vaker zelfstandige zonder personeel, zowel bij mannen als vrouwen. De noodzakelijke opbouw van sociaal kapitaal en werkervaring in de sector lijken inderdaad een belangrijke factor te zijn. Een ander belangrijk kenmerk is de burgerlijke staat. Mannen die vrijgezel of gescheiden zijn, hebben een grotere kans om zelfstandige zonder personeel te zijn dan getrouwde mannen. Dit betekent dat het hogere aandeel alleenstaanden (zie paragraaf 3.4) onder werknemers eerder wordt verklaard door andere factoren, bijvoorbeeld leeftijd. Werknemers zijn gemiddeld jonger en daarom ook vaker alleenstaand. Weduwenaars zijn minder vaak zelfstandige zonder personeel dan getrouwde mannen. Daarentegen zijn getrouwde vrouwen juist vaker zelfstandige zonder personeel. Alleenstaande vrouwen, gescheiden vrouwen en weduwen zijn minder vaak zelfstandig ondernemer.

In tegenstelling tot wat vaak wordt verondersteld, zijn allochtonen niet vaker zelfstandige zonder personeel dan autochtonen. Sterker nog, niet-westerse allochtonen zijn significant minder vaak zelfstandige zonder personeel. Dat zou verklaard kunnen worden uit het feit dat ook gecorrigeerd wordt voor de mogelijkheid om niet te werken en om zelfstandige met personeel te zijn. In de meeste analyses die tot nog toe zijn gedaan worden uitsluitend werkenden geanalyseerd. Hoogopgeleide mannen zijn vaker zelfstandige zonder personeel dan laagopgeleide mannen. Voor middelbaar opgeleide mannen geldt dit niet. Voor vrouwen geldt dat ook een middelbaar opleidingsniveau de kans om zelfstandige zonder personeel te zijn vergroot en een hogere opleiding geeft nog een extra effect.

Voor mannen geldt dat de meeste opleidingsrichtingen de kans op zelfstandige zonder personeel zijn, vergroten ten opzichte van de richting Leraren. Het effect van de richting Agrarisch en milieu is daarbij het grootst, wat vermoedelijk komt door het traditioneel hoge (maar dalende) aantal zelfstandigen zonder personeel in de agrarische sector. Alleen voor de opleidingsrichtingen Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica geldt dat ze de kans op zelfstandige zonder personeel zijn verlagen. Dit laatste is opmerkelijk, gezien het hoge aantal zelfstandi-

gen zonder personeel in de ICT-dienstverlening. Het zou kunnen betekenen dat juist diegenen die niet specifiek zijn opgeleid voor die sector als zelfstandige zonder personeel werken. Verder is het positieve effect van de opleidingsrichting Techniek op de kans om zelfstandige zonder personeel te worden, groter dan het negatieve effect van de richting Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat beta-geschoolden relatief vaak werkzaam zijn als werknemer in onderzoeks- en ontwikkelingswerk, waarbij de uitbestedingstrend nog niet zo ver gevorderd is als in de ICT.

Voor vrouwen geldt dat bijna alle opleidingsrichtingen de kans dat ze zelfstandige zonder personeel zijn, vergroten ten opzichte van de richting Leraren. Voor de opleidingsrichting Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica is er bij vrouwen géén effect. Voor vrouwen geldt dat er geen opleidingsrichtingen zijn waarvoor geldt dat ze de kans op zelfstandige zonder personeel zijn, verlagen ten opzichte van de richting Leraren.

Voor mannen maakt het niet uit of ze een partner hebben die werkt of niet. Dit kenmerk heeft geen invloed op hun kans om zelfstandige zonder personeel te zijn. Het hebben van een partner heeft wel een positief effect, maar de arbeidsmarktstatus van die partner lijkt er dus niet toe te doen. Gecombineerd met het veel grotere positieve effect dat eerder gevonden werd voor alleenstaande mannen, is de conclusie dat

alleenstaande mannen vaker zelfstandige zonder personeel zijn, en dat het voor mannen met een partner niet uitmaakt of deze partner werkt of niet. Voor vrouwen daarentegen geldt dat ze vaker zelfstandige zonder personeel zijn wanneer ze een partner hebben die niet werkt of een kleine deeltijd baan (minder dan 12 uur per week) heeft. Een mogelijke verklaring is dat er bij vrouwen vaker sprake is van een gezamenlijke arbeidsaanbodbeslissing, waarbij de partner taken in het huishouden op zich neemt om het ondernemerschap van de vrouw te faciliteren.

5. Conclusies

Ondanks de substantiële stijging van het aantal zelfstandigen zonder personeel is het aandeel zelfstandigen in de werkende beroepsbevolking nog steeds beperkt tot minder dan 15 procent. Dat betekent dat bijna 9 van de 10 werkenden nog steeds werknemers zijn.

Op basis van de resultaten uit de multivariate analyse kan geconcludeerd worden dat leeftijd, geslacht en opleidingsniveau belangrijke factoren zijn die de kans verklaren om zelfstandige zonder personeel te worden. Hoogopgeleide, oudere mannen zijn vaker zelfstandige zonder personeel dan vrouwen, ook wanneer gecorrigeerd wordt voor andere relevante factoren. Ook van belang zijn herkomst, burgerlijke staat en opleidingsrichting, maar de effecten van deze

Staat 1
Invloed op het gegeven of een persoon zelfstandige zonder personeel is ten opzichte van werknemer (gecorrigeerd voor overige zelfstandigen en personen die niet werkzaam zijn)

	Totaal		Mannen		Vrouwen	
	parameter-schatting	standaardfout	parameter-schatting	standaardfout	parameter-schatting	standaardfout
Leeftijd (ref. 15 tot 25 jaar)						
25 tot 35 jaar	0,420***	0,05	0,540***	0,06	0,093***	0,08
35 tot 45 jaar	1,020***	0,04	1,089***	0,06	0,769***	0,07
45 tot 55 jaar	1,057***	0,05	1,085***	0,06	0,904***	0,07
55 tot 65 jaar	1,411***	0,05	1,434***	0,06	1,395***	0,08
Geslacht (ref. vrouw)						
Man	0,425***	0,02	x	x	x	x
Burgerlijke staat (ref. gehuwd)						
Voor de wet gescheiden	0,068*	0,04	0,351***	0,05	-0,259***	0,06
Weduwe/weduwnaar	-0,241**	0,09	-0,341**	0,14	-0,259**	0,12
Nooit gehuwd geweest	0,092***	0,03	0,212***	0,03	-0,092**	0,04
Herkomst (ref. autochtoon)						
Westers allochtoon	-0,005	0,03	-0,056	0,04	0,060	0,04
Niet-westers allochtoon	-0,067*	0,04	-0,040	0,05	-0,101	0,06
Onderwijsniveau (ref. laag)						
Middelbaar	0,083***	0,02	0,042	0,03	0,240***	0,04
Hoog	0,187***	0,03	0,105***	0,03	0,451***	0,05
Onderwijsrichting (ref. leraren)						
Algemeen	0,608***	0,05	0,567***	0,07	0,723***	0,07
Humaniora, soc. wetenschap, communicatie en kunst	1,274***	0,05	1,148***	0,07	1,436***	0,06
Economie, commercieel, management en administratie	0,422***	0,05	0,435***	0,06	0,476***	0,07
Juridisch, bestuurlijk, openbare orde en veiligheid	0,259***	0,06	0,111	0,08	0,703***	0,10
Wiskunde, natuurwetenschap en informatica	-0,121*	0,07	-0,150*	0,09	-0,059	0,14
Techniek	0,405***	0,05	0,322***	0,06	0,988***	0,09
Agrarisch en milieu	1,693***	0,05	1,698***	0,07	1,292***	0,12
Gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging	0,533***	0,05	0,423***	0,07	0,669***	0,06
Horeca, toerisme, vrijetijdsbesteding, transport en logistiek	0,210***	0,06	0,160*	0,08	0,342***	0,11
Arbeidsituatie eventuele partner (ref. geen partner)						
Partner werkzaam	0,132***	0,03	0,193***	0,04	-0,078	0,07
Partner niet werkzaam	0,223***	0,03	0,195***	0,04	0,242***	0,05

* Significantieniveau <0,1
** Significantieniveau <0,05
*** Significantieniveau <0,01

kenmerken zijn minder eenduidig. Verrassend is hierbij de conclusie dat niet-westerse allochtonen minder vaak zelfstandige zonder personeel zijn. Een mogelijke verklaring is dat deze groep relatief veel personen telt die niet werken.

Op basis van deze analyse kan de stijging van het aantal zelfstandigen zonder personeel in de afgelopen jaren voor een belangrijk deel verklaard worden door de stijging van de gemiddelde leeftijd van de beroepsbevolking. Daarmee is een grotere pool van ervaren mensen met veel ervaring en relatief grote netwerken ontstaan. Waarschijnlijk ondervinden ze, ondanks deze ervaring, problemen bij het vinden van werk als werknemer. In de huidige arbeidsmarkt wordt waarschijnlijk snel de voorkeur gegeven aan een jongere sollicitant. Als de baanzekerheid voor ouderen daadwerkelijk terugloopt, is voor een goed perspectief op werkzekerheid het zelfstandig ondernemerschap een alternatieve optie. Ouderen kunnen daarmee wellicht de eigen werkzekerheid en de daaruit volgende inkomenszekerheid veiligstellen. De arbeidspositie van de partner lijkt onder vrouwen belangrijker te zijn voor de eigen arbeidspositie dan onder mannen. Vrouwen worden relatief vaak zelfstandige zonder personeel wanneer ze een partner hebben. Dat effect wordt groter wanneer deze partner niet werkt en dus vermoedelijk relatief veel taken in het gezin of huishouden op zich neemt. Een voorzichtige verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat voor vrouwen inkomenszekerheid geen grote rol lijkt te spelen, maar eerder de zekerheid van het blijvend kunnen combineren van betaald werk en bijvoorbeeld zorgtaken. Hoogopgeleiden worden vaker zelfstandige zonder personeel maar het is relatief onduidelijk uit welke opleidingsrichting de meeste zelfstandigen komen.

Al met al luidt de conclusie dat de baanzekerheid nog lang niet 'voorbij' is. In de afgelopen 15 jaar zijn er weliswaar meer zelfstandigen zonder personeel bijgekomen, maar het werknemerschap is nog steeds 'de maat der dingen' op de Nederlandse arbeidsmarkt. De ontwikkelingen met betrekking tot zelfstandigen zonder personeel bieden wel stof tot nadenken over andere vormen van zekerheid die aan de arbeidsmarkt ontleend kunnen worden. Met name oudere werkenden worden vaker zelfstandige zonder personeel en misschien is dat niet altijd uit vrije wil, maar omdat het vinden van een reguliere baan voor hen lastig is. Met name voor vrouwen biedt het zelfstandig ondernemerschap misschien een interessante mogelijkheid om betaald werk goed te kunnen combineren, bijvoorbeeld met zorgtaken. Dat roept de vraag op of deze combinatiezekerheid ook geboden zou kunnen worden in banen als werknemer. Voor diegenen die zelfstandige zonder personeel worden, is de baanzekerheid natuurlijk wel voorbij.

Technische toelichting

Enquête beroepsbevolking (EBB)

Alle gegevens over zelfstandigen zonder personeel in dit artikel zijn afkomstig uit de Enquête beroepsbevolking (EBB). De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van perso-

nen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (institutionele bevolking). Voor de EBB wordt elk jaar een steekproef getrokken van ongeveer 1 procent van de Nederlandse bevolking.

Literatuur

Abraham, K.G. en S.K. Taylor (1996). Firms' use of outside contractors: Theory and Evidence. *Journal of Labor Economics*, vol. 14.

Aerts, M.C.M. (2007). *De zelfstandige in het sociaal recht. De verhouding tussen juridische status en Sociaal-Economische positie*. Monografieën Sociaal Recht. Kluwer, Deventer.

Bosma, N., Levie, J. (2009). Global Entrepreneurship Monitor, 2009 Global report, GERA

Coase, R. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*, 4(16), 386–405.

CWI (2008). De zzp'er lijkt ineens overal. Werken voor jezelf is ook een optie. *Arbeidsmarkt Journaal*, 2008(2), 7–9.

Donselaar, P., H. Erken en L. Klomp (2003). *Innovatie en productiviteit*, Ministerie van Economische Zaken, Den Haag.

EIM, (2001, augustus), *Zelfstandigen Zonder Personeel: Waarheden en Mythes*. Zoetermeer.

Kamer van Koophandel (2007). *Freelance ondernemen*. KvK, interne uitgave.

Liao, T. F. (1994). *Interpreting Probability Models : Logit, Probit, and Other Generalized Linear Models*. Sage University Paper, Series: Quantitative application in the social sciences.

Kösters, L. (2009). Sterke groei zelfstandigen zonder personeel. *Sociaaleconomische trends*, 3/2009, 7–10.

Meijer, P.C.A., Vroonhof, P.J.M., Waard de, C.A.C. (1999). *ZZP'er: ondernemer of werknemer. Discussienota over het ondernemerschap*. Diemen.

Muijnck de, J.A., Overweel, M.J., Vroonhof, P.J.M. (2001). *Zelfstandigen zonder personeel: waarheden en mythes*. EIM, interne uitgave.

Pleijster, F., Valk van der, P. (2007). *Van onbemind tot onmisbaar. De economische betekenis van zzp'ers nu en in de toekomst*. EIM, Zoetermeer.

Simon, H.A. (1951). A formal theory of the employment relationship. *Econometrica*, 19(3), 293–305.

Vroonhof, P., Tissing, H., Swaters, M., Bruins, A., Davelaar, E. (2008). *Zelfstandigen zonder personeel*. EIM, Zoetermeer.

Williamson, Oliver E. (1975). *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*. Free Press, New York.

Wilthagen, T., Tros, F. (2004). The concept of 'flexicurity': a new approach to regulating employment and labour markets. *Transfer: European Review of Labour and Research*, vol. 10 no. 2, 166–186.

Noot in de tekst

- 1) Bij de presentatie van de resultaten van de multivariate multinomiaal logistische regressie wordt gesproken over het 'effect op de kans om zelfstandige zonder personeel te zijn'. Formeel moet men hier lezen 'effect op de log odds ratio van zelfstandige zonder personeel zijn ten opzichte van werknemer zijn'. Omdat de groep werknemers verreweg de grootste groep is, wordt deze lange formulering achterwege gelaten.

Druk van de inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen

Tineke de Jonge, Peter Meuwissen en Reinder Lok

Het CBS ontwikkelt een nieuwe belastingsstatistiek. Als eerste zijn daarin de inkomstenbelasting en de premies volksverzekeringen opgenomen. In dit artikel worden de eerste resultaten gepresenteerd.

Centraal staat daarin de belastingdruk door de inkomstenbelasting en de premies volksverzekeringen, kortweg de inkomensheffing genaamd. Maar ook wordt uitgebreid ingegaan op het herverdelende effect van de inkomensheffing. Wat zijn de ontwikkelingen in de afgelopen jaren? Hoe verschilt de druk voor de verschillende soorten huishoudens? Wie heeft vooral voordeel van aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen?

1. Inleiding

Dit artikel analyseert de druk die de inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen uitoefenen op het brutoinkomen. Deze twee heffingen worden over het algemeen samen gevoegd en aangeduid met de term 'inkomensheffing'. In dit artikel wordt deze terminologie gevolgd. Huishoudens fungeren in de analyse als inkomenseenheid. Veel van de componenten die bijdragen aan de belastingdruk zijn namelijk alleen aan huishoudens als geheel toe te rekenen.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van de resultaten van een nieuwe belastingsstatistiek waarin als eerste gegevens over de inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen zijn opgenomen. Op termijn zullen ook heffingen van decentrale overheden (lokale belastingen) en indirect aan de overheid betaalde belastingen (btw en accijnzen) worden toegevoegd (De Jonge 2010). In de loop van 2011 zullen meer artikelen verschijnen, waarin ingegaan zal worden op bepaalde componenten van de belastingdruk in samenhang met specifieke doelgroepen.

De opbouw van dit artikel is als volgt. In de paragrafen 2 tot en met 4 worden de ontwikkelingen in de periode 2001–2009 besproken. Paragraaf 2 gaat in op de plaats die de inkomensheffing in het traject van brutoinkomen naar besteedbaar inkomen inneemt. Paragraaf 3 beschrijft de componenten die samen de uiteindelijke druk bepalen en maakt de invloed van vrijstellingen, aftrekposten en heffingskortingen zichtbaar. Paragraaf 4 brengt de variatie in de hoogte van de belasting- en premiedruk in beeld. Vervolgens bespreekt paragraaf 5 de verschillen in druk tussen huishoudens naar inkomen, terwijl paragraaf 6 de verschillen naar de belangrijkste inkomstenbron van het huishouden belicht.

2. Van brutoinkomen naar besteedbaar inkomen in 2001–2009

Het inkomen dat overblijft na aftrek van de inkomensheffing van het brutoinkomen is niet gelijk aan wat huishoudens kunnen besteden. Ook premies voor verzekeringen tegen

Korte historie van de Nederlandse belastingen

De basis voor het huidige Nederlandse belastingstelsel werd gelegd tijdens de Franse bezetting die begon aan het eind van de 18e eeuw. De Republiek der Nederlanden hield in die tijd op te bestaan en er kwam een centraal gevormd landsbestuur. Daarmee was de eenheidsstaat geboren. Dat bracht met zich mee dat er ook eenheid in de belastingen moest komen. Een algemeen belastingstelsel werd ingevoerd, dat meer dan voorheen rekening hield met de draagkracht van de belastingplichtigen. Zo werd bijvoorbeeld een personele belasting geheven over persoonlijke rijkdom die werd afgemeten aan het aantal dienstboden, koets- en rijpaarden, haardsteden, ramen en deuren in de huizen en de waarde van grond (Ministerie van Financiën 2005).

In de loop van de 19e en het begin van de 20e eeuw kwamen de belastingen op inkomen, winst en vermogen pas echt tot ontwikkeling. De belastingtarieven stegen vooral na afloop van de Eerste en Tweede Wereldoorlog spectaculair tot een toptarief van 72 procent voor de inkomstenbelasting en 0,8 procent voor de vermogensbelasting in de tweede helft van de 20e eeuw. De laatste grote wijziging van het belastingstelsel werd in 2001 doorgevoerd. Sinds dat jaar zijn de belastingheffingen over de opbrengst van werk en van vermogen van elkaar gescheiden en verdeeld over drie boxen. De opbrengst van werk valt in box 1 waarin een toptarief van 52 procent geldt. In box 2 wordt inkomen uit aanmerkelijk belang in een aandelenvennootschap belast tegen een vast tarief van 25 procent. Inkomsten uit vermogen ten slotte, vallen in box 3 en worden belast tegen een tarief van 30 procent over een fictieve opbrengst van 4 procent. Met dit fictieve rendement is het belastingstelsel weer terug bij het systeem uit 1892, zij het dat hierover toenmaals een progressief tarief met een top van 5 procent gold (Zwemmer 2001).

werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid, pensioenpremie en soms ook overdrachten tussen huishoudens (bijvoorbeeld alimentatie) drukken op het brutoinkomen. We spreken hier over de totale druk, ofwel de druk door belastingen, premies en overdrachten die huishoudens daadwerkelijk verschuldigd zijn. Het besteedbaar inkomen is het brutoinkomen minus de totale druk.

Tussen 2001 en 2009 nam het brutoinkomen van alle Nederlandse particuliere huishoudens toe met 32 procent van 308 miljard euro tot 407 miljard euro.¹⁾ Het besteedbare inkomen groeide in deze periode met 29 procent. De gemiddelde totale druk kwam in 2009 uit op 40,0 procent, dat was 1,2 procent hoger dan in 2001, maar 2,0 procent lager dan in 'topjaar' 2005, toen de druk 42,0 procent was.

De druk van de inkomensheffing nam van 2001 tot 2005 af, terwijl de druk van de overige premies en overdrachten in

Staat 1
Van brutoinkomen naar besteedbaar huishoudinkomen

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008**	2009*
<i>mld euro</i>									
Brutoinkomen	308	322	329	342	352	367	388	405	407
inkomstenbelasting/premies volksverzekeringen	61	62	62	64	65	69	73	78	79
overige premies en overdrachten	59	64	70	75	79	81	81	86	84
Besteedbaar huishoudinkomen	189	196	197	203	208	217	234	242	244
<i>% brutoinkomen</i>									
Gemiddelde totale druk	38,8	39,1	40,2	40,7	41,0	40,8	39,8	40,3	40,0
inkomstenbelasting/premies volksverzekeringen	19,8	19,4	19,0	18,7	18,6	18,7	18,9	19,2	19,5
overige premies en overdrachten	19,0	19,8	21,2	22,0	22,3	22,1	20,9	21,1	20,6

dezelfde periode toenam van 19,0 naar 22,3 procent. Vanaf 2006 is het omgekeerd: de druk van de inkomensheffing steeg, terwijl die van de overige premies en overdrachten daalde.

In het vervolg van dit artikel wordt alleen ingegaan op de druk door inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen. De overige premies en overdrachten blijven buiten beschouwing.

3. Drukverlichting door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen

Om het verschuldigde bedrag aan inkomensheffing te kunnen berekenen, moet allereerst de grondslag voor deze heffing bepaald worden. Uitgangspunt voor de grondslag is het bruto belastbare inkomen. Dit is het brutoinkomen minus bepaalde componenten die buiten de inkomensheffing vallen, zoals kinderbijslag of huurtoeslag. Ook worden inkomsten uit eigen woning en vermogen voor het bruto belastbare inkomen anders meegerekend dan in het brutoinkomen (De Jonge 2010). De verschillen tussen brutoinkomen en bruto belastbaar inkomen en de effecten daarvan op de belasting- en premiedruk zijn in dit artikel niet meegenomen.

Het bruto belastbare inkomen valt uiteen in drie boxen (zie kader 1). De grondslag om de hoogte van de inkomensheffing te berekenen, volgt door dit inkomen per box te verminderen met:

- inkomensbestanddelen die zijn vrijgesteld, waaronder de bos- en landbouwwijziging en de kwijtscheldingswinst;
- aftrekposten waaronder de ondernemersaftrek, de aftrek van studiekosten en de kosten voor levensonderhoud van kinderen jonger dan 30 jaar.

Het brutobedrag aan inkomensheffing wordt vervolgens verlaagd met de heffingskortingen waarop iemand recht heeft. Deze heffingskortingen deden in 2001 hun intrede in het belastingstelsel en kwamen in de plaats van de belastingvrije voet die tot die tijd bestond.

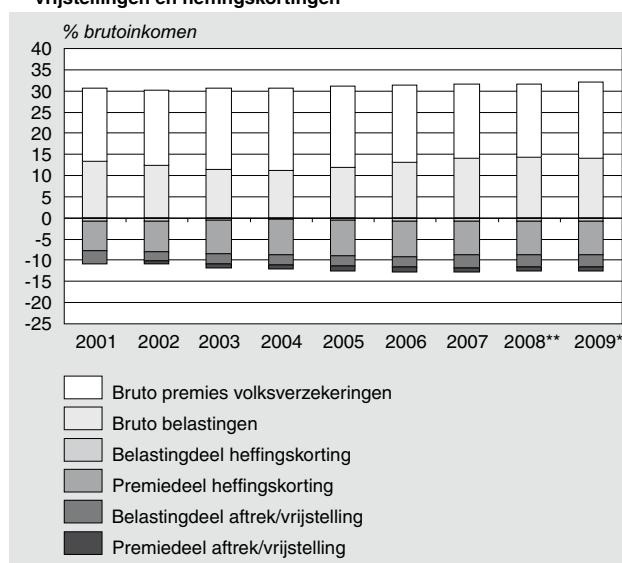
Wat overblijft, is het verschuldigde bedrag aan inkomensheffing. Een eventueel negatief bedrag wordt gelijk aan nul

gesteld. De verschuldigde inkomensheffing valt uiteen in een belastingdeel en een deel aan premies volksverzekeringen, net als het belastingvoordeel dat een belastingplichtige heeft uit aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen.

Voor het inkomen in box 1 gelden progressieve tarieven, verdeeld over vier schijven. Hogere inkomens betalen hierdoor relatief meer belasting dan lagere inkomens. In box 2 en box 3 zijn de tarieven vast. Daarnaast verschillen de aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen die de belastingdruk verlichten sterk per huishouden, zowel in aantal als in omvang. Door dit alles is de druk van de uiteindelijke inkomensheffing op het brutoinkomen – ook bij een gelijk brutoinkomen – niet voor elk huishouden gelijk.

De resultaten voor alle particuliere huishoudens samen zijn weergegeven in figuur 1. Deze geeft voor de periode 2001–2009 de ontwikkeling weer van de brutodruk van de inkomensheffing als percentage van het brutoinkomen van huishoudens en de verlichting hiervan door vrijstellingen, aftrekposten en heffingskortingen. De nettodruk is gelijk aan het verschil tussen de brutodruk en de genoemde verlichting hiervan.

1. Brutodruk inkomensheffing en verlichting door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen

In 2001 verlichtten aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen de brutodruk van de inkomensheffing met 10,9 procentpunten. Dit voordeel liep op tot 12,8 procentpunten in 2006 en was in de drie jaar daarna weer 12,5 procentpunten.

Het belastingvoordeel kwam vooral voor rekening van het premiedeel van de heffingskortingen. Dit komt omdat de tarieven uit schijf 1 de verdeelsleutel vormen volgens welke de heffingskortingen van de belastingen en premies volksverzekeringen afgetrokken worden. In deze schijf is het belastingtarief relatief laag. Het aandeel van het premiedeel van de heffingskortingen in het totale voordeel via de drukverlichtende componenten varieerde in 2001–2009 tussen de 64,1 en 70,2 procent.

4. Variatie in de hoogte van de belasting- en premiedruk

De nettodruk van de inkomensheffing is niet voor elk huishouden hetzelfde. Bovendien kan deze per jaar sterk verschillen, afhankelijk van het brutoinkomen, de samenstelling van het huishouden en in samenhang daarmee de aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen waar het huishouden recht op heeft. Voor de analyse van de variatie in de belasting- en premiedruk is eerst per huishouden berekend hoeveel procent van het brutoinkomen betaald is aan belastingen en premies volksverzekeringen. Door de huishoudens te rangschikken naar hoogte van dit percentage en vervolgens te splitsen in vier groepen van elk 25 procent, ontstaan zogenaamde drukkwartielen. Het eerste hiervan ondervindt de laagste druk, het vierde de hoogste.

In 2009 was de nettodruk voor huishoudens die ingedeeld waren in het laagste drukkwartiel minder dan 7,3 procent. Huishoudens in het tweede en derde drukkwartiel droegen in dat jaar maximaal respectievelijk 16,1 en 21,0 procent van hun brutoinkomen af, terwijl huishoudens in het hoogste drukkwartiel meer dan 21,0 procent van hun brutoinkomen kwijt waren aan inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen.

Wanneer wordt gekeken naar de ontwikkelingen in de afgelopen negen jaar dan valt op dat de bovengrenzen van de nettodruk van de inkomensheffing voor de huishoudens in de laagste twee drukkwartielen tussen 2001 en 2007 daalden. Deze daling was vooral sterk voor huishoudens in het allerlaagste drukkwartiel. In 2001 waren deze huishoudens maximaal 9,8 procent van hun brutoinkomen kwijt aan inkomensbelasting en premies volksverzekeringen, in 2007 was dat aandeel gedaald naar 5,8 procent.

De belangrijkste oorzaak hiervoor moet gezocht worden in de heffingskortingen. Tussen 2001 en 2007 nam de totale omvang van de heffingskortingen toe. Uit een onderzoek voor 2007 van Lok (2009) blijkt dat vooral huishoudens met minderjarige kinderen in de laagste inkomensregionen hier voordeel bij hadden.

Tussen 2007 en 2009 nam de maximale nettodruk van de inkomensheffing voor de huishoudens in het allerlaagste drukkwartiel weer toe. Dit gold in mindere mate ook voor de

huishoudens in het op één na laagste kwartiel. Deze stijging komt ondermeer doordat de kinderkorting in 2008 werd vervangen door een kindertoeslag. Deze toeslag wordt beschouwd als onderdeel van het brutoinkomen dat hierdoor voor de rechthebbenden omhoog ging.²⁾

Staat 2
Grenzen drukkwartielen inkomensheffing

	1e 25%-grens	2e 25%-grens	3e 25%-grens
2001	9,8	16,8	20,5
2002	9,0	16,4	20,2
2003	8,4	16,1	20,0
2004	7,7	15,8	19,9
2005	6,9	15,5	20,0
2006	6,1	14,9	19,8
2007	5,8	14,9	20,0
2008**	6,5	15,3	20,3
2009*	7,3	16,1	21,0

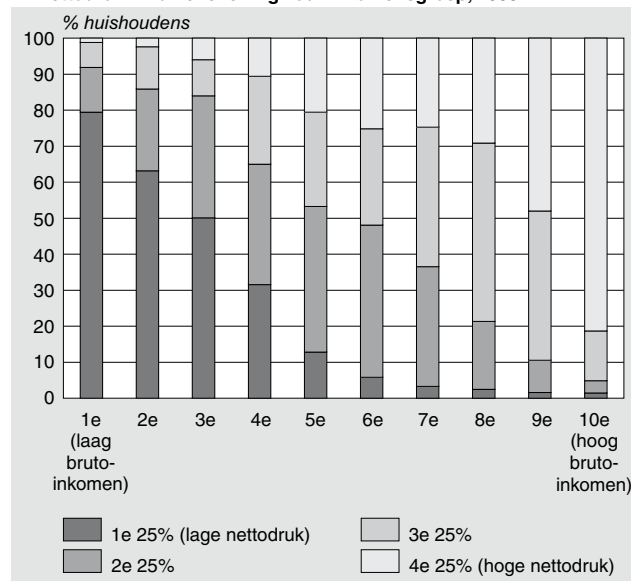
5. Druk van de inkomensheffing en de hoogte van het brutoinkomen

Draagkrachtprincipe

Heffing naar draagkracht is een van de principes van het belastingstelsel. Het houdt in dat iemand meer belasting moet betalen naarmate zijn inkomen hoger is. In de inkomstenbelasting is dit principe vormgegeven door de combinatie van een schijvensysteem in box 1 met oplopende tarieven, de mogelijkheid om bepaalde kosten af te trekken en de toekenning van heffingskortingen aan bepaalde groepen (Studiecommissie belastingstelsel 2009).

Figuur 2 illustreert hoe het draagkrachtprincipe in de praktijk uitpakt voor huishoudens in de verschillende inkomensdecielen. De huishoudens zijn daartoe gerangschikt naar hoogte van hun brutoinkomen en vervolgens opgeknipt in groepen van elk 10 procent van de huishoudens. De eerste 10%-groep bestaat uit de huishoudens met de laagste

2. Nettodruk inkomensheffing naar inkomensgroep, 2008**

inkomens, de tiende 10%-groep uit de huishoudens met de hoogste inkomens. Voor elke groep is nagegaan hoe de netto belasting- en premiedruk verdeeld is over de vier drukkwartielgroepen (zie paragraaf 4).

Wat blijkt is dat 80 procent van de huishoudens in het eerste inkomensdeciel in het laagste drukkwartiel valt. In 2008 hadden de huishoudens in dit drukkwartiel een belastingdruk van minder dan 6,5 procent (zie staat 2). Naarmate het inkomen stijgt, behoort een steeds groter deel van de huishoudens tot het kwartiel met de hoogste belastingdruk. Voor de 10 procent huishoudens met de hoogste inkomens, geldt dit voor iets meer dan 80 procent.

Inkomensheffing als beleidsinstrument om te herverdelen

De overheid gebruikt het draagkrachtprincipe in de inkomensheffing als beleidsinstrument om inkomens te herverdelen. Zo bedroeg in 2008 de gemiddelde nettodruk voor huishoudens in het eerste inkomensdeciel 4,6 procent. Voor huishoudens in het hoogste inkomensdeciel was de druk bijna zes keer zo hoog. In absolute zin was dit verschil nog vele malen groter: de hoogste inkomensgroep droeg met gemiddeld bijna 44 duizend euro bijna honderd maal zoveel aan belastingen en premies af als de laagste inkomensgroep die 450 euro betaalde.

Het herverdelende effect van de inkomstenheffing blijkt hieruit dat voor de aftrek van de belastingen en premies het gemiddelde brutoinkomen van de huishoudens uit de hoogste inkomensgroep ruim zestien keer zo hoog was als dat van de huishoudens met de laagste inkomens. Na de aftrek was dat teruggebracht tot ruim twaalf maal.

Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de spreiding van inkomens in de hoogste inkomensgroep erg groot is vergeleken met de andere 10%-groepen. Het inkomen in deze hoogste inkomensgroep is namelijk aan de bovenkant niet begrensd. De allerhoogste inkomens trekken daardoor zowel het gemiddelde inkomen als de gemiddelde druk in deze groep sterk omhoog.

Druk van premies volksverzekeringen versus druk inkomstenbelasting

De nettodruk van de verschuldigde premies volksverzekeringen is met ongeveer 10,4 procent het hoogst voor de zevende en achtste 10%-groep. Dit komt vooral omdat deze premies alleen verschuldigd zijn over het deel van het inkomen tot de grens van de tweede schijf in combinatie met de progressieve tarieven in box 1. In 2008 lag genoemde grens op 31 589 euro. Het gemiddelde belastbare inkomen van ongeveer 55 duizend euro in de achtste inkomensgroep valt voor meer dan de helft nog binnen deze grens. In de twee hoogste inkomensgroepen komt dit inkomen ruim boven de grens uit vanaf waar het hoogste belastingtarief geldt. Alleen in deze inkomensgroepen is de netto belastingdruk hoger dan de netto premiedruk.

Drukverlichting naar hoogte van het inkomen

Veel meer dan de progressieve belastingtarieven, dragen aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen bij aan het verschil in de nettodruk tussen inkomensgroepen. Zonder het belastingvoordeel van deze drukverlichtende componenten, zou de gemiddelde druk op het brutoinkomen voor de huishoudens in de laagste inkomensgroep op 24,4 procent in plaats van op 4,6 procent uitkomen. In de hoogste inkomensgroep is dit verschil veel minder groot. Voor deze groep bedraagt de brutodruk door de inkomensheffing 36,1 procent, de aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen zorgen ervoor dat deze teruggebracht wordt tot een nettodruk van 27,5 procent.

Het zijn vooral heffingskortingen die verantwoordelijk zijn voor de verlichting van de brutodruk. De toegepaste verdeelsleutel (zie paragraaf 1), zorgt ervoor dat deze voornamelijk de premieinkomsten voor de volksverzekeringen reduceren. Voor de laagste inkomensgroepen geldt dit het sterkst.

De hoogste inkomensgroepen, en dan vooral de huishoudens met een inkomen in de zesde tot en met de

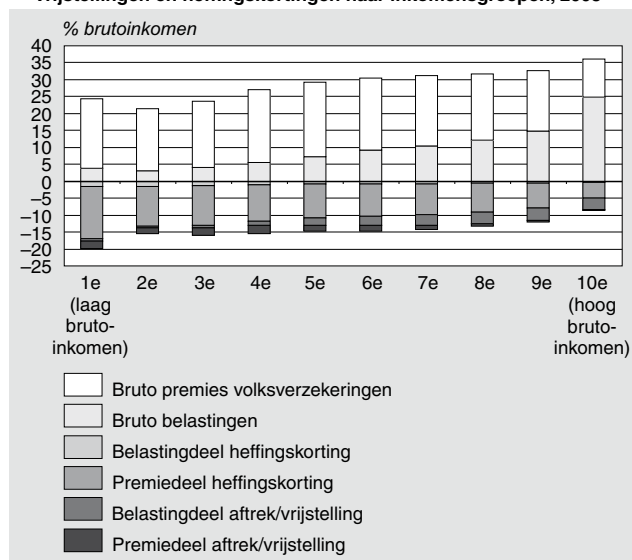
Staat 3
Inkomensherverdeling door de inkomensheffing naar inkomensgroep, 2008**

	1e (laag bruto- inkomen)	2e	3e	4e	5e	6e	7e	8e	9e	10e (hoog bruto- inkomen)
<i>euro</i>										
Gemiddeld brutoinkomen	9 836	18 796	24 923	32 050	40 386	49 716	60 296	73 288	91 951	159 646
verschuldigde belastingen en premies	450	1 129	1 898	3 730	5 798	7 887	10 300	13 534	18 930	43 830
Na afdracht belastingen en premies	9 386	17 668	23 025	28 321	34 588	41 829	49 996	59 753	73 021	115 816
<i>% brutoinkomen</i>										
Gemiddelde nettodruk	4,6	6,0	7,6	11,6	14,4	15,9	17,1	18,5	20,6	27,5
verschuldigde premies	3,0	4,9	5,8	8,6	10,1	10,3	10,4	10,4	9,9	6,5
verschuldigde belastingen	1,5	1,1	1,8	3,0	4,2	5,6	6,7	8,1	10,6	21,0
<i>inkomen/inkomen laagste 10%-groep</i>										
Voor inkomensheffing	1,0	1,9	2,5	3,3	4,1	5,1	6,1	7,5	9,3	16,2
Na inkomensheffing	1,0	1,9	2,5	3,0	3,7	4,5	5,3	6,4	7,8	12,3

negende 10%-groep, profiteren relatief het meest van aftrekposten en vrijstellingen. Voor de huishoudens in deze inkomensgroepen leiden deze tot een drukverlichting van meer dan 4,0 procentpunten, tegenover een vermindering van de druk met 2,3 procentpunten bij de op een na laagste inkomensgroep.

Het voordeel door aftrekposten en vrijstellingen gaat bij de laagste inkomens vooral ten koste van de premies volksverzekeringen. Naarmate het inkomen hoger is, verlagen aftrekposten en vrijstellingen vooral de te betalen belastingen. De aftrek van hypotheekrente is de belangrijkste component in het voordeel uit aftrekposten en vrijstellingen. Bij de laagste inkomensgroep bepaalt de hypotheekrenteaftrek 43 procent van het voordeel en in de hoogste inkomensgroepen zelfs ruim 70 procent.

3. Brutodruk inkomensheffing en verlichting door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen naar inkomensgroepen, 2008**

6. Druk van de inkomensheffing en de belangrijkste inkomstenbron

Andere beleidsdoelen van aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen

Drukverlichtende componenten dienen niet uitsluitend het draagkrachtprincipe. Sommige van deze componenten zijn geïntroduceerd om bepaalde activiteiten te stimuleren. Zo zijn er vrijstellingen voor groenbeleggingen, heffingskortingen waarmee de overheid de arbeidsparticipatie wil stimuleren en aftrekposten speciaal voor ondernemers om het zelfstandige ondernemerschap ondersteunen.

In de inkomensheffing zelf bestaat er, naast de tariefdifferentiatie, een belangrijk onderscheid tussen jongere belastingplichtigen en AOW'ers. De eerste groep moet wel AOW-premie betalen, terwijl de tweede groep die bestaat uit

ontvangers van uitkeringen die grotendeels uit deze premies betaald worden, daarvan is vrijgesteld.

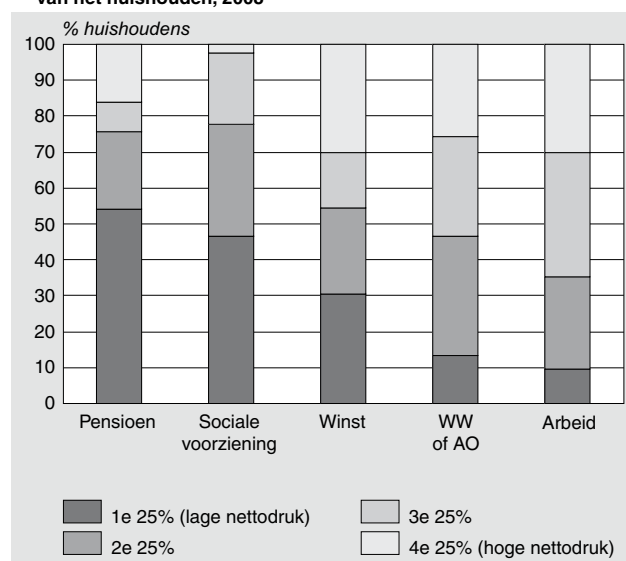
Nadat in de vorige paragrafen aandacht werd besteed aan de druk van de inkomensheffing naar de hoogte van het inkomen, belicht de volgende paragraaf daarom deze druk naar de belangrijkste bron van inkomsten van het huishouden.

Huishoudens met pensioen als voornaamste inkomensbron kennen een relatief lage nettodruk. Van deze huishoudens valt ruim de helft in het laagste drukkwartiel. Nog eens 22 procent valt in het op een na laagste drukkwartiel. De belangrijkste reden hiervoor is dat 65-plussers geen AOW-premie hoeven te betalen. Ook huishoudens die vooral van sociale voorzieningen zoals een bijstandsuitkering leven, zijn relatief veel te vinden in de laagste twee drukkwartielen. Dit komt doordat zij vaak een laag inkomen hebben: 93 procent heeft een huishoudinkomen in een van de eerste drie 10%-groepen van het brutoinkomen.

De verdeling van de huishoudens met een hoofdinkomen uit een uitkering vanwege werkloosheid of arbeidsongeschiktheid over de verschillende drukkwartielen is vergelijkbaar met die van huishoudens met arbeid als belangrijkste inkomstenbron. Dat is niet zo vreemd, omdat de hoogte van deze uitkeringen dikwijls gerelateerd is aan het inkomen uit vroegere arbeid. Huishoudens met een WW- of arbeidsongeschiktheidsuitkering zijn wel iets vaker in de twee laagste drukkwartielen te vinden en iets minder vaak in de twee hoogste kwartielen vergeleken met huishoudens met vooral inkomsten uit arbeid.

Huishoudens waar een eigen onderneming de grootste bijdrage aan het inkomen levert, zijn naar verhouding zowel vaak te vinden in het laagste drukkwartiel (30 procent), als in het hoogste drukkwartiel (30 procent). Dit komt doordat onder deze huishoudens relatief veel dwergen (lage inkomens) en relatief veel reuzen (hoge inkomens) voorkomen (Moonen 2009).

4. Nettodruk inkomensheffing naar belangrijkste inkomensbron, van het huishouden, 2008**

Het herverdelende effect van de inkomensheffing naar inkomensbron

Wat is het herverdelende effect van de nettodruk van de inkomensheffing wanneer gekeken wordt naar de voornaamste inkomensbron van huishoudens? Huishoudens met voornamelijk inkomen uit sociale voorzieningen hebben met 16 duizend euro veruit het laagste gemiddelde brutoinkomen. Het is ongeveer half zo hoog als dat van huishoudens met een WW-, of arbeidsongeschiktheidsuitkering (bijna 32 duizend euro) of pensioen (bijna 33 duizend euro). Na aftrek van de verschuldigde premies en belastingen is deze verhouding nauwelijks veranderd.

De inkomensheffing werkt wel nivellerend op het inkomen van huishoudens met arbeid of winst als voornaamste inkomensbron. Deze huishoudens hebben gemiddeld een brutoinkomen van respectievelijk bijna 67 duizend euro en bijna 82 duizend euro, waarvan een groot deel in de hogere tariefschijven valt.

Drukverlichting naar inkomstenbron

Niet alleen naar hoogte van het inkomen, maar ook naar voornaamste inkomstenbron bestaan er grote verschillen tussen huishoudens in de mate waarin zij profijt hebben van de belastingvoordelen door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen. Huishoudens die voornamelijk inkomsten uit een sociale voorziening hebben, profiteren naar verhouding het meest van heffingskortingen en maar weinig van aftrekposten en vrijstellingen.

Huishoudens met een WW- of arbeidsongeschiktheidsuitkering kennen een relatief hoge brutodruk door de inkomensheffing. Aangezien de hoogte van deze uitkeringen vaak gerelateerd is aan eerdere inkomsten uit werk, zijn deze huishoudens immers in alle inkomensgroepen te vinden.

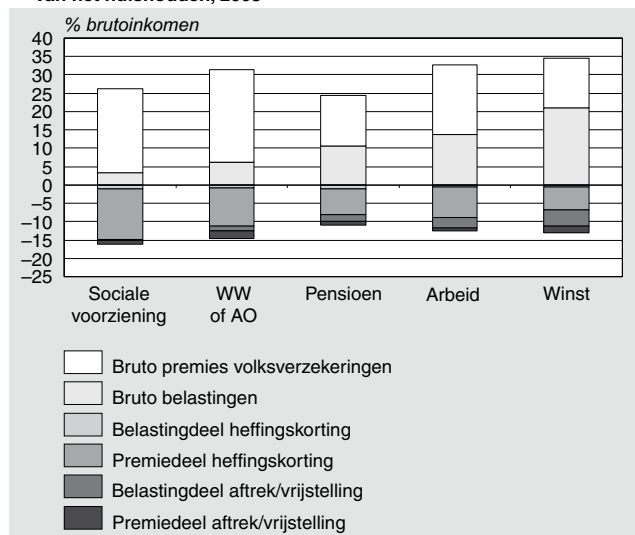
In 2008 trokken deze huishoudens ongeveer drie keer zo veel af voor buitengewone ziektekosten als huishoudens die inkomsten uit een sociale voorziening, arbeid of winst

als voornaamste inkomensbron hadden. Dit droeg voor een belangrijk deel bij aan het relatief grote belastingvoordeel uit aftrekposten en vrijstellingen voor deze groep.

Huishoudens die voornamelijk rondkwamen van pensioeninkomsten, trokken in 2008 het meest af aan buitengewone ziektekosten: ruim anderhalf maal zoveel als de huishoudens met een WW- of arbeidsongeschiktheidsuitkering. In 2009 is de aftrek voor buitengewone ziektekosten drastisch ingeperkt, waardoor het plaatje er voor dat jaar anders uit zal komen te zien. Hoe is nu nog niet te zeggen omdat daarin ook de effecten van de Wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten die in 2009 is ingegaan moeten worden meegenomen. Informatie daarover is nog niet opgenomen in de nieuwe belastingstatistiek.

Bij huishoudens met inkomsten uit arbeid als voornaamste inkomensbron is de hypotheekrenteaftrek

5. Brutodruk inkomensheffing en verlichting door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen naar belangrijkste inkomensbron van het huishouden, 2008**

Staat 4
Inkomensherverdeling door de inkomensheffing naar belangrijkste inkomstenbron van het huishouden, 2008**

	Sociale voorziening	WW of AO	Pensioen	Arbeid	Winst
Aantal huishoudens	407 282	287 555	1 739 174	3 962 718	807 575
<i>euro</i>					
Gemiddeld brutoinkomen	16 065	31 766	32 691	66 890	81 833
verschuldigde belastingen en premies	1 642	5 344	4 398	13 420	17 699
Na afdracht belastingen en premies	14 423	26 422	28 292	53 469	64 134
<i>% brutoinkomen</i>					
Gemiddelde nettodruk	10,2	16,8	13,5	20,1	21,6
verschuldigde premies	8,2	12,8	5,8	9,8	5,6
verschuldigde belastingen	2,0	4,0	7,7	10,3	16,1
<i>inkomen/inkomen sociale voorziening</i>					
Voor inkomensheffing	1,0	2,0	2,0	4,2	5,1
Na inkomensheffing	1,0	1,8	2,0	3,7	4,4

goed voor ruim 80 procent van het totale belastingvoordeel uit vrijstellingen en aftrekposten. Bij huishoudens die vooral rondkomen van een uitkering is dat hooguit een derde.

Huishoudens die voornamelijk inkomsten uit winst hebben, profiteren het meest van aftrekposten en vrijstellingen. Dat komt ondermeer doordat zij gebruik kunnen maken van regelingen die het ondernemerschap ondersteunen, waaronder de zelfstandigenaftrek. Maar ook de aftrek van de hypotheekrente speelt hierbij een rol, al is die wel aanmerkelijk kleiner dan bij de huishoudens met arbeid als voornaamste inkomensbron. Het aandeel van deze aftrek in het totale belastingvoordeel door aftrekposten en vrijstellingen is minder dan 40 procent. Door hun naar verhouding gemiddeld hoge brutoinkomen hebben ondernemershuishoudens relatief het minste voordeel van heffingskortingen.

Begrippen

Aanmerkelijk belang

Bezit van minste 5 procent van de aandelen, opties of winstbewijzen in een BV, NV of een coöperatie

Aftrekpost

Een bedrag voor gemaakte kosten dat van het belastbare inkomen mag worden afgetrokken

Belastingdruk

Belastingen als percentage van het brutoinkomen

Besteedbaar inkomen

Brutoinkomen uit arbeid, eigen onderneming, vermogen en ontvangen overdrachten, verminderd met betaalde inkomensoverdrachten, premies inkomensverzekeringen, premies ziektekostenverzekeringen en belastingen op inkomen en vermogen

Brutodruk

In dit artikel wordt onder brutodruk de druk van de inkomensheffing op het brutoinkomen verstaan zonder rekening te houden met het belastingvoordeel door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen

Brutoinkomen

Inkomen uit arbeid en vermogen plus uitkeringen uit inkomensverzekeringen (bijvoorbeeld vanwege werkloos-

heid, arbeidsongeschiktheid of ouderdom), uitkeringen uit sociale voorzieningen (zoals bijstand), gebonden overdrachten (waaronder huursubsidie en de tegemoetkoming studiekosten) en ontvangen inkomensoverdrachten (zoals alimentatie van de ex-echtgenoot)

Heffingskorting

Een bedrag dat in mindering wordt gebracht op de over het belastbare inkomen berekende inkomensheffing

Inkomensheffing

Inkomstenbelasting plus premies volksverzekeringen

Nettodruk

In dit artikel wordt onder nettodruk de brutodruk van de inkomensheffing op het brutoinkomen verstaan verminderd met het belastingvoordeel door aftrekposten, vrijstellingen en heffingskortingen

Uitkeringen sociale voorzieningen

Uitkeringen sociale voorzieningen zijn uitkeringen van de overheid aan personen of huishoudens die uit de algemene middelen (belastingopbrengsten) worden betaald. Er is geen verplichting tot premiebetaling.

Volksverzekering

Een verplichte, publiekrechtelijke verzekering voor iedere natuurlijke persoon die legaal ingezetene van Nederland is en niet aan de loonbelasting van een ander land is onderworpen. Ook een niet-ingezetene die aan de Nederlandse loonbelasting is onderworpen, is in beginsel verzekerd voor de volksverzekeringen.

Literatuur

Jonge, T. de (2010, 14 september). *Belastingdruk en belastinguitgaven*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lok, R. (2009). Belasting- en inkomensregelingen voor gezinnen met minderjarige kinderen. *Sociaaleconomische trends* 2/2009, 15–20.

Ministerie van Financiën (2005, april). *Belastingen toen en nu*. Den Haag.

Moonen, L. (2009). De parade van Pen en de inkomensverdeling in Nederland. *Sociaaleconomische trends* 3/2009, 40–43.

Studiecommissie belastingstelsel (2010, 7 april). *Continuïteit en vernieuwing*. Den Haag.

Zwemmer, J.W. (2001). *De dood als belastbaar feit*. Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, Amsterdam.

Noten in de tekst

- 1) Het gaat hier om inkomens van particuliere huishoudens ultimo van het jaar. De inkomens van personen die in de loop van het jaar zijn overleden of geëmigreerd zijn hierin niet opgenomen. Dat geldt eveneens voor de inkomens van personen in institutionele huishoudens.
- 2) Het komt vaker voor dat een tegemoetkoming in uitgaven

die eerst loopt via de inkomstenbelasting wordt vervangen door een toeslag die rechtstreeks aan de huishoudens wordt betaald. Deze toeslagen maken deel uit van het brutoinkomen. Zo is in 2005 de aftrek voor kinderopvang vervallen en vervangen door de toeslag voor kinderopvang. In 2009 is de aftrekpost buitengewone uitgaven in verband met ziekte sterk gereduceerd. Ter compensatie is voor de chronische zieken en gehandicapten een uitkering vanwege de wet tegemoetkoming ziektekosten chronisch zieken en gehandicapten (WTCG) ingevoerd. In de analyse die nu is uitgevoerd, zijn deze veranderingen niet meegenomen. Bij de verdere analyses zal dat wel gebeuren.

Bedrijfseconomisch ontslag verdubbeld in 2009

Arno Sprangers, Rudolf Timmermans en Vinodh Lalta

Na een forse daling over de jaren 2004–2008 is het aantal onvrijwillige ontslagen in 2009 weer sterk toegenomen. In dat jaar kregen 126 duizend mensen ontslag, tegen 71 duizend een jaar eerder, waarbij het aantal ontslagen via het UWV en het aantal ontslagen als gevolg van faillissement in 2009 zijn verdubbeld ten opzichte van het voorafgaande jaar. Onvrijwillig (of gedwongen) ontslag is mogelijk op persoonlijke gronden, in verband met arbeidsongeschiktheid, om bedrijfseconomische redenen of in verband met een faillissement.

1. Onvrijwillig ontslag¹⁾

Een werkgever moet gegronde redenen hebben om een werknemer tegen zijn of haar wil te ontslaan. Onvrijwillig ontslag via de kantonrechter of via UWV Werkbedrijf (voorheen het Centrum voor Werk en Inkomen CWI) is onder bepaalde voorwaarden mogelijk op persoonlijke gronden, om bedrijfseconomische of bedrijfsorganisatorische redenen of in verband met arbeidsongeschiktheid.

Van ontslag op persoonlijke gronden kan bijvoorbeeld sprake zijn als een werknemer onvoldoende functioneert, een verstoorde werkrelatie met de werkgever heeft of ernstige gewetensbezwaren heeft, terwijl er geen mogelijkheden zijn de werknemer aangepast werk te laten doen. Een zieke werknemer heeft recht op ontslagbescherming, maar als de re-integratie niet is gelukt, mag een werkgever de werknemer na twee jaar ziekte ontslaan.

Ontslag om bedrijfseconomische of bedrijfsorganisatorische redenen is mogelijk als een bedrijf in financiële moeilijkheden verkeert, bij een reorganisatie, als het bedrijf een deel van zijn taken afstoot en bij verhuizing van het

bedrijf. Een bijzondere categorie van onvrijwillig (massa-) ontslag is ontslag ten gevolge van faillissement van het bedrijf.

Categorieën gedwongen ontslag die – in verband met het ontbreken van gegevens – in dit artikel buiten beschouwing zijn gebleven, zijn ontslag op staande voet en ontslag tijdens de proeftijd. Ontslag op staande voet is bijvoorbeeld mogelijk als een werknemer zijn werkgever heeft opgelicht. Andere redenen zijn dronkenschap, mishandeling van collega's of diefstal. Ontslag op staande voet gaat niet via de rechter, maar als een ontslagen werknemer dit ontslag wil aanvechten, kan dit via een dagvaardingsprocedure bij de rechtbank. Het ontslag van ambtenaren wordt niet via de kantonrechter of het UWV geregeld en blijft in deze bijdrage buiten beschouwing. Een ambtenaar kan tegen zijn ontslag bezwaar aantekenen bij zijn werkgever. Als dit niet het gewenste effect heeft, dan kan de ambtenaar in beroep gaan bij de bestuursrechter.

2. Ontslag via UWV Werkbedrijf, de kantonrechter of door faillissement

2.1. Ontslag via UWV Werkbedrijf

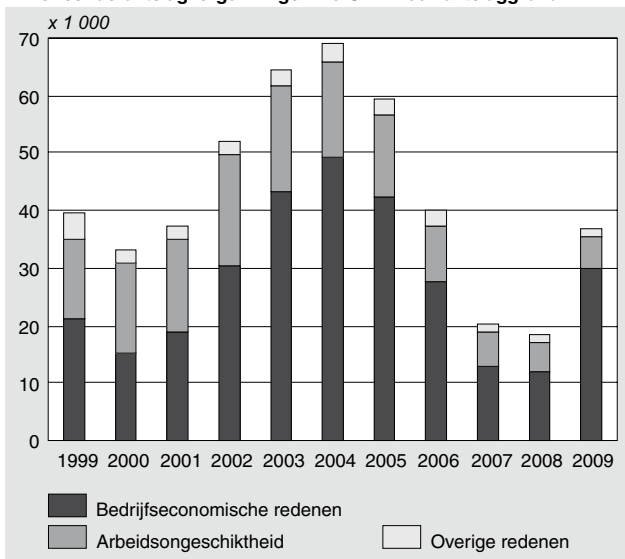
Een arbeidsovereenkomst kan worden ontbonden door middel van een ontslagvergunning bij UWV Werkbedrijf. Het UWV behandelt voornamelijk ontslagaanvragen wegens bedrijfseconomische redenen en wegens arbeidsongeschiktheid. Het UWV stelt geen ontslagvergoeding vast. Bij een procedure via de kantonrechter gebeurt dit wel. Niet alle door het UWV verleende ontslagvergunningen leiden daadwerkelijk tot ontslag. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat er op de valreep nog een order bij het bedrijf binnenkomt waardoor het ontslag uiteindelijk niet doorgaat. Waar in het vervolg van dit artikel over ontslag via het UWV wordt gesproken, gaat het in feite om verleende ontslagvergunningen.

Het aantal verleende ontslagvergunningen via UWV is in de periode 2004–2008 sterk verminderd. In 2009 nam het aantal ontslagen onder invloed van de conjunctuur echter weer sterk toe. In dat jaar werden 37 duizend vergunningen verleend. Dit is een verdubbeling ten opzichte van een jaar eerder, toen 18 duizend vergunningen werden verleend. In de meeste gevallen ging het om ontslag om bedrijfseconomische redenen.

Het aantal ontslagen als gevolg van arbeidsongeschiktheid is door de jaren heen sterk afgenomen. Waar dit aantal in de eerste jaren na de eeuwwisseling tussen de 15 en 20 duizend schommelde, werden in 2009 nog maar 5 duizend ontslagvergunningen in verband met arbeidsongeschiktheid verleend.

Deze daling is waarschijnlijk het gevolg van de maatregelen die de overheid heeft genomen. De Wet verlenging loon- doorbetalingsverplichting bij ziekte (VLZ) uit 2004 had, samen met de Wet verbetering poortwachter uit 2002, als

1. Verleende ontslagvergunningen via UWV naar ontslaggrond

Bron: UWV.

doel het langdurige ziekteverzuim te verminderen en daarmee de instroom van het aantal mensen in de WIA of zijn voorganger, de WAO. Door de verlenging van de verplichting het loon bij ziekte door te betalen hebben werkgevers tijdens de eerste twee ziektejaren de volle financiële verantwoordelijkheid gekregen voor het verzuim. De Wet verbetering poortwachter zorgt voor instrumenten om zieke werknemers sneller weer aan het werk te krijgen.

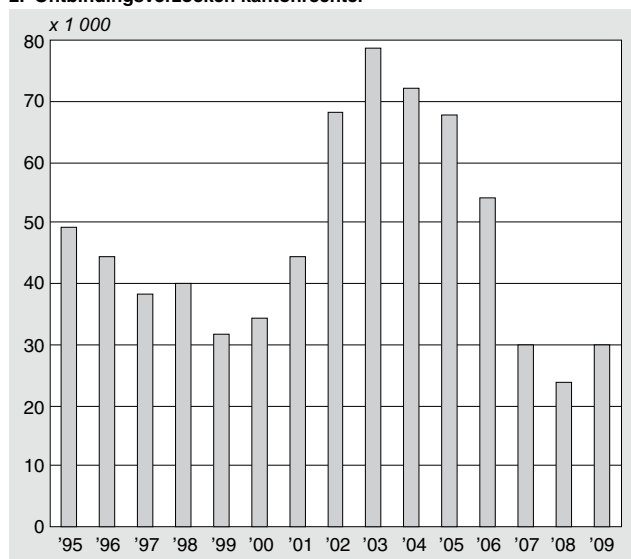
Ook de gewijzigde Werkloosheidswet heeft effect gehad op de ontwikkeling van het aantal ontslagaanvragen. In 2006 is de verwijtbaarheidstoets in de WW versoepeld. Veel dienstverbanden worden sindsdien met wederzijds goedvinden beëindigd, dus zonder dat toestemming vereist is van het UWV of de kantonrechter. Hetzelfde geldt voor ontslagen na twee jaar arbeidsongeschiktheid. Sinds 2006 zijn deze ontslagen niet meer zichtbaar in de gegevens van het UWV. Dit zal mede een rol hebben gespeeld bij de daling van het aantal ontslagaanvragen via deze instantie na 2006.

2.2. Ontslag via kantonrechter

Ontslag kan via de kantonrechter lopen als er sprake is van een opzegverbod of als ontslag via het UWV niet is gelukt. Een opzegverbod geldt bijvoorbeeld als een werknemer ziek is of als een werknemster zwanger of met bevallingsverlof is. Ook voor werknemers die actief zijn in de medezeggenschap van een bedrijf, geldt een opzegverbod.

De keuze van de te volgen procedure (UWV of rechtbank) hangt verder af van verschillende factoren. De procedure via de kantonrechter is voor de werkgever vaak duurder dan de procedure via het UWV vanwege de schadevergoeding die moet worden betaald. Daar staat tegenover dat de procedure via de rechter veelal sneller is dan ontslag via het UWV doordat in het laatste geval een opzegtermijn geldt. In 2009 verliepen bijna 30 duizend zaken via de kantonrechter. In 2003 werden nog 78,5 duizend ontbindingsverzoeken bij de kantonrechter ingediend²⁾.

2. Ontbindingsverzoeken kantonrechter

Bron: Raad voor de rechtspraak.

Bij ontslag via de rechter is het niet mogelijk om onderscheid te maken naar de reden van het ontslag. Wel valt op te merken dat de ontwikkeling van het aantal ontslagen via de kantonrechter, net als ontslag via UWV, verband lijkt te hebben met de conjunctuur. Verder wordt ook het aantal ontslagprocedures via de rechtbank beïnvloed door het gewijzigde beleid rond de toetsing (met het oog op de WW-uitkering) om te beoordelen of iemand verwijtbaar werkloos is.

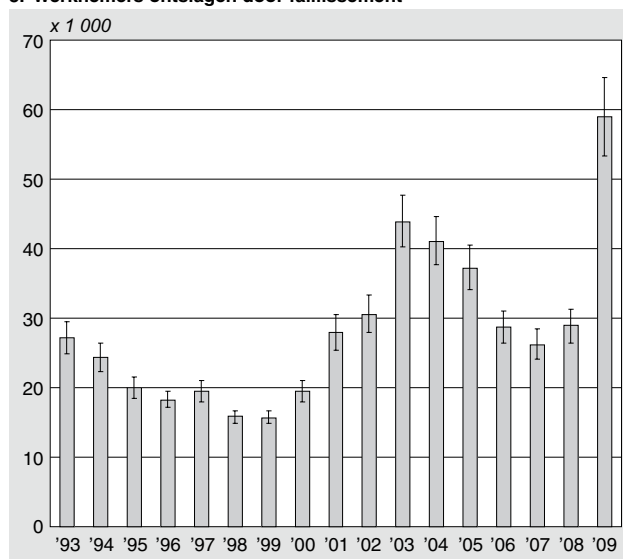
2.3. Ontslag door faillissement

Een andere vorm van onvrijwillig ontslag is ontslag door faillissement van de werkgever. Als een bedrijf failliet gaat, eindigt doorgaans het dienstverband van de werknemers. De curator kan dan met toestemming van de Rechter Commissaris de arbeidsovereenkomsten met de werknemers beëindigen, zonder dat hij een ontslagvergunning hoeft aan te vragen. Dit zal doorgaans in het begin van de faillissementsperiode plaatsvinden. In sommige gevallen kan de curator bepaalde werknemers echter nog enige tijd in dienst houden, bijvoorbeeld om lopende zaken af te handelen of om noodzakelijke taken zoals bewaking te vervullen. In het geval dat een doorstart wordt gerealiseerd via een andere of nieuw opgerichte rechtspersoon, kan aan een deel van de werknemers een nieuw contract worden aangeboden door die nieuwe juridische eenheid. Bij de faillissementen die in 2004 zijn beëindigd, behield ongeveer 15 procent van de betrokken werknemers zijn werk via een doorstart (Luttikhuis, A.P.K. en CBS, 2006).

In figuur 3 is een raming weergegeven van het aantal werknemers dat per jaar is ontslagen in verband met faillissement.

Het aantal bij faillissementen betrokken werknemers nam toe van bijna 16 duizend in 1999 tot bijna 44 duizend in 2003. Onder invloed van de aantrekkende economie daalde het aantal faillissementsontslagen na 2003 tot iets

3. Werknemers ontslagen door faillissement

Bron: CBS.

Raming aantal in verband met faillissement ontslagen werknemers

Het aantal werknemers dat betrokken is bij een faillissement, is geraamd met behulp van gegevens afkomstig uit de faillissementenstatistieken van het CBS. Het CBS publiceert maandelijks de uitgesproken faillissementen onderverdeeld naar grootteklasse en naar rechtsvorm. De grootteklasse is afgeleid van het aantal personen dat werkzaam is in een bedrijf. Dit aantal wordt echter bepaald op een moment ruim vóór de datum van faillissement en hoeft dus niet overeen te komen met het werkelijke aantal personen dat bij het bedrijf in dienst was ten tijde van het faillissement. Bovendien geeft de grootteklasse niet het exacte aantal werkzame personen weer, maar slechts een indicatie voor het aantal. Het is dan ook niet geschikt om direct het aantal vanwege een faillissement ontslagen werknemers te schatten.

Daarom is aanvullend gebruik gemaakt van gegevens afkomstig uit dossieronderzoek aangaande beëindigde faillissementen. Op basis van de rapportage van de curator kan het aantal ontslagen werknemers worden vastgesteld. Deze gegevens zijn beschikbaar voor de faillissementen die zijn beëindigd in 2004, 2006 en 2008.

Bij de raming van het aantal werknemers betrokken bij faillissementen is aangenomen dat de bedrijven waarvan het faillissement is beëindigd in 2004, 2006 en 2008, een representatieve steekproef vormen voor de gehele populatie gefailleerde bedrijven in Nederland, wat betreft het gemiddelde aantal werknemers dat werkzaam was op het moment van faillissement. Daarbij wordt aangenomen dat alle werknemers die op het moment van faillietverklaring in dienst waren, onvrijwillig ontslagen worden³⁾.

De beëindigde faillissementen uit 2004, 2006 en 2008 worden onderverdeeld in zogenaamde strata, dit zijn combinaties van de grootteklasse en rechtsvorm. Voor elk stratum wordt bepaald hoeveel werknemers er gemiddeld per bedrijf op het moment van faillissement in dienst waren.

Vervolgens worden de uitgesproken faillissementen per jaar op dezelfde wijze in strata verdeeld en wordt per stratum het aantal uitgesproken faillissementen vermenigvuldigd met het gemiddeld aantal werknemers per failliet bedrijf. Op deze manier kan een ruwe schatting worden gemaakt van het aantal werknemers dat per jaar betrokken was bij de uitgesproken faillissementen.

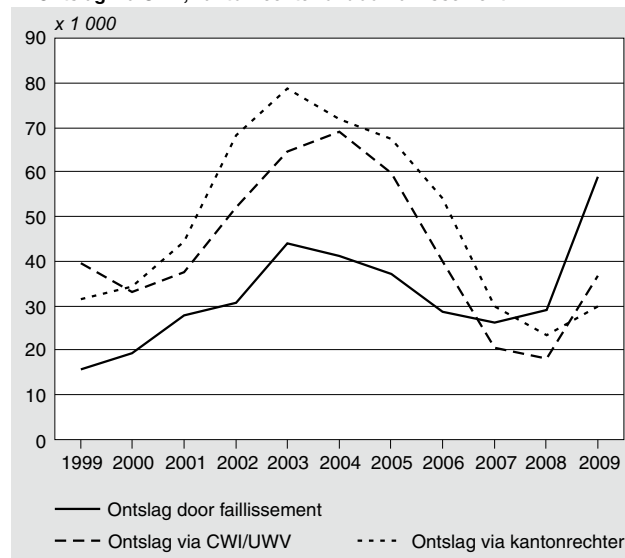
De raming is gebaseerd op de aanname dat het gemiddeld aantal werknemers in dienst op het moment van faillissement per grootteklasse-rechtsvorm-combinatie door de jaren heen constant is. Maar in werkelijkheid zal dit aantal waarschijnlijk variëren en bijvoorbeeld lager zijn in tijden van economische voorspoed: als het dan minder goed gaat met een bedrijf, zullen werknemers die nog vóór het uitspreken van het faillissement op zoek gaan naar ander werk, relatief makkelijk een andere baan vinden, waardoor er minder werknemers onvrijwillig ontslagen hoeven te worden. De raming moet dan ook met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd⁴⁾.

meer dan 26 duizend in 2007. Daarna liep het aantal bij faillissement ontslagen werknemers weer op als gevolg van de economische crisis. In 2009 ging een recordaantal van 7,9 duizend bedrijven failliet, waarbij naar schatting ongeveer 59 duizend werknemers hun baan verloren.

3. Totaalbeeld en relatie met de conjunctuur

Figuur 4 vat het aantal ontslagen via de drie beschreven procedures (rechter, UWV, faillissement) samen. Tot en met 2007 vormden de ontslagen via de kantonrechter de grootste categorie. De laatste jaren is echter het aandeel van de faillissementsontslagen sterk toegenomen. In 2008 en 2009 raakten zelfs meer werknemers hun baan kwijt door faillissementen dan door ontslagprocedures via de rechter en via het UWV. Mogelijk draagt de versoepeling van de toetsingscriteria in 2006 voor de werkloosheid- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen bij aan deze omslag. Sinds 2006 vindt een aanzienlijk deel van de ontslagen met wederzijds goedvinden plaats. Deze ontslagen zijn niet meer zichtbaar in de cijfers van het UWV en de kantonrechter, hetgeen waarschijnlijk heeft bijgedragen aan de daling van deze cijfers tussen 2006 en 2008.

4. Ontslag via UWV, kantonrechter of door faillissement

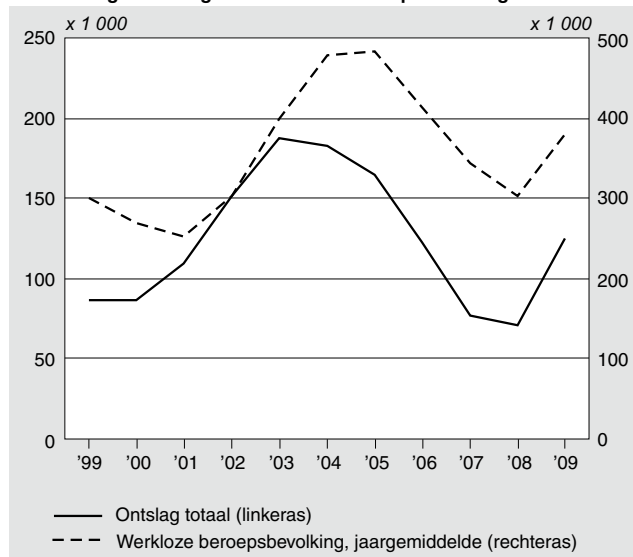
Bron: UWV, Raad voor de rechtspraak, CBS.

Het aantal gedwongen ontslagen hangt samen met de conjunctuur. Tijdens de gunstige conjunctuur in de periode 2005–2008 is het aantal ontslagen meer dan gehalveerd. Onder invloed van de recessie nam vervolgens het aantal ontslagen in 2009 ten opzichte van 2008 met meer dan 75 procent toe.

Zoals weergegeven in paragraaf 2.1 hebben ontslagen via het UWV grotendeels betrekking op ontslag wegens bedrijfseconomische redenen. Dat geldt ook voor ontslagen als gevolg van faillissement. Deze beide soorten ontslagen zijn dan ook meer conjunctuurgevoelig dan het aantal ontslagen via de kantonrechter. In 2009 zijn de aantallen ontslagen via het UWV en door faillissement verdubbeld ten opzichte van het voorafgaande jaar.

Het aantal ontslagen was in 2009 – ondanks de recessie – toch nog lager dan in de periode 2003–2005. Mogelijk hangt dit samen met het feit dat sinds 2006 een aanzienlijk deel van de ontslagen met wederzijds goedvinden plaatsvindt. Verder zien we dat het aantal ontslagzaken een duidelijke wisselwerking vertoont met de werkloze beroepsbevolking en daarop vooruitloopt. Het zorgt voor nieuwe werklozen (figuur 5).

5. Gedwongen ontslagen en werkloze beroepsbevolking

Bron: UWV, Raad voor de rechtspraak, CBS.

Literatuur

Bloemendal, C. (2010). Wie verliezen hun baan bij faillissementen? *Sociaaleconomische trends*, 2/2010, 49–53.

Gaalen, R. van, Fouarge, D. en de Grip, A. (te verschijnen). Effect van werkloosheid op de participatiekansen en het loon: een analyse op basis van het SSB. In: *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt*. Voorburg, Heerlen, Hoofddorp: CBS/TNO.

Luttikhuis, Mr. drs. A.P.K., CBS (2006). *Insolventierecht in cijfers en modellen: Werkgelegenheid en toezicht*. Boom Juridische uitgevers.

Scholtens, . Mr. C.G. (2004). Statistiek ontslagvergoedingen 2003: gerommel in de polder. In: *Arbeidsrecht 2004 (2)*. Kluwer.

Noten in de tekst

- 1) Met onvrijwillig ontslag wordt in dit artikel bedoeld: ontslag op initiatief van de werkgever (via het UWV of de kantonrechter) of ontslag door faillissement. Hieronder wordt niet verstaan de beëindiging van een arbeidsovereenkomst door het aflopen van een tijdelijk contract of het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Een arbeidsovereenkomst kan ook op andere manieren worden beëindigd. Een werknemer kan ontslag nemen, bijvoorbeeld omdat hij een andere baan heeft gevonden of met pensioen gaat.
- 2) Het is niet precies bekend in hoeverre de rechtbanken ontbindingsverzoeken honoreren. Geschat wordt dat ongeveer 98 procent van de ontbindingsverzoeken bij de rechtbank wordt toegekend (Scholtens, 2004).
- 3) Het kan voorkomen dat een werknemer na de faillissementsdatum een andere baan vindt en op eigen initiatief ontslag neemt. In dergelijke gevallen worden de werknemers dus niet onvrijwillig ontslagen, maar bij de raming worden zij wel (ten onrechte) aldus meegeteld. Daarnaast is het mogelijk dat in geval van een doorstart werknemers van het failliete bedrijf na hun ontslag vrijwel direct een 'nieuwe' baan krijgen aangeboden bij het doorgestarte bedrijf.
- 4) Van Gaalen, Fouarge en De Grip (te verschijnen) hebben onderzoek gedaan naar het arbeidsmarkttraject na ontslag door faillissement en hebben daarbij een andere benadering gevolgd die op wat lagere aantallen uitkomt. Bij deze benadering zijn alle baanbeëindigingen in het jaar van het faillissement en het daaraan voorafgaande jaar geteld als faillissementsontslag (zie Bloemendal, 2010).

Voltijds werkende nieuwe moeders: vooral laag en middelbaar opgeleide vrouwen worden beïnvloed door hun (schoon)moeder ¹⁾

Annick Lut, Ruben van Gaalen, Jan Latten

Steeds meer vrouwen blijven doorwerken na de geboorte van hun eerste kind. De meesten doen dat in deeltijd. Een klein aandeel nieuwe moeders blijft echter voltijds werken. Welke onderliggende factoren maken dat deze moeders tegen het gangbare patroon in een volledige baan combineren met het moederschap?

In dit artikel wordt de invloed van de eigen moeder en de schoonmoeder op het voltijds werken van de nieuwe moeder belicht. In hoeverre is er een samenhang tussen de actuele arbeidsmarktsituatie van de moeder en die van haar dochter die net zelf moeder is geworden? En hoe zit het met de rol van de schoonmoeder? Maakt het uit voor het al dan niet voltijds werken van de nieuwe moeder wanneer haar schoonmoeder een voltijd baan heeft?

1. Inleiding

De arbeidsdeelname van Nederlandse vrouwen is internationaal gezien hoog. Moederschap is nog maar voor weinig jonge vrouwen aanleiding om te stoppen met betaald werk, maar zelden hebben zij een voltijd baan. Dat typeert de Nederlandse arbeidsmarkt: nergens in de Europese Unie wordt zo veel in deeltijd gewerkt. In 2008 had bijna de helft van alle werknemers een deeltijd baan (CBS, 2010). Dat dempt uiteraard de totale inzet van arbeid die mogelijk zou zijn. En dat is een ongunstig perspectief voor een samenleving waarvan de potentiële beroepsbevolking komende jaren fors zal afnemen. Volgens de CBS bevolkingsprognoses van 2008 zal het aantal 20 tot 65-jarigen afnemen van 10,1 miljoen in 2010 tot 9,2 in 2040. Het aantal 65-plussers zal toenemen van 2,5 miljoen naar 4,5 miljoen. Geen wonder dat beleidsmakers sterk inzetten op verhoging van arbeidsparticipatie, onder andere van vrouwen, zowel in personen als in uren. Tegelijkertijd wil de overheid echter ook het aantal kinderen op peil houden.

In dit artikel is het arbeidsmarktgedrag van moeders die recent hun eerste kind gekregen hebben onderzocht. Daarbij is niet alleen gekeken naar de arbeidsdeelname van deze nieuwe moeders, maar vooral ook of ze voltijds werken. Aannemelijk is dat er een samenhang bestaat tussen de mate van arbeidsparticipatie van de nieuwe moeders en de actuele mate van participatie van hun eigen moeders. Immers, doorgaans vervult de eigen moeder een voorbeeldfunctie of deelt bepaalde persoonskenmerken en opvattingen met haar dochter, zodat deze een zelfde arbeidsmarktgedrag zou kunnen vertonen. Maar ook het al dan niet (voltijds) werken van de schoonmoeder zou – eventueel (mede) via de partner – een rol kunnen spelen. De onderzoeksvraag luidt daarom: *werken nieuwe moeders vaker (voltijds) als hun (schoon)moeder ook (voltijds) werkt?*

2. Intergenerationele overdracht

Het begrip intergenerationale overdracht heeft betrekking op iets wat er tussen generaties van ouders op kinderen, binnen een familie wordt overgedragen, zoals bepaalde gevoelens, gedragingen of opvattingen (Liefbroer, 2005). Zo blijkt bijvoorbeeld een forse mate van overdracht van de leeftijd waarop het eerste kind wordt geboren (Steenhof en Liefbroer, 2008), is er sprake van overdracht van kindertal (Liefbroer, 2005) en is bekend dat het opleidingsniveau en de beroepsstatus van moeder op dochter kan worden doorgegeven (Korupp, 2000; Sanders 1997). Er zijn drie mechanismen van overdracht van opvattingen, gedrag en/of gevoel tussen ouders en kinderen, en moeders en dochters in het bijzonder, te onderscheiden (Van Putten, Dykstra en Schippers, 2007; Liefbroer en Dykstra, 2007): Genetische overdracht, socialisatie en sociale reproductie.

Genetische overdracht

Allereerst kan intergenerationale overdracht van bepaalde kenmerken en gedragingen 'biologisch' plaatsvinden: ouders geven immers hun genetisch materiaal door aan hun kinderen.

Socialisatie

Het gezin is de cruciale context voor het socialisatieproces. Beide ouders hebben invloed op het socialisatieproces van de kinderen. Vaak gaat het om de ouder van hetzelfde geslacht, met wie een kind zich het meest identificeert (Wilterdink en Van Heerikhuizen, 2003). Naarmate kinderen ouder worden, neemt de invloed van de ouders af (Bucx, 2009). Wel is het zo dat vooral meisjes zich vaker en langer met hun moeder blijven identificeren (Smith en Self, 1980). Naarmate moeders meer uren buitenshuis werkten toen hun dochter nog klein was, besteden de dochters als volwassenen minder tijd aan huishoudelijk werk (Cunningham, 2001). De uitkomsten van recent onderzoek gaven verder aan dat het vroegere werkgedrag van de moeder minder van invloed is op de kans dat de dochter een baan heeft, maar vooral op het aantal uren dat zij betaald werkzaam is (Van Putten et al. 2007). Cloin (2010) vond wel een samenhang tussen het werken van moeders (toen) en dochters (nu), maar slechts voor laag en middelbaar opgeleide vrouwen. Het idee is dat hoogopgeleide vrouwen zelf over het benodigde sociaal-cultureel kapitaal beschikken via hun educatie, terwijl laag en middelbaar opgeleide vrouwen (qua opleiding en ook vaak geografisch) dichter bij hun eigen moeder staan.

Sociale reproductie

De term sociale reproductie verwijst naar de overdracht van ouderlijke hulpbronnen. Kinderen krijgen 'van huis uit'

sociale, economische en culturele hulpbronnen mee. Ze kunnen bijvoorbeeld worden geholpen bij het huiswerk of financieel worden bijgestaan (Liefbroer en Dykstra, 2007; Brinkgreve en Van Stolk, 1997). Zo blijkt de opleiding- en beroepsstatus van moeders een effect te hebben op de opleidingsprestatie van met name dochters (Korupp, 2000). Bovendien blijkt gedurende de carrière van de dochter de invloed van de vader af te nemen, terwijl de invloed van de moeder blijft. Verder kwam naar voren dat de kans dat de dochter na het krijgen van het eerste kind op de arbeidsmarkt blijft participeren hoger is, naarmate haar moeder een hoger opleidingsniveau heeft behaald (Sanders, 1997).

Overdracht van moeder én schoonmoeder?

De invloed van de *actuele* arbeidsparticipatie van de moeder op de arbeidsparticipatie van haar dochter die net zelf moeder is geworden, is nog niet eerder onderzocht. Dat er sprake is van een dergelijke invloed ligt echter voor de hand. Dat geldt veel minder voor de relatie tussen het arbeidsmarktgedrag van de schoonmoeder en haar schoondochter. Toch is het niet uit te sluiten dat de schoonmoeder, indirect via het socialisatieproces van haar zoon (de partner van de nieuwe moeder), en mogelijk direct via hulpbronnen, opvattingen en gedrag, een stimulerende of remmende invloed heeft op de arbeidsparticipatie van de nieuwe moeder.

3. Onderzoeksgroep ‘nieuwe moeders’

Om het samenhangen tussen het arbeidsmarktgedrag van de nieuwe moeders en dat van eigen moeder en hun schoonmoeders te onderzoeken, is gebruik gemaakt van het Sociaal Statistische Bestand (SSB) van het CBS (zie Technische toelichting).

De totale omvang van de geselecteerde onderzoekspopulatie bestond in eerste instantie uit bijna 49 duizend nieuwe moeders. Het ging om vrouwen die in 2003 hun eerste kind kregen, in de periode 2002 tot en met 2004 één en dezelfde partner hadden en van wie in dezelfde periode de (schoon)moeder leefde en in Nederland verbleef. We richten ons op stabiele partnerrelaties (de meerderheid), omdat op deze manier de taakverdeling een gezamenlijke beslissing is. Verder is het alleen zo mogelijk te spreken van samenhang met de moeder en één schoonmoeder.

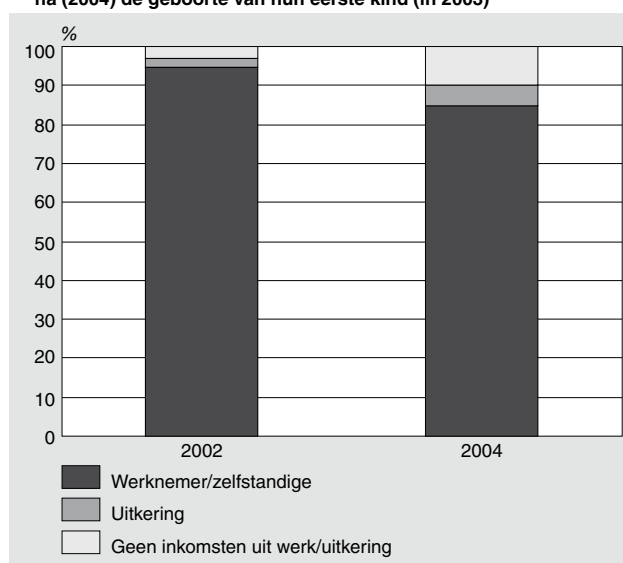
In tweede instantie is de onderzoeksgroep verder toegepitst op autochtone vrouwen met een autochtone partner. Dit omdat gegevens over allochtone moeders en schoonmoeders nogal eens ontbreken. Om de samenhang met (schoon)moeders te kunnen onderzoeken, moeten zij in principe actief op de arbeidsmarkt *kunnen* zijn. Daarom zijn de nieuwe moeders van wie moeders en schoonmoeders ouder dan 65 waren uit het bestand verwijderd. Na deze selecties bleef een bestand met ruim 28 duizend nieuwe moeders over waarop de analyses zijn uitgevoerd.

4. Arbeidsmarktgedrag van vrouwen voor en na de geboorte van hun eerste kind

Verandering in arbeidsdeelname

Ruim 95 procent van de onderzochte vrouwen werkte voor de geboorte van hun eerste kind. Tussen 2002 en 2004 is het percentage werkenden onder hen gedaald tot 85 procent. Het aandeel met een uitkering verdubbelde van 2,5 procent in 2002 naar ruim 5 procent in 2004. In 2002 had 3 procent van de vrouwen die in 2003 hun eerste kind kregen geen inkomsten, een jaar later is dit aandeel opgelopen tot 10 procent.

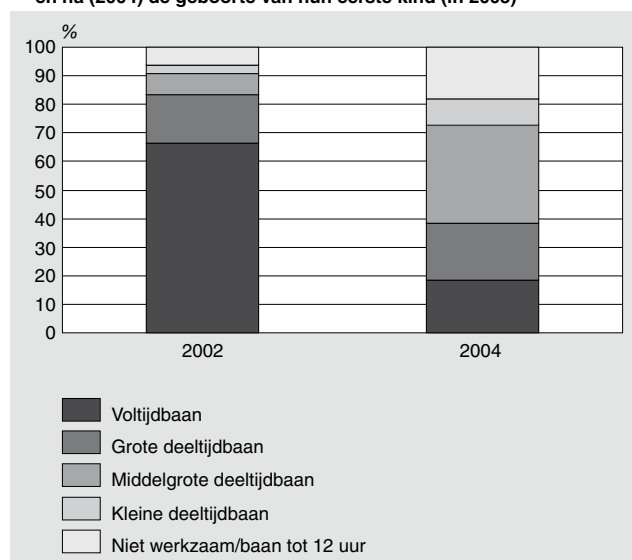
1. Sociaaleconomische categorie van nieuwe moeders voor (2002) en na (2004) de geboorte van hun eerste kind (in 2003)

Verandering in wekelijkse arbeidsduur

In 2002, het jaar voor de geboorte van hun eerste kind, had twee derde van de nieuwe moeders nog een voltijd baan. Twee jaar later is dit aandeel flink afgenomen. Nog geen twee op de tien nieuwe moeders werkten in het jaar na de geboorte van hun kind voltijds. Deels heeft dit te maken met opgenomen ouderschapsverlof. Het aandeel vrouwen ‘zonder baan of een baan tot twaalf uur in de week’ en ‘een middelgrote deeltijd baan’ steeg het meest na de komst van het eerste kind. Had in 2002 ruim 6 procent van de vrouwen die in 2003 moeder werden, geen baan of een baan tot twaalf uur, in 2004 – een jaar na de geboorte – lag dit percentage op 18 procent. Maar de grootste toename is zichtbaar in het aandeel vrouwen met een middelgrote deeltijd baan. Dit aandeel steeg van bijna 8 procent in 2002 naar 34 procent in 2004. De toename van deze baanomvang duidt op het bekende anderhalf-verdienersmodel, dat favoriet is onder gezinnen met jonge kinderen, waarbij de man een voltijd baan heeft en de vrouw in deeltijd werkt in een halve baan (Beckers, Hermans en Portegijs, 2009).

2. Wekelijkse arbeidsduur van nieuwe moeders voor (2002) en na (2004) de geboorte van hun eerste kind (in 2003)

Bovenstaande ontwikkelingen van arbeidsdeelname en baanomvang van de onderzochte nieuwe moeders, beves-

tigen het beeld dat de meerderheid van de vrouwen een jaar na de geboorte van het eerste kind weliswaar nog steeds betaald werk verricht, maar dat het overgrote deel de arbeidsuren heeft ingeperkt tot een (kleinere) deeltijdbaan. De uitkomsten komen overeen met eerdere bevindingen van Cloin en Souren (2009) en Mol (2008).

5. De invloed van de (schoon)moeder op de wekelijkse arbeidsduur

Invloed van de wekelijkse arbeidsduur van de (schoon)moeder

Van de moeders heeft gemiddeld 19 procent na de geboorte van het eerste kind een voltijdbaan. Wanneer de eigen moeder of schoonmoeder voltijds werkt is dat aandeel iets hoger, namelijk respectievelijk 22 en 21 procent. Omgekeerd hebben nieuwe moeders ook iets vaker dan gemiddeld een kleine deeltijdbaan wanneer hun eigen moeder weinig of niet werkt. De relatie tussen de nieuwe moeder en de schoonmoeder is op dit punt meer diffuus.

Staat 1
Wekelijkse arbeidsduur van nieuwe moeders naar de wekelijkse arbeidsduur van hun eigen moeder en schoonmoeder, 2004

	Totaal	Wekelijkse arbeidsduur nieuwe moeder					
		Geen baan/ baan tot 12 uur	Kleine deeltijd- baan	Middelgrote deeltijdbaan	Grote deeltijd- baan	Voltijdbaan	
		%					
Totaal	28 266	100	18	9	34	20	19
<i>Wekelijks arbeidsduur eigen moeder</i>							
Geen baan/baan tot 12 uur	17 469	100	19	10	34	20	18
Kleine deeltijdbaan	1 846	100	16	12	36	21	16
Middelgrote deeltijdbaan	3 141	100	16	10	36	22	17
Grote deeltijdbaan	1 794	100	16	9	36	21	18
Voltijdbaan	4 016	100	8	8	33	20	22
<i>Wekelijks arbeidsduur schoonmoeder</i>							
Geen baan, baan tot 12 uur	19 069	100	18	9	34	20	18
Kleine deeltijdbaan	1 639	100	19	10	34	20	17
Middelgrote deeltijdbaan	2 523	100	16	9	35	22	18
Grote deeltijdbaan	1 446	100	15	9	38	21	18
Voltijdbaan	3 589	100	18	10	33	19	21

Staat 2
Wekelijkse arbeidsduur van nieuwe moeders naar inkomsten uit werk of uitkering van hun eigen moeder en schoonmoeder, 2004

	Totaal	Wekelijkse arbeidsduur nieuwe moeder					
		Geen baan/ baan tot 12 uur	Kleine deeltijdbaan	Middelgrote deeltijdbaan	Grote deeltijdbaan	Voltijdbaan	
		%					
Totaal	28 266	100	18	9	34	20	19
<i>Inkomsten eigen moeder</i>							
0-1 000 euro	17 960	100	19	10	35	19	17
1 001-2 000 euro	6 858	100	18	9	34	20	19
2 001-3 000 euro	2 390	100	16	7	32	23	22
3 001 euro en meer	1 058	100	14	6	30	22	26
<i>Inkomsten schoonmoeder</i>							
0-1 000 euro	18 571	100	19	10	34	19	18
1 001-2 000 euro	6 524	100	17	9	34	21	19
2 001-3 000	2 137	100	16	8	34	22	21
3 001 euro en meer	1 034	100	15	7	31	23	24

Invloed van de hoogte van de inkomsten van de (schoon)moeder

Wanneer wordt gekeken naar de samenhang tussen de inkomsten van de eigen moeder en de schoonmoeder en de baanomvang van de nieuwe moeder, blijkt dat nieuwe moeders vaker een voltijd baan hebben, naarmate de inkomsten van de eigen moeder (29 procent) en schoonmoeder (24 procent) hoger zijn. Kijken we naar de nieuwe moeders die weinig of niet werken, dan zien we dat zij ook vaker dan gemiddeld een weinig verdienende (schoon)moeder hebben. Op basis van de beschrijvende analyses kunnen we zeggen dat met name het voltijds werken én het hebben van hoge inkomsten van zowel de eigen moeder als de schoonmoeder samenhangen met het voltijds werken van de nieuwe moeder.

6. Multivariate analyse: samenhang arbeidsmarktgedrag nieuwe moeder en (schoon)moeder

Om dieper inzicht te krijgen in de relatie tussen het arbeidsmarktgedrag van (schoon)moeder en dat van de nieuwe moeder is een multivariate analyse toegepast. Hiermee worden de invloeden van baankenmerken van de moeder en schoonmoeder op de arbeidsdeelname en de baanomvang van de nieuwe moeder geanalyseerd, rekening houdend met alle controlevariabelen (zie Technische toelichting).

Met een logistische regressie wordt de kans²⁾ geschat dat de nieuwe moeder (voltijds) werkt. Voor de kans op werk en voltijds werk zijn steeds twee modellen geschat: Model 1 is het nulmodel, met alleen de arbeidsdeelname, het hebben van een voltijd baan en de inkomsten van de (schoon)moeders als onafhankelijke variabele. Model 2 is het complete model, waar alle overige achtergrondkenmerken in zijn opgenomen. Als er samenhang bestaat tussen de arbeidsparticipatie van nieuwe moeders en hun (schoon)moeders moet deze blijven bestaan na opname van de overige kenmerken (zie tabellen 1 en 2 voor de resultaten). Verder zijn er nog aparte logistische regressieanalyses uitgevoerd waarmee de relatie tussen de arbeidsmarktpositie en de inkomsten van de (schoon)moeders en het hebben van een voltijd baan voor nieuwe moeders met een laag, middelbaar en hoog opleidingsniveau (hbo en wo) is onderzocht (niet in tabel).

Arbidsdeelname in het jaar na de geboorte van het eerste kind

Zoals uit eerdere onderzoeken bekend is, spelen persoonlijke kenmerken van de nieuwe moeder en enkele partnerkenmerken een belangrijke rol bij de verklaring van de arbeidsparticipatie van de moeder na de geboorte van het eerste kind. Vooral wanneer de nieuwe moeder vóór de geboorte van het eerste kind op de arbeidsmarkt actief was, voltijds werkte, hoge inkomsten had en een hoog opleidingsniveau heeft, vergroot dat de kans aanzienlijk dat zij in het jaar na de geboorte van het eerste kind nog steeds aan het werk is. Daarnaast blijkt ook de arbeidsdeelname en de wekelijkse arbeidsduur van de partner de arbeidsdeelname

van de nieuwe moeder te beïnvloeden. Zo is er een positieve samenhang tussen een werkende partner en de arbeidsdeelname van de nieuwe moeder. De kans dat de nieuwe moeder een baan heeft, neemt echter af als de partner een voltijd baan heeft (OR=0,6).

Ondanks het belang van de kenmerken van de nieuwe moeder en de partner is nog steeds een (bescheiden) rol weggelegd voor de eigen moeder en de schoonmoeder voor de verklaring van de arbeidsdeelname van de nieuwe moeder. Zo blijft na toevoeging van alle controlevariabelen samenhang tussen de arbeidsdeelname van de eigen moeder (OR= 1,3) en schoonmoeder (OR= 1,1) met de arbeidsdeelname van de nieuwe moeder aanwezig. Al is de samenhang niet erg sterk, gesteld kan worden dat het werken van de moeder en in mindere mate dat van de schoonmoeder positief samenhangt met de arbeidsdeelname van de nieuwe moeder.

Voltijds werken in het jaar na de geboorte van het eerste kind

Net als bij de verklaring van de arbeidsdeelname van de nieuwe moeder hangen vooral de persoonlijke kenmerken van de nieuwe moeder en de partner het meest samen met de kans op een voltijd baan. Zo is de kans dat de nieuwe moeder na de geboorte voltijds actief is ruim drie maal groter als zij in 2002 een voltijd baan had. Daarnaast vergroot een universitaire opleiding de kans op zo'n baan.

De kans op een baan neemt af wanneer de partner voltijds werkt. Een uitzondering vormt de situatie waarin de inkomsten van de nieuwe moeder voor de geboorte van het eerste kind goed waren voor meer dan de helft van de gezinsinkomsten. In dat geval is de kans dat zij na de geboorte voltijds werkt weer groter.

De arbeidsgerelateerde kenmerken van de eigen moeder en schoonmoeder hebben enige betekenis voor de kans op voltijds werk van de nieuwe moeder. Zo blijkt – na toevoeging van alle controlevariabelen – dat het arbeidsmarktgedrag van de (schoon)moeder voor de verklaring van de kans nog steeds samenhangt met het voltijds werken van de nieuwe moeder. Van de arbeidskenmerken van de eigen moeder en schoonmoeder is een eigen moeder met inkomsten van 3 000 euro en hoger de belangrijkste variabele voor de verklaring van de kans op voltijds werk van de nieuwe moeder. En net als bij de kans op werk is de invloed van de eigen moeder meer van belang dan die van de schoonmoeder.

Voltijds werken in het jaar na de geboorte van het eerste kind naar opleidingsniveau

Uit een recent onderzoek van Cloïn (2010) kwam naar voren dat er alleen voor laag en middelbaar opgeleide vrouwen een samenhang is tussen het participeren op de arbeidsmarkt en het werken van hun moeder in hun jeugd (zie ook paragraaf 2). Het zou kunnen dat het opleidingsniveau van de nieuwe moeder ook meespeelt bij de samenhang tussen het voltijds werken van de nieuwe moeder en de actuele arbeidsmarktpositie van de moeder en schoon-

moeder. Om dit te onderzoeken zijn aparte logistische regressieanalyses uitgevoerd voor nieuwe moeders met een laag, middelbaar en hoog (hbo en wo) opleidingsniveau (resultaten niet in tabel).

Uit deze analyses blijkt dat de arbeidsgerelateerde kenmerken van de eigen moeder en schoonmoeder inderdaad slechts betekenis hebben voor de kans op voltijds werk van de laag en middelbaar opgeleide nieuwe moeder. Zo maakt het voor het al dan niet voltijds werken van hoogopgeleide nieuwe moeders niet uit of de eigen (schoon)moeder een voltijd baan heeft. Er is geen statistisch significant verschil. Bij laag en middelbaar opgeleiden is de kans om een voltijd baan te hebben echter groter, wanneer de (schoon)moeder voltijds werkt. Ook na toevoeging van alle controlevariabelen blijft de samenhang bestaan.

7. Conclusie

De onderzoeksvraag luidde: *werken nieuwe moeders vaker (voltijds) als hun (schoon)moeder ook (voltijds) werkt?* Er is geconstateerd dat de arbeidsmarktpositie van de eigen moeder en schoonmoeder enige invloed heeft op de arbeidsmarktpositie van de nieuwe moeder. Een eigen moeder die een goed betaalde baan heeft, vergroot de kans dat de nieuwe moeder een voltijd baan heeft. De invloedsrichting van schoonmoeders wijst dezelfde richting op, maar is minder sterk. Uit aanvullende analyses blijkt echter dat er alleen bij laag en middelbaar opgeleide nieuwe moeders een samenhang is tussen de arbeidsmarktpositie van de (schoon)moeder en het hebben van een voltijd baan. Bij hoogopgeleide nieuwe moeders is er geen samenhang.

Het zijn toch vooral de achtergrondkenmerken van de nieuwe moeder zelf die van invloed zijn op de kans dat zij na de geboorte van het eerst kind voltijds werkt. Had zij al een voltijd baan voor het moederschap? Verdiende zij al veel? Kreeg zij pas op latere leeftijd haar eerste kind? Heeft zij een hoog opleidingsniveau? Deze persoonlijke factoren verhogen allemaal de kans van de moeder om voltijds te blijven werken.

Daarnaast spelen ook kenmerken van de partner een belangrijke rol. Zo verlaagt een voltijds werkende partner de kans dat de nieuwe moeder ook een voltijd baan heeft. Blijkbaar voldoen de gezinsinkomsten dan. Maar ook zou het kunnen dat de nieuwe moeder dan te weinig ruimte heeft om ook een volledige baan te hebben.

Technische toelichting

Het Sociaal Statistisch Bestand (SSB)

Het Sociaal Statistisch Bestand is opgebouwd uit verschillende registers waarin sociaaleconomische en demografische gegevens op persoonsniveau zijn opgenomen. De gegevens uit de verschillende registers zijn gekoppeld en consistent gemaakt (Arts en Hoogteijling, 2002; Bakker, 2009). De bronnen van deze registers zijn onder andere registraties van gemeenten, de belastingdienst en verschillende enquêtes (Bakker, 2008). De Gemeentelijke Basis

Administratie (GBA), vormt de ruggengraat van het SSB. De GBA omvat alle inwoners van Nederland en, biedt de mogelijkheid het familienetwerk bestaande uit moeders, schoonmoeders en partner van de nieuwe moeder vast te stellen. Via het SSB kunnen een groot aantal achtergrondkenmerken van deze individuen aan de informatie van de nieuwe moeder worden toegevoegd.

Multivariate regressieanalyse

Met behulp van een multivariate logistische regressieanalyse is onderzocht of er een verband is tussen het arbeidsmarktgedrag van de nieuwe moeder en dat van haar eigen moeder en schoonmoeder, rekening houdend met overige achtergrondkenmerken.

Arbeidsmarktgedrag van de nieuwe moeder en (schoon) moeder

Het arbeidsmarktgedrag van de nieuwe moeder en haar (schoon)moeder wordt steeds gemeten met 1) het hebben van een baan en 2) het hebben van een voltijd baan. Men heeft een *baan* als de voornaamste bron van inkomsten een baan als werknemer of een eigen bedrijf is.³⁾ Een *voltijd-baan* betreft in deze studie een baanomvang van minimaal 80%. Dit komt neer op een wekelijkse arbeidsduur van 32 uur per week of meer. Zelfstandige ondernemers hebben als deeltijdfactor 1 gekregen.

Van de (schoon)moeder zijn als derde verklarende variabele de *inkomsten* uit werk en uitkering in het onderzoek opgenomen. Deze vormen een indicatie voor de mate waarin de (schoon)moeder als voorbeeld kan dienen voor de nieuwe moeder om zelf te werken. Daarnaast kunnen de inkomsten een indicatie geven van het opleidingsniveau van deze vrouwen. Doordat het opleidingsniveau van een te klein aantal moeders en schoonmoeders bekend was, kon dit niet worden meegenomen in het onderzoek.

Andere kenmerken nieuwe moeder

Burgerlijke staat: Er wordt verwacht dat gehuwde vrouwen traditionelere opvattingen hebben aangaande de invulling van het moederschap en minder vaak een voltijd baan hebben dan de samenwonende vrouwen. *Opleidingsniveau:* Er wordt verwacht dat hoe hoger het opleidingsniveau, hoe groter de kans dat de nieuwe moeder voltijds actief is op de arbeidsmarkt. *Leeftijd:* Verwacht wordt dat de kans dat de nieuwe moeder op de arbeidsmarkt participeert en voltijds werkt groter is naarmate zij ouder is, omdat zij dan meer arbeidsmarktervaring heeft. *Inkomsten:* Eveneens zal de kans op voltijds werk groter zijn, naarmate de persoonlijke inkomsten van de nieuwe moeder vóór de geboorte van het eerste kind hoger was. *Participatie:* Als de nieuwe moeder vóór de geboorte voltijds actief was zal de kans groter zijn dat ze ook na de geboorte een voltijd baan heeft. *Aandeel in huishoudinkomsten:* Er wordt verwacht wanneer de nieuwe moeder ruim vóór de geboorte een groter aandeel van de totale inkomsten van het huishouden inbrengt, zij na de geboorte vaker en meer zal blijven werken.

Kenmerken partner

Participatie partner: Afgezien van de mogelijkheid dat de baby voltijds naar de crèche gaat, zal de arbeidsparticipatie van de nieuwe moeders vermoedelijk met name lager zijn naarmate de partner meer uren werkt. *Opleidingsniveau partner:* Er wordt een positieve invloed op de arbeidsdeelname, en een afremmende invloed op de baanomvang van de nieuwe moeder verwacht.

Planning geboorte tweede of later kind

Omdat het merendeel van de moeders meer dan één kind krijgt (ruim 80 procent) en een deel van hen het arbeidspatroon na de geboorte van een tweede kind ook aanpast, is het aannemelijk om rekening te houden met de komst van een tweede kind. Aangezien we ten tijde van de analyse konden beschikken over data tot en met 2005 is er voor gekozen om 2003 als geboortjaar van het tweede kind te nemen en 2005 als mogelijk jaar voor een eventueel tweede kind. De analyse richt zich dan op de verklaring van de arbeidsparticipatie van de nieuwe moeder in 2004.

Koopwoning

Eventueel kan het economisch noodzakelijk zijn om de woonlasten te kunnen bekostigen, daarom wordt een toename in de kans op (voltijd) arbeidsdeelname van de nieuwe moeders verwacht indien zij in een koopwoning wonen. Stedelijkheid woonomgeving: Verwacht kan worden dat in de meer stedelijke gebieden, door moderne opvattingen maar vooral door een groter aanbod van werkgelegenheid, de arbeidsparticipatie van nieuwe moeders hoger is.

Literatuur

- Arts, C.H. en E.M.J. Hoogteijling (2002). Het Sociaal Statistisch bestand 1998 en 1999. *Sociaaleconomische maandstatistiek*, december 2002, pp.13–21.
- Bakker, B. F. M. (2008). De stand van het Sociaal Statistisch Bestand. *Bevolkingstrends*, 2/2008.
- Bakker, B. F. M. (2009). *Trek alle registers open!* Rede uitgesproken van het ambt van bijzonder hoogleraar Methodologie van registerdata voor sociaalwetenschappelijk onderzoek. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Beckers, I., B. Hermans en W. Portegijs (2009). Betaalde arbeid. In: A. Merens en B. Hermans (red.), *Emancipatiemonitor 2008* (pp. 77–115). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Brinkgreve, C. en B. van Stolk (1997). *Van huis uit, wat ouders aan hun kinderen willen meegeven*. Amsterdam: Meulenhof bv, 2e druk.
- Bucx, A.J.E.H. (2009). *Linked Lives. Young Adult's Life Course and Relations with Parents*. Utrecht: Utrecht University.
- CBS (2001). Ouderen aan het werk. In: *Economische Statistische Berichten*. 86e jaargang, augustus, nr. 4321, p.663.
- CBS (2010). *Nederland langs de Europese meetlat*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek, pp.40–41.
- Cloïn, M. (2010). *Het werken waard. Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit economisch en sociologisch perspectief*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cloïn, M. en M. Souren (2009). Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg. In: A. Merens en B. Hermans (red.), *Emancipatiemonitor 2008* (pp. 115–158). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Cunningham, M. (2001). Parental Influences on the Gendered Division of Housework. *American Sociological Review*, Vol.66, April, pp.184–203.
- M. Driessen (2010, 28 juni). Meer hoger opgeleide vrouwen, meer arbeidsdeelname. *CBS-Webmagazine*.
- Korupp, S.E. (2000). Mothers and the Process of Social Stratification. De invloed van de moeder op het proces van statusverwerving. Utrecht: Utrecht University.
- Liefbroer, A.C. (2005). *Valt de appel nog steeds niet ver van de boom? Over intergenerationale overdracht van demografisch gedrag*. Inaugurele rede, Amsterdam: Vrije Universiteit, p.29.
- Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (2007). Gelijkenis binnen families en intergenerationale overdracht. In: A.C. Liefbroer en P.A. Dykstra (red.), *Van generatie op generatie: gelijkenis tussen ouders en kinderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp.7–14.
- Mol, M. (2008). Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders. *Sociaaleconomische trends*, 1/2008.
- Putten, A. van, P.A. Dykstra en J.J. Schippers (2007). Zo moeder, zo dochter? Intergenerationele effecten van werkende moeders. In: A.C. Liefbroer en P.A. Dykstra (eds.), *Van generatie op generatie: gelijkenis tussen ouders en kinderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 15–37.
- Sanders, K. (1997). Mothers and Daughters in the Netherlands. The Influence of the Mother's Social Background on Daughters Labour Market Participation after They Have Children. *The European Journal of Woman's Studies*. Vol.4, pp.165–181.
- Smith, M. D. en G.D. Self (1980). The Congruence Between Mothers' and Daughters' Sex-Role Attitudes: A Research Note. *Journal of Marriage and the Family*, 42, February, pp.105–109.

Steenhof, L. en A.C. Liefbroer (2008). Intergenerationele overdracht van leeftijd bij de geboorte van het eerste kind. *Bevolkingstrends*, 2/2008.

Wilterdink, N. en B. van Heerikhuizen (red.) (2003). *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie*, 5^e druk. Groningen: Wolters-Noordhoff, p. 93.

Noten in de tekst

- ¹⁾ Dit artikel is gebaseerd op een afstudeerscriptie 'Werkende oma als rolmodel? Een studie naar het verband tussen de arbeidsmarktpositie van nieuwe moeders en van hun eigen moeders en schoonmoeders', dat door Annick Lut is geschreven aan de Universiteit van Amsterdam aan de faculteit Sociale Geografie, tijdens een stage bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in 2009.
- ²⁾ Kansen en kansverhoudingen (Odds en Odds ratio): In dit onderzoek zal de uitkomst van de logistische regres-

sieanalyse op $\text{Exp}(B)$ worden beschreven in kansen. Feitelijk is het gebruik van 'kansen' niet helemaal op zijn plaats. Bij een logistische regressieanalyse gaat het om kansverhoudingen die het verband tussen de afhankelijke variabele en onafhankelijke variabelen aangeven. De kansverhouding, is beter bekend onder de Engelse term odds ratio, betreft de statistische kans of waarschijnlijkheid dat een variabele een bepaald kenmerk wél bezit t.o.v. de statistische kans dat een variabele een bepaald kenmerk niet bezit. Ofwel de kans op 1 gedeeld door de kans op 0. Odds ratio (OR) = $\frac{\text{Kans (bepaald kenmerk)}}{\text{Kans (geen bepaald kenmerk)}} = \frac{P}{1-P}$.

- ³⁾ In dit onderzoek zijn werknemers en zelfstandigen bij elkaar genomen. Een werkend persoon kan dus een werknemer of zelfstandige betreffen. Toekomstig onderzoek zou zich specifiek op zelfstandigen kunnen richten. In bepaalde sectoren (bijvoorbeeld de landbouw) is de overdracht van arbeidsdeelname wellicht groter dan in andere.

Tabel 1
Logistische regressie: de kans op een baan van de nieuwe moeder na de geboorte van het 1e kind (odds ratio's)

	Model 1			Model 2		
	Exp(B)	Sig.	Wald	Exp(B)	Sig.	Wald
Kenmerken eigen moeder						
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken</i>						
Werkend (ref. niet werkend)	1,4***	0,0	58,5	1,3***	0,0	29,1
Met prepensioen (ref. niet met prepensioen)	1,5***	0,0	32,2	1,3**	0,0	8,2
Werkt voltijds (ref. werkt niet voltijds)	0,8**	0,0	9,3	0,9*	0,0	4,7
<i>Persoonlijk inkomen (ref. 1 000 euro en lager)</i>						
1 001–2 000 euro	0,9**	0,0	7,8	1,0	0,3	1,2
2 001–3 000 euro	1,1	0,4	0,6	1,0	0,8	0,1
3 001 euro en hoger	1,3*	0,0	5,4	1,1	0,4	0,6
Kenmerken schoonmoeder						
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken</i>						
Werkend (ref. niet werkend)	1,1*	0,0	5,6	1,1**	0,0	7,4
Met prepensioen (ref. niet met prepensioen)	1,2**	0,0	7,8	1,1	0,3	1,3
Werkt voltijds (ref. werkt niet voltijds)	0,9	0,2	1,6	0,9	0,4	0,8
<i>Persoonlijk inkomen (ref. 1 000 euro of hoger)</i>						
1 001–2 000 euro	1,1	0,2	2,0	1,1	0,1	3,1
2 001–3 000 euro	1,1	0,2	1,4	1,0	0,7	0,1
3 001 euro en hoger	1,2*	0,0	4,0	1,1	0,5	0,5
Kenmerken nieuwe moeder						
<i>Leeftijd (ref. 25 jaar en jonger)</i>						
26–30 jaar				1,5***	0,0	52,6
31–35 jaar				1,4***	0,0	31,3
36 jaar en ouder				1,4**	0,0	7,2
<i>Burgerlijke staat</i>						
Gehuwd (ref. ongehuwd samenwonend)				0,8***	0,0	17,7
<i>Opleidingsniveau (ref. overig lager niveau)</i>						
WO				1,9***	0,0	37,7
Hbo				1,7***	0,0	62,4
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken in 2002</i>						
Werkend in 2002 (ref. niet werkend in 2002)				7,1***	0,0	752,1
Wekte voltijds in 2002 (ref. werkte niet voltijds in 2002)				1,5***	0,0	79,4
<i>Persoonlijk inkomen in 2002 (ref. 1 000 euro of hoger)</i>						
1 001–2 000 euro				1,7***	0,0	71,3
2 001–3 000 euro				2,8***	0,0	140,3
3 001 euro en hoger				2,7***	0,0	45,5
<i>Aandeel inkomen van de nieuwe moeder in het totale huishoudensinkomen in 2002 (ref. 0–25%)</i>						
>25–45%				1,2**	0,0	9,0
>45–55%				1,9***	0,0	54,6
>55–75%				1,7***	0,0	20,3
>75–100%				1,2	0,1	2,4
Verdere gezinsuitbreiding, de komst van een 2e kind						
<i>Leeftijd 1e kind (ref. 9–11 maanden)</i>						
12–14 maanden				0,9	0,2	1,4
15–17 maanden				0,9**	0,0	7,6
18–20 maanden				0,9*	0,0	6,1
<i>Tijd tussen 1e en eventueel 2e kind (ref. geen 2e kind)</i>						
9–18 maanden				0,6***	0,0	58,8
19–24 maanden				0,8***	0,0	11,1
25–36 maanden				1,1*	0,0	3,9
Kenmerken partner						
<i>Opleidingsniveau (ref. overig lager niveau)</i>						
WO				0,8*	0,0	4,2
Hbo				0,9	0,3	1,2
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken</i>						
Werkend (ref. niet werkend)				2,0***	0,0	30,6
Werkt voltijds (ref. werkt niet voltijds)				0,6***	0,0	30,2
Kenmerken van de woning						
<i>Koopwoning (ref. huurwoning)</i>						
				1,4***	0,0	60,6
<i>WOZ-waarde van de woning (ref. t/m 75 000 euro)</i>						
> 75 000–125 000 euro				1,2**	0,0	10,0
>125 000–175 000 euro				1,4***	0,0	22,3
>175 000 euro en hoger				1,3**	0,0	10,8
Onbekend				1,5***	0,0	19,5
<i>Stedelijkheid (ref. niet stedelijk)</i>						
Zeer stedelijk				1,0	0,8	0,1
Sterk stedelijk				1,0	0,6	0,2
Matig stedelijk				0,9	0,1	2,7
Weinig stedelijk				0,9*	0,0	6,0
Constant	4,7***	0,0	3 128,1	0,1***	0,0	216,2
Nagelkerke R ²	0,01			0,26		
N	28266			28 266		

*** <0,001 ** <0,01 * <0,05

Tabel 2

Logistische regressie: de kans op een voltijd baan van de nieuwe moeder na de geboorte van het 1e kind (odds ratio's)

	Model 1			Model 2		
	Exp(B)	Sig.	Wald	Exp(B)	Sig.	Wald
Kenmerken eigen moeder						
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken</i>						
Werkend (ref. niet werkend)	0,9	0,1	3,7	1,0	0,2	1,6
Met prepensioen (ref. niet met prepensioen)	1,1*	0,0	4,5	1,0	0,5	0,5
Werk voltijds (ref. werkt niet voltijds)	1,2***	0,0	11,4	1,2***	0,0	11,1
<i>Persoonlijk inkomen (ref. 1 000 euro en lager)</i>						
1 001–2 000 euro	1,1	0,2	1,9	1,1	0,2	1,8
2 001–3 000 euro	1,3***	0,0	15,5	1,2*	0,0	5,6
3 001 euro en hoger	1,7***	0,0	44,9	1,4***	0,0	15,8
Kenmerken schoonmoeder						
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken</i>						
Werkend (ref. niet werkend)	0,9***	0,0	15,3	0,9**	0,0	8,6
Met prepensioen (ref. niet met prepensioen)	1,0	0,7	0,2	1,0	0,5	0,5
Werk voltijds (ref. werkt niet voltijds)	1,2**	0,0	8,0	1,2**	0,0	7,6
<i>Persoonlijk inkomen (ref. 1 000 euro of hoger)</i>						
1 001–2 000 euro	1,1**	0,0	9,8	1,1*	0,0	5,4
2 001–3 000 euro	1,2**	0,0	7,9	1,1	0,3	1,0
3 001 euro en hoger	1,4***	0,0	16,9	1,2	0,1	3,3
Kenmerken nieuwe moeder						
<i>Leeftijd (ref. 25 jaar en jonger)</i>						
26–30 jaar				1,3***	0,0	15,1
31–35 jaar				1,6***	0,0	42,1
36 jaar en ouder				1,9***	0,0	36,9
<i>Burgerlijke staat</i>						
Gehuwd (ref. ongehuwd samenwonend)				0,9***	0,0	16,2
<i>Opleidingsniveau (ref. overig lager niveau)</i>						
WO				1,8***	0,0	84,3
Hbo				1,0	0,5	0,4
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken in 2002</i>						
Werkend in 2002 (ref. niet werkend in 2002)				2,1***	0,0	33,9
Wekte voltijds in 2002 (ref. werkte niet voltijds in 2002)				3,4***	0,0	615,3
<i>Persoonlijk inkomen in 2002 (ref. 1 000 euro of hoger)</i>						
1 001–2 000 euro				0,6***	0,0	27,7
2 001–3 000 euro				0,6***	0,0	32,1
3 001 euro en hoger				1,2	0,1	3,7
<i>Aandeel inkomen van de nieuwe moeder in het totale huishoudensinkomen in 2002 (ref. 0–25%)</i>						
>25–45%				0,9	0,1	2,2
>45–55%				1,1	0,3	1,1
>55–75%				1,5***	0,0	16,2
>75–100%				1,3*	0,0	5,1
Verdere gezinsuitbreiding, de komst van een 2e kind						
<i>Leeftijd 1e kind (ref. 9–11 maanden)</i>						
12–14 maanden				0,8***	0,0	17,5
15–17 maanden				0,8***	0,0	31,5
18–20 maanden				0,8***	0,0	23,5
<i>Tijd tussen 1e en eventueel 2e kind (ref. geen 2e kind)</i>						
9–18 maanden				0,9	0,1	3,6
19–24 maanden				0,9	0,1	2,5
25–36 maanden				0,9*	0,0	5,0
Kenmerken partner						
<i>Opleidingsniveau (ref. overig lager niveau)</i>						
WO				0,8*	0,0	4,2
Hbo				0,9	0,3	1,2
<i>Arbeidsgerelateerde kenmerken</i>						
Werkend (ref. niet werkend)				0,7***	0,0	11,3
Werk voltijds (ref. werkt niet voltijds)				0,7***	0,0	49,1
Kenmerken van de woning						
<i>Koopwoning (ref. huurwoning)</i>						
				1,4***	0,0	60,6
<i>WOZ-waarde van de woning (ref. t/m 75 000 euro)</i>						
> 75 000–125 000 euro				1,1	0,1	3,2
>125 000–175 000 euro				1,2*	0,0	5,0
>175 000 euro en hoger				1,4***	0,0	18,5
Onbekend				1,3**	0,0	9,1
<i>Stedelijkheid (ref. niet stedelijk)</i>						
Zeer stedelijk				1,3***	0,0	11,7
Sterk stedelijk				1,1	0,2	1,8
Matig stedelijk				1,0	0,6	0,2
Weinig stedelijk				0,9	0,3	1,2
Constant	0,2***		3 424,7	0,1***		212,3
Nagelkerke R ²	0,01			0,14		
N	28 266			28 266		

*** <0,001 ** <0,01 * <0,05

De herkomst van instromers in het mbo¹⁾

Frank Pijpers en Rob Kapel

De meeste leerlingen die in 2008/09 op het mbo zijn begonnen, komen van het vmbo. Daarnaast is er ook een groep die voor deelname aan het mbo niet in het onderwijs zat. Een op de vijf instromers heeft bijvoorbeeld eerst gewerkt. Zij kiezen vooral voor de beroepsbegeleidende leerweg en voor een opleiding die aansluit bij hun werk.

1. Inleiding

In het schooljaar 2008/09 zijn 146 duizend deelnemers ingestroomd in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Van hen kwam 36 procent direct uit het vmbo-bk (basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen) en 26 procent uit het vmbo-gt (gemengde- en theoretische leerwegen). Zeven procent van de directe instroom kwam uit het overig voortgezet onderwijs, 3 procent was afkomstig uit het volwassenenonderwijs (vavo en educatie) en het hoger onderwijs. Negentien procent van de instromende deelnemers had het voorgaande jaar werk, al dan niet gecombineerd met een uitkering, 3 procent had een uitkering. Van 6 procent is de maatschappelijke positie onbekend. Van deze verschillende groepen instromers in het mbo is onderzocht voor welke leerweg en sector zij gekozen hebben.

2. Ruim helft bbl-instroom van buiten het onderwijs

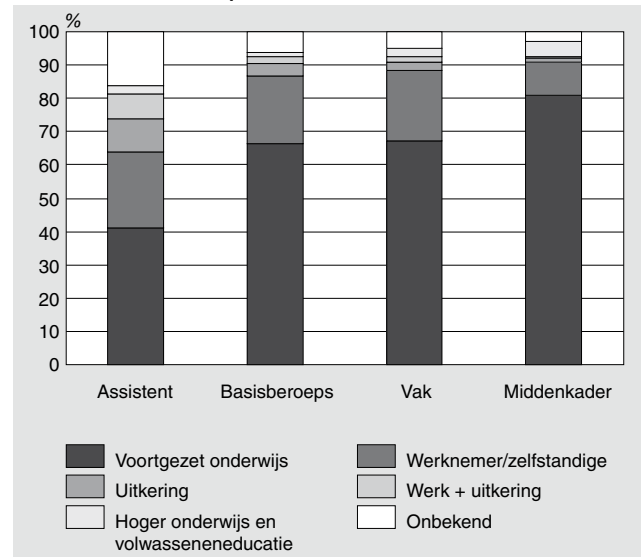
De meeste instromers in de beroepsopleidende leerweg van het mbo zijn afkomstig uit het vmbo. In vrijwel gelijke aantallen volgden zij het vmbo-gt (gemengd of theoretisch) of het vmbo-bk (basis- of kaderberoeps). De bol-instromers

met werk hadden over het algemeen lage maandinkomsten. Acht procent van de instromers in de beroepsopleidende leerwegen van het mbo (voltijd bol) zat in het voorgaande jaar niet op school. Deze instromers hadden een baan of een uitkering, of het was onbekend wat ze deden.

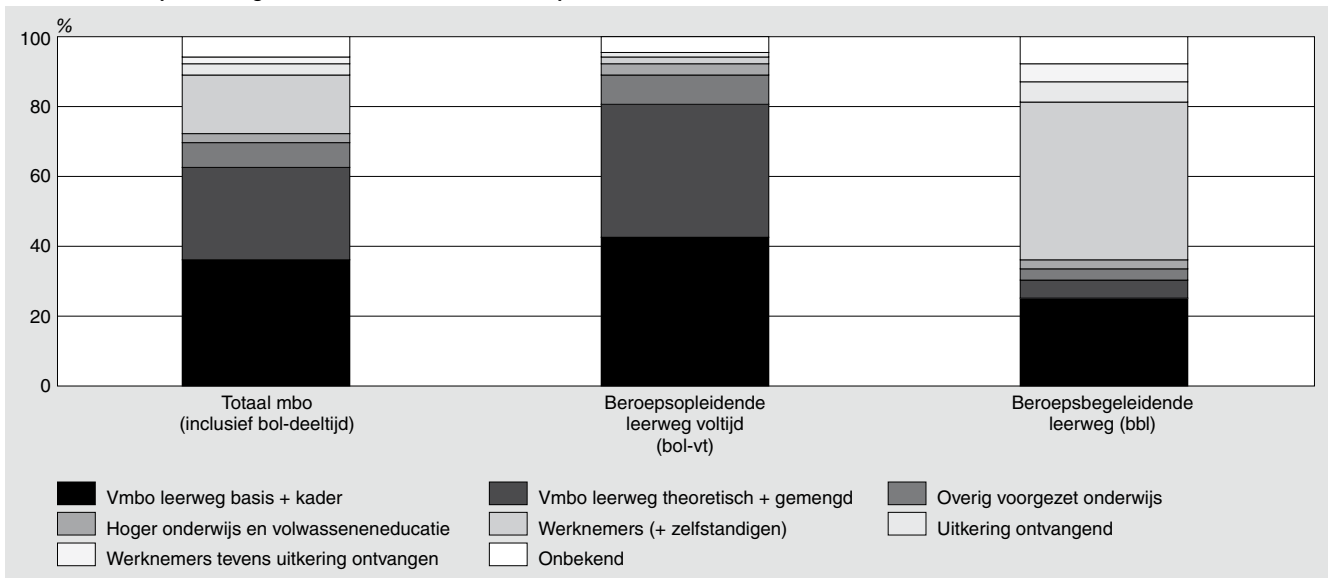
Bij de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) daarentegen kwam meer dan de helft van buiten het onderwijs. De leerlingen die uit het vmbo afkomstig waren, kwamen voornamelijk uit het vmbo-bk. Van 8 procent van de instromers was niet bekend wat ze deden voordat ze weer naar school gingen.

Binnen ieder niveau in het mbo volgde de grootste groep instromers het voorgaande jaar voortgezet onderwijs, variërend van 41 procent voor de assistentenopleidingen tot

2. Mbo-instromers per niveau van de opleiding in 2008/09 naar activiteit eind september 2007

1. Mbo-instroom per leerweg in 2008/09 naar activiteit eind september 2007

81 procent voor de middenkaderopleiding volgde. Het aandeel werkenden bij de instromers is voor de laagste drie niveaus iets meer dan 20 procent, bij de middenkaderopleidingen 10 procent.

3. Instromers vanuit werk kiezen vooral basisberoepsopleiding

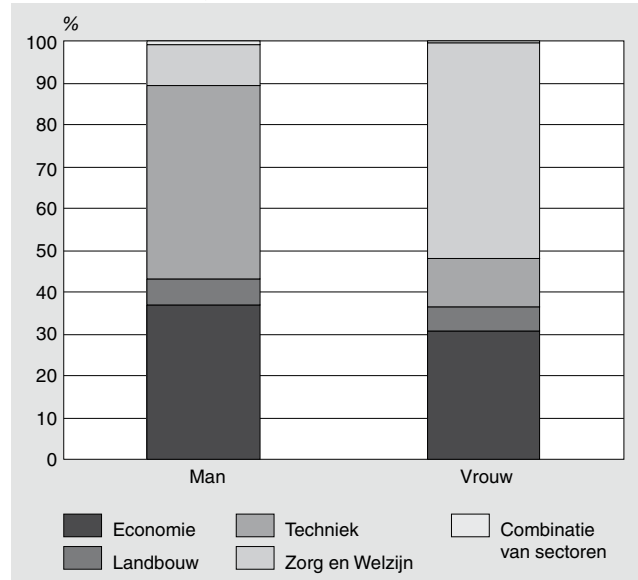
De grootste groep instromers komt dus vanuit het voortgezet onderwijs. Deze leerlingen gaan bij voorkeur naar de middenkader- of specialistenopleidingen of de basisberoepsopleidingen. De opleidingen op het laagste niveau, de assistentopleidingen, zijn het meest populair bij de instromers die een uitkering hadden al dan niet in combinatie met werk. Instromers die werk hadden, kozen het meest voor de basisberoepsopleidingen, maar ook wel voor de vak- en middenkaderopleidingen. De kleine groep instromers uit het hoger onderwijs of de volwasseneneducatie hebben duidelijk een voorkeur voor de mbo-opleidingen op het hoogste niveau, middenkader- of specialistenopleiding. Meer dan de helft kiest daarvoor.

4. Meeste mannen kiezen mbo-techniek

Vrijwel alle instromers vanuit het voortgezet onderwijs zijn 15 tot 20 jaar. Dit is natuurlijk niet verrassend, omdat deze deelnemers de gebruikelijke route volgen van vmbo naar mbo. Onder de instromers die een jaar eerder een baan of een uitkering hadden, zijn relatief weinig jongeren en ook weinig ouderen (50-plus). Weinig verschilt de leeftijdsverdeling van de deelnemers tussen 20 en 50 jaar die vanuit werk, vanuit een uitkering of een combinatie daarvan een mbo-opleiding gaan volgen.

Onder de instromers blijkt de sector economie aantrekkelijk te zijn voor zowel mannen als vrouwen. Vrouwen kiezen daarnaast vooral voor een opleiding in de sector zorg en welzijn. Techniek is voor de mannen zowel vanuit onderwijs als vanuit werk of een uitkering de populairste sector. De

3. Mbo-instroom per geslacht naar sector, 2008/09

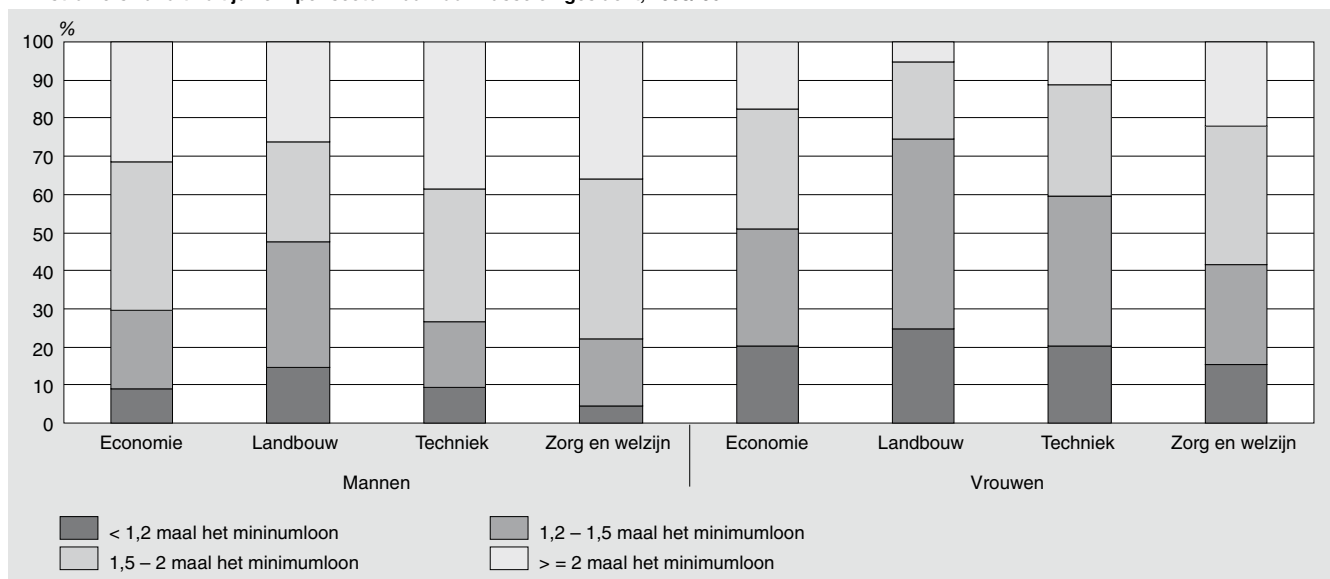
voorkeur voor een bepaalde sector hangt dus niet samen met het feit of de instromers werk hadden of niet. Van de instroom in de sector zorg en welzijn is ongeveer één op de zes deelnemers een man, in de sector techniek is ongeveer één op de vijf instromers een vrouw.

5. Opleiding sluit aan bij werk

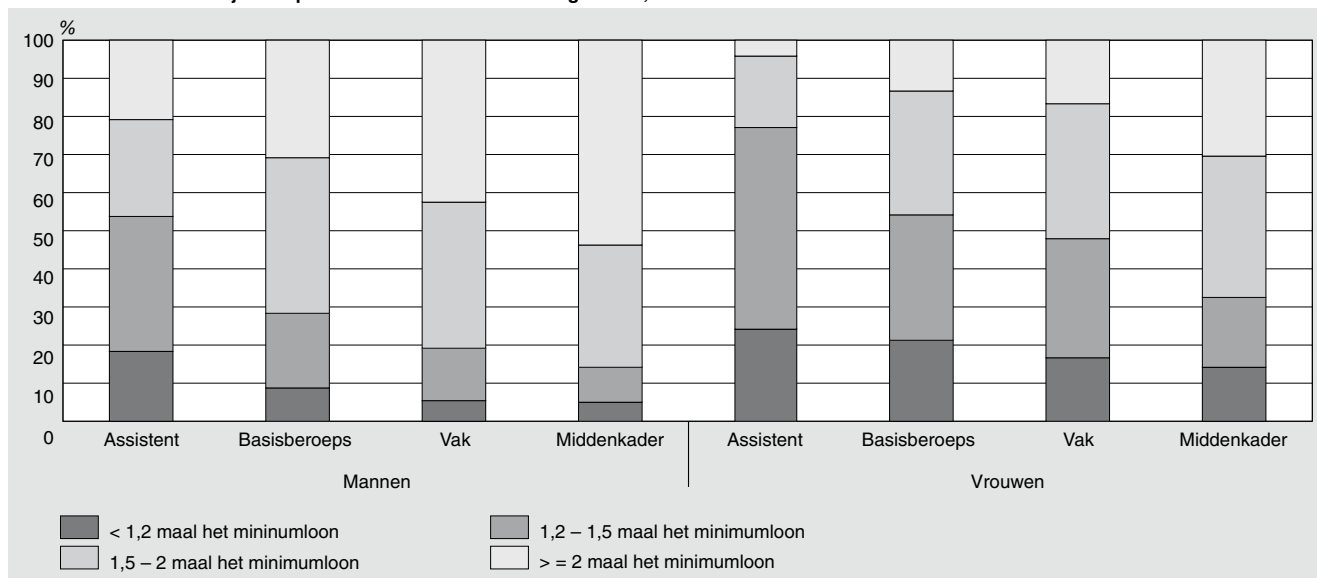
Twee derde van de instromers die in het voorafgaande jaar geen onderwijs volgden was in dat jaar bekend als werknemer of zelfstandige, al dan niet met een uitkering. Velen van hen zullen ook in het schooljaar waarin ze instromen werkzaam zijn, bijvoorbeeld omdat ze een opleiding volgen in de beroepsbegeleidende leerweg. Een aandeel van 85 procent van de instromers vanuit werk volgt de beroepsbegeleidende leerweg (bbl).

Veel van de instromers vanuit werk gaan naar een sector in het mbo die aansluit bij de bedrijfstak waarin ze het vorige

4. Instromers vanuit voltijdwerk per sector naar loonklasse en geslacht, 2008/09

5. Instromers vanuit voltijdwerk per niveau naar loonklasse en geslacht, 2008/09

jaar werkten. Mbo'ers uit de bedrijfstakken nijverheid en bouwnijverheid volgen vaak op school een opleiding in de sector techniek. Instromers uit de detailhandel en reparatie, horeca, en financiële instellingen doen vaak een opleiding in de sector economie, en deelnemers die gewerkt hebben in de bedrijfstakken onderwijs, medische en veterinaire diensten, en welzijn kiezen vaak voor een opleiding in de sector zorg en welzijn.

De meeste instromers vanuit werk kiezen voor een mbo-opleiding op niveau 2: basisberoepsopleidingen. Slechts een op de vijf doet een opleiding op middenkaderniveau. Er zijn ook uitzonderingen. Zo volgen drie op de vier instromers vanuit werk uit de bedrijfstak financiële instellingen een mbo-opleiding op het niveau van middenkader.

Van de mannen die het mbo instroomden vanuit werk, was 85 procent voltijder. Bij de vrouwen die instroomden was dit 18 procent. Deze mannen verdienden echter meer dan de vrouwen. Zo lag het aandeel mannen dat voor de instroom 1,5 keer of meer dan het minimumloon verdiende per maand flink hoger dan bij de vrouwen. Dat geldt voor elk mbo-niveau en elke sector.

De instromers in de sector landbouw hadden gemiddeld de laagste inkomsten. Voor zowel mannen als vrouwen die instroomden in het mbo vanuit voltijd werk geldt dat degene met hogere inkomsten vaker op een hoger niveau in het mbo instroomden.

Technische toelichting

Maatschappelijke positie vóór aanvang van de mbo-opleiding

Voor de maatschappelijke positie vóór aanvang van de mbo-opleiding wordt eerst gekeken of iemand het vorige schooljaar onderwijs volgde, daarna wordt gekeken of deze persoon een baan had of een uitkering kreeg. De jonge instromers kunnen in het voorafgaande jaar voortijdig school-

verlater zijn geweest, dat wil zeggen dat ze niet een opleiding volgden en ook geen startkwalificatie bezaten.

Directe instroom

De directe instroom bestaat uit leerlingen afkomstig uit voortgezet onderwijs (vmbo, havo, vwo, praktijkonderwijs, brugperiode), hoger onderwijs (hbo, wo) en volwassenen-educatie (vavo, educatie).

Indirecte instroom

De indirecte instroom bestaat uit werknemers en zelfstandigen, uitkeringsontvangers en personen van wie geen activiteit bekend is. Deze kunnen dus bijvoorbeeld speciaal onderwijs of particulier onderwijs hebben gevolgd.

Instromers

Het is de bedoeling de instromers in het mbo te beperken tot de personen die voor de eerste keer in hun leven mbo-onderwijs volgen. Het CBS beschikt pas een aantal jaar over individuele onderwijsgegevens van het mbo. Dit betekent dat mensen die vóór 2004/05 in het mbo zaten en nu weer opnieuw instromen in het mbo, instromers worden genoemd, wat ze eigenlijk niet zijn. Zo zijn er in 2008/09 146 duizend personen die voor het eerst in het mbo onderwijs volgen. Hoewel er ook mensen op latere leeftijd voor het eerst mbo gaan volgen, lijkt de totale groep instromers te hoog ten opzichte van een geboortecohort van ongeveer 180 duizend mensen.

Noot in de tekst

- 1) Dit artikel is in nagenoeg dezelfde vorm uitgebracht in het Jaarboek Onderwijs in Cijfers 2010 van het CBS.

Tabel 1
Instream in het middelbaar beroepsonderwijs naar leerweg, 2008/09

	Totaal (mbo)	Beroepsopleidende leerweg, voltijd (bol-vt)	Beroepsopleidende leerweg, deeltijd (bol-dt)	Beroepsbegeleidende leerweg (bb)
Instream in het mbo	146 460	96 280	3 330	46 860
Activiteiten in het voorafgaande jaar				
Voortgezet onderwijs	101 680	85 890	100	15 690
w.v.				
vmbo basis- kaderberoepsgerichte leerweg	53 050	41 230	30	11 790
vmbo theoretische en gemengde leerweg	38 800	36 500	10	2 300
havo en vwo	6 810	6 200	20	590
praktijk onderwijs	2 460	1 430	50	980
overig voortgezet onderwijs	560	530	0	40
Ander onderwijs	4 220	2 720	250	1 240
w.v.				
hoger onderwijs	2 340	1 540	70	730
vavo	1 130	950	20	160
educatie	750	230	170	360
Uit werk ²⁾	27 570	2 550	1 550	23 470
w.v.				
werknemers of zelfstandigen, zonder uitkering	24 760	2 360	1 370	21 030
werknemers met ook een uitkering	2 810	190	180	2 440
Uitkering, geen werk	4 650	950	820	2 890
Onbekend	8 340	4 180	610	3 560
Geslacht				
Mannen	76 790	46 170	1 120	29 500
Vrouwen	69 670	50 110	2 200	17 360
Sector in het mbo				
Economie	49 470	36 160	800	12 520
Landbouw	8 930	5 080	50	3 790
Techniek	43 700	23 290	820	19 590
Zorg en welzijn	43 230	31 240	1 660	10 340
Combinaties van sectoren	1 130	520	0	620
Niveau van de mbo-opleiding				
Assistentopleiding	14 130	6 170	750	7 210
Basisberoepsopleiding	49 920	23 650	800	25 470
Vakopleiding	29 120	19 220	900	9 010
Middenkader/specialist opleiding ¹⁾	53 290	47 240	880	5 170

¹⁾ Bij de instromers komen weinig specialisten opleidingen voor. Deze opleidingen worden vooral na de vakopleiding gevolgd.

²⁾ Werk is hier de verzameling van personen die werknemer of zelfstandige waren ultimo september 2007, al dan niet gecombineerd met een uitkering.

Tabel 2
Instream vanuit werk ¹⁾ in het middelbaar beroepsonderwijs naar sector, 2008/09

	Totaal	Economie	Landbouw	Techniek	Zorg en Welzijn	Combinaties
Instream vanuit werk	27 570	7 970	2 240	8 560	8 360	450
Geslacht naar loonklasse ²⁾						
Mannen	14 890	4 170	1 600	7 250	1 490	390
w.v.						
werkend in voltijd	8 410	2 290	960	4 150	800	220
w.v.						
kleiner dan 0,5 van het minimumloon	30	0	0	20	0	-
0,5 tot 0,9 minimumloon	90	20	10	50	0	-
0,9 tot 1,2 minimumloon	650	180	130	310	30	0
1,2 tot 1,5 minimumloon	1 660	470	320	720	140	20
1,5 tot 2,0 minimumloon	3 010	900	250	1 440	340	90
vanaf 2 maal het minimumloon	2 970	720	250	1 600	290	110
werkend in deeltijd	6 300	1 840	630	2 990	670	170
onbekend	190	40	10	110	20	0
Vrouwen	12 680	3 800	640	1 310	6 870	60
w.v.						
werkend in voltijd	2 250	860	170	390	790	30
kleiner dan 0,5 van het minimumloon	20	10	0	0	0	0
0,5 tot 0,9 minimumloon	50	20	0	10	20	-
0,9 tot 1,2 minimumloon	360	140	40	70	100	0
1,2 tot 1,5 minimumloon	720	260	80	150	210	10
1,5 tot 2,0 minimumloon	720	270	30	120	290	10
vanaf 2 maal het minimumloon	390	150	10	50	180	10
werkend in deeltijd	10 270	2 910	450	890	5 980	30
onbekend	170	30	20	20	90	-
Bedrijfstak						
Landbouw, bosbouw, visserij	350	50	130	100	70	0
Nijverheid (geen bouwnijverheid)	5 070	560	1 180	2 810	400	120
Bouwnijverheid	1 330	150	10	1 120	50	0
Autobranche, groot- en tussenhandel	1 380	640	60	490	160	40
Detailhandel en reparatie voor particulieren	3 000	1 770	70	510	640	0
Horeca	1 210	670	30	240	270	0
Vervoer, opslag en communicatie	1 440	560	60	480	160	190
Financiële instellingen	610	480	30	50	60	-
Zakelijke dienstverlening (geen uitzendbureaus)	1 650	600	160	480	400	20
Uitzendbureaus, uitleenbedrijven, arbeidsbemiddeling, testen, werven en selecteren van personeel	3 570	1 150	250	1 540	590	50
Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen	1 620	720	130	300	450	20
Onderwijs	220	50	10	50	110	-
Medische en veterinaire diensten	990	120	30	80	760	0
Welzijnszorg	4 350	200	40	140	3 970	0
Milieu, cultuur, recreatie en overige dienstverlening niet elders genoemd	800	280	60	170	280	0
Onbekend	10	-	-	0	0	-

¹⁾ Werk is hier de verzameling van personen die werknemer of zelfstandige waren ultimo september 2007, al dan niet gecombineerd met een uitkering.

²⁾ Ten opzichte van het minimumloon voor iemand van die leeftijd.

Consumentenvertrouwen en demografische en sociaaleconomische kenmerken van de consument

Jeroen Nieuweboer

Het vertrouwen van de Nederlandse consument is op de eerste plaats gerelateerd aan de ontwikkeling van de economie. Maar de mate van optimisme of pessimisme hangt ook samen met demografische en sociaaleconomische kenmerken van de consument zelf. Zo zijn mannen optimistischer dan vrouwen, ouderen pessimistischer dan jongeren en hoger opgeleiden optimistischer dan lager opgeleiden. Over het algemeen geldt dat groepen die gemiddeld genomen een hoger dan wel een lager vertrouwen hebben, ook optimistischer en pessimistischer zijn over de algemene ontwikkeling van de werkloosheid en de prijzen. Ook antwoorden ze positiever dan wel negatiever op de meer persoonlijke vragen over de koopintenties en spaarattitudes.

1. Inleiding

Het consumenten conjunctuuronderzoek (CCO) verschaft actuele informatie over opvattingen van consumenten over de algemene economische ontwikkeling en de financiële situatie van het eigen huishouden. Het signaleert veranderingen in optimisme of pessimisme op korte termijn, waarmee vroegtijdig een indicatie van een mogelijke trendwijziging van de particuliere consumptie beschikbaar is. Het onderzoek is gestart in mei 1972 en is daarmee een van de langstlopende enquêtes van het CBS. Het is bovendien een wettelijk verplicht onderzoek dat onder verordening van de Europese Commissie wordt uitgevoerd.

Het CCO bestaat in totaal uit zestien vragen, waarvan er vijf gebruikt worden voor het construeren van de belangrijkste index: het consumentenvertrouwen. Het consumenten-

vertrouwen is verder onderverdeeld in een tweetal deelindices: het economisch klimaat (bestaande uit twee vragen) en de koopbereidheid (drie vragen). Het vertrouwen van de consument wordt daarmee gebaseerd op twee componenten. Het oordeel over de economische situatie betreft een algemeen deel dat buiten de directe invloedssfeer van de consument valt. Daarnaast refereert het oordeel over de financiële situatie van het huishouden naar een eigen, persoonlijk deel waarop deze wel invloed heeft.

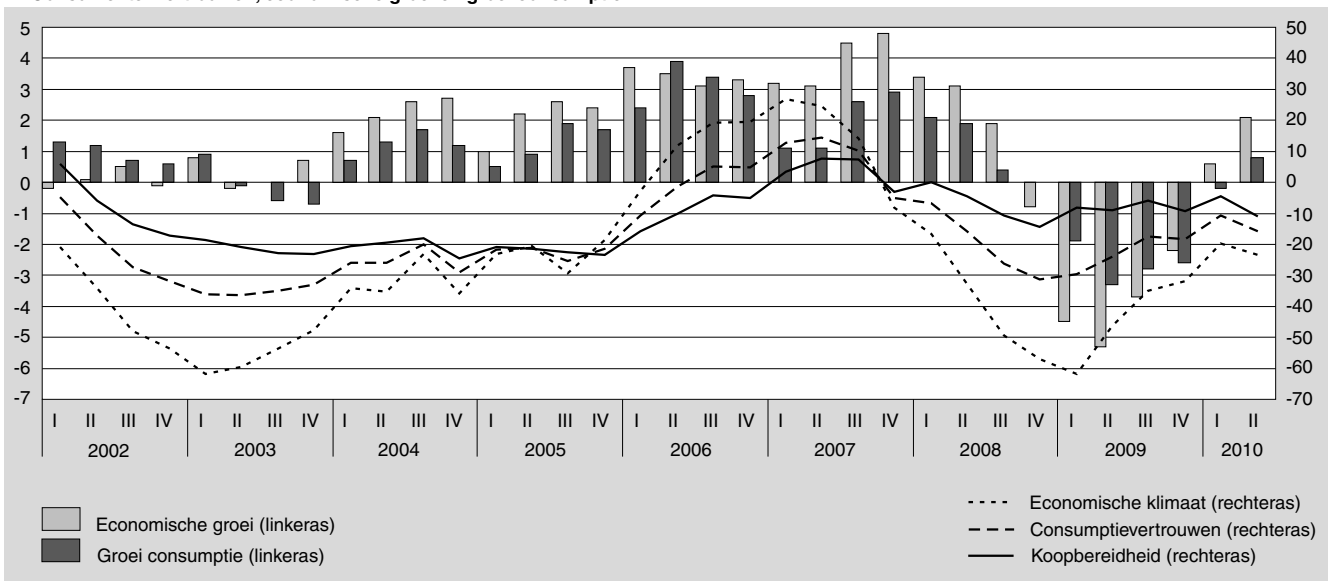
Bij de maandelijkse publicatie van het consumentenvertrouwen ligt de focus op de ontwikkeling van het vertrouwen. De uitkomst wordt daarbij steeds vergeleken met die van de vorige maand. Niet iedere consument is echter hetzelfde. Consumenten in verschillende demografische en sociaaleconomische groepen hebben een ander beeld van de economie en verkeren in andere financiële huishoudelijke situaties.

In dit artikel worden de verschillen tussen de groepen in kaart gebracht. Allereerst wordt kort de ontwikkeling van het consumentenvertrouwen en de twee deelindices sinds 2002 geschetst. Daarna wordt dieper ingegaan op de verschillen in percepties van de demografische en sociaaleconomische groepen ten aanzien van het consumentenvertrouwen. Tot slot komen ook de meningen over werkloosheids- en prijsontwikkeling en koopintenties en spaarattitudes van de verschillende groepen consumenten aan de orde.

2. Ontwikkeling consumentenvertrouwen sinds 2002

De indicator van het Nederlandse consumentenvertrouwen heeft sinds januari 2002 slechts veertien maanden gekend

1. Consumentenvertrouwen, economische groei en groei consumptie

waarin het aantal optimisten groter was dan het aantal pessimisten. Juni 2006 was de eerste maand met een positieve waarde voor de indicator. Vervolgens liep het vertrouwen gestaag op en piekte naar een waarde van +18 in juni 2007. Drie maanden daarna was het vertrouwen weer negatief en werd de scherpste daling ooit gemeten. Gemiddeld kwam het consumentenvertrouwen voor de periode van het eerste kwartaal in 2002 tot en met het tweede kwartaal van 2010 uit op -17.

De twee vragen waaruit de deelindex economisch klimaat bestaat, gaan over de huidige economische situatie (refererend aan de afgelopen twaalf maanden) en de verwachtingen voor de komende twaalf maanden. Deze deelindex zegt iets over de opvatting van de consument over de algemene economische situatie.

De drie vragen waaruit de deelindex koopbereidheid bestaat, hebben betrekking op de huidige financiële situatie (refererend aan de afgelopen twaalf maanden), de toekomstige financiële situatie en het oordeel over de huidige situatie voor de aankoop van duurzame goederen. De koopbereidheid geeft dus weer hoe de consument zijn eigen financiële situatie inschat.

Over de tijd gezien fluctueert de index van het economisch klimaat sterker dan die van de koopbereidheid. In tijden van economische voorspoed is de consument beduidend positiever over het economisch klimaat dan over de eigen financiële situatie terwijl bij economische tegenspoed het omgekeerde geldt. In figuur 1 is dit patroon goed te zien. De

daadwerkelijke consumptie van huishoudens¹⁾ fluctueert ook minder dan de economische groei²⁾.

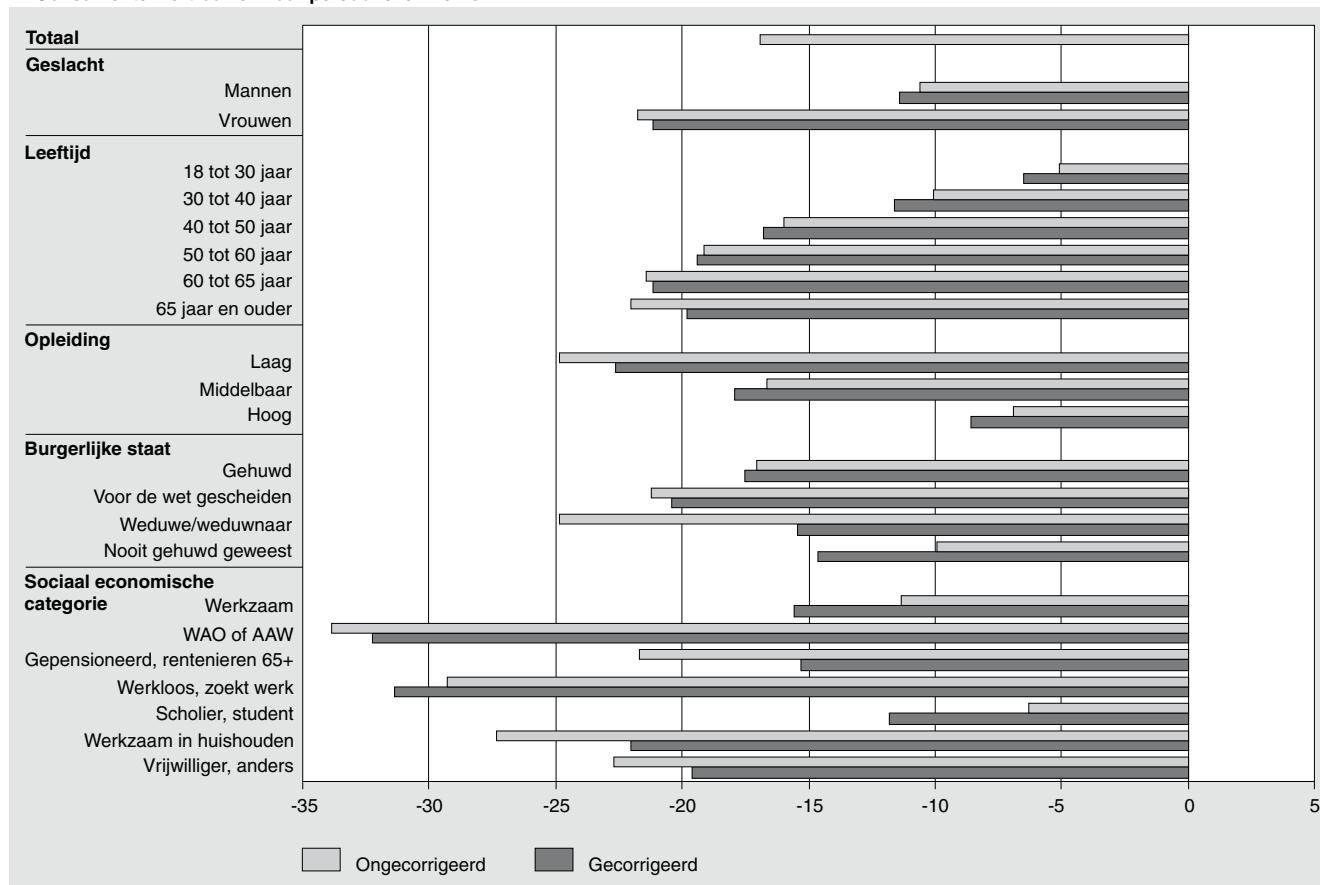
3. Consumentenvertrouwen naar achtergrondkenmerken

Verschillende kenmerken van een persoon zoals de leeftijd of het al dan niet hebben van een baan, zijn van invloed op de wijze waarop tegen de algemene economische ontwikkeling en de eigen financiële situatie aangekeken wordt. In deze paragraaf worden de verschillen in het consumentenvertrouwen beschreven aan de hand van achtereenvolgens persoonskenmerken, huishoudkenmerken en baankenmerken. De gepresenteerde cijfers hebben steeds betrekking op het gemiddelde vanaf het eerste kwartaal van 2002 tot en met het tweede kwartaal van 2010.

3.1 De rol van persoonskenmerken

Bezien over de langere termijn ligt het consumentenvertrouwen bij mannen structureel hoger dan bij vrouwen. Gemiddeld over de periode 2002 tot en met 2010 is het consumentenvertrouwen bij mannen duidelijk groter dan bij vrouwen. De leeftijd hangt omgekeerd samen met het consumentenvertrouwen: hoe ouder men is, hoe lager het vertrouwen. Opleiding is daarentegen evenredig gerelateerd aan het consumentenvertrouwen: hoe hoger het opleidingsniveau van de consument, hoe groter het vertrouwen.

2. Consumentenvertrouwen naar persoonskenmerken

Ook de burgerlijke staat en de sociaaleconomische categorie waartoe men behoort, spelen een rol bij de opvatting van de consument. Weduwen en gescheiden consumenten zijn minder optimistisch dan gehuwden of consumenten die (nog) nooit getrouwd zijn geweest. Consumenten met een WAO- of WAA-uitkering, werklozen en huisvrouwen en -mannen hebben een duidelijk lager vertrouwen dan gemiddeld. Studenten en werkende consumenten zijn echter juist weer een stuk positiever.

Van alle van de volgens voornoemde persoonskenmerken onderscheiden groepen zijn de mensen met een WAO- of WAA- uitkering (-34) en werklozen (-29) het minst positief. Jongeren tot 30 jaar (-5) en studenten (-6) zijn het meest optimistisch.

Bij de analyses naar verschillen in consumentenvertrouwen tussen de verscheidene groepen is het van belang ook rekening te houden met onderlinge samenhangen. Zo bestaat bijvoorbeeld de groep verzuimden overwegend uit vrouwen en is ook hun leeftijd hoger dan gemiddeld. Het relatief lage consumentenvertrouwen van deze groep kan dus voor een deel verklaard worden door de specifieke samenstelling van deze groep.

Om rekening te houden met deze verschillen in samenstelling zijn alle uitkomsten telkens gecorrigeerd voor verschillen in geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Door deze correctie worden de verschillen tussen de groepen weliswaar gedempt, maar blijven in de meeste gevallen toch duidelijk overeind. Bij de onderscheiden leeftijdsgroepen treedt wel een verandering in het patroon van samenhang op. De consumenten in de hoogste leeftijdscategorie (65+) zijn vaker vrouw en lager opgeleid, waardoor de correctie in een hoger gemiddeld vertrouwen resulteert. Het ligt nu zelfs iets hoger dan het gemiddelde, gecorrigeerde vertrouwen in de leeftijdscategorie van 60 tot 65 jaar.

Ook bij de burgerlijke staat en sociaaleconomische categorie treden verschuivingen op. Zoals te verwachten is, blijken verzuimden na correctie voor (geslacht,) leeftijd en

opleidingsniveau een stuk positiever. De correctie is nauwelijks van invloed op het gemiddelde vertrouwen van gehuwden en gescheiden personen. Samenvattend zijn de consumenten met een WAO- of WAA-uitkering (-32) en werklozen (-31) nog steeds het minst positief, terwijl jongeren tot 30 jaar nog steeds het meest positief zijn (-7). De hoogopgeleiden (-9) nemen na correctie de plaats in van de studenten als tweede meest positieve groep.

3.2 De rol van huishoudkenmerken

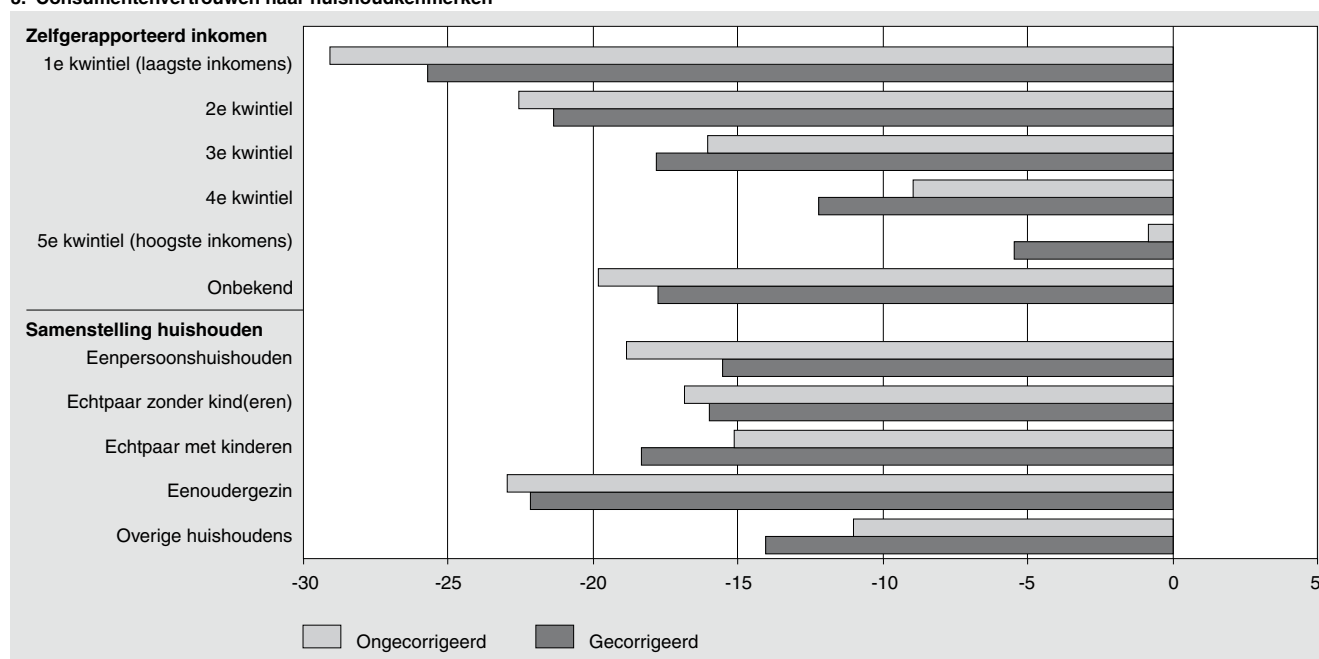
Er is een sterke relatie tussen de hoogte van het inkomen van het huishouden waar iemand deel van uitmaakt en het vertrouwen dat deze als consument heeft. Dit is natuurlijk te verwachten aangezien een aantal vragen van het consumentenvertrouwen betrekking hebben op de financiële situatie van het huishouden. Hoewel de financiële situatie van een huishouden niet alleen afhankelijk is van het inkomen, maar ook van de uitgaven, het vermogen en schulden, zal een hoger inkomen in het algemeen een positieve weerslag hebben.

Daarnaast speelt ook de samenstelling van het huishouden een rol bij het consumentenvertrouwen. Zo is het vertrouwen van consumenten in eenoudergezinnen in de algemene economische situatie en hun eigen financiële situatie relatief laag. Dit is te verklaren doordat de kostwinner in een eenoudergezin doorgaans vrouw is, naar verhouding vaak een beroep moet doen op de bijstand en daarom gemiddeld een lager inkomen heeft.

Van alle onderscheiden groepen op basis van huishoudkenmerken zijn de consumenten met een gezinsinkomen in de laagste 20%-groep van het inkomen (-29) en consumenten in een eenoudergezin (-22) het minst positief. Consumenten in de hoogste twee 20%-groepen (-1 en -9) zijn het meest positief.

Na correctie voor leeftijd, geslacht en opleiding zijn de verschillen tussen de inkomensgroepen weliswaar kleiner

3. Consumentenvertrouwen naar huishoudkenmerken

geworden, maar blijft de positieve samenhang gehandhaafd. Ook blijven de onderlinge verschillen relatief groot. Ook bewerkstelligt deze correctie een verkleining van de verschillen tussen de onderscheiden huishoudenstypen. Bovendien verandert het patroon van samenhang: eenpersoonshuishouden is nu positiever dan echtparen. Ook heeft een (echt)paar zonder kinderen nu een hoger vertrouwen dan een stel met kinderen, terwijl dat zonder correctie omgekeerd is.

3.3 De rol van baankenmerken

Onder werkenden is het consumentenvertrouwen fors hoger dan onder niet-werkenden (-11 versus -24). Bij de werkenden speelt ook de bedrijfstak waarbinnen men actief is een rol. Consumenten die werkzaam zijn in de gezondheids- en welzijnszorg kennen gemiddeld het laagste vertrouwen en ook consumenten die werken in de landbouw en de horeca scoren relatief laag. Het meest positief zijn mensen die in de financiële en zakelijke dienstverlening werken.

Kijken we naar het type dienstverband dan zijn consumenten die in loondienst werken wat pessimistischer dan gemiddeld, terwijl directeuren en zelfstandigen juist optimistischer zijn. De directeuren vormen de enige groep die over de afgelopen acht en een half jaar meer optimisten dan pessimisten telde, waardoor bij hen het consumentenvertrouwen boven de nul uitkwam.

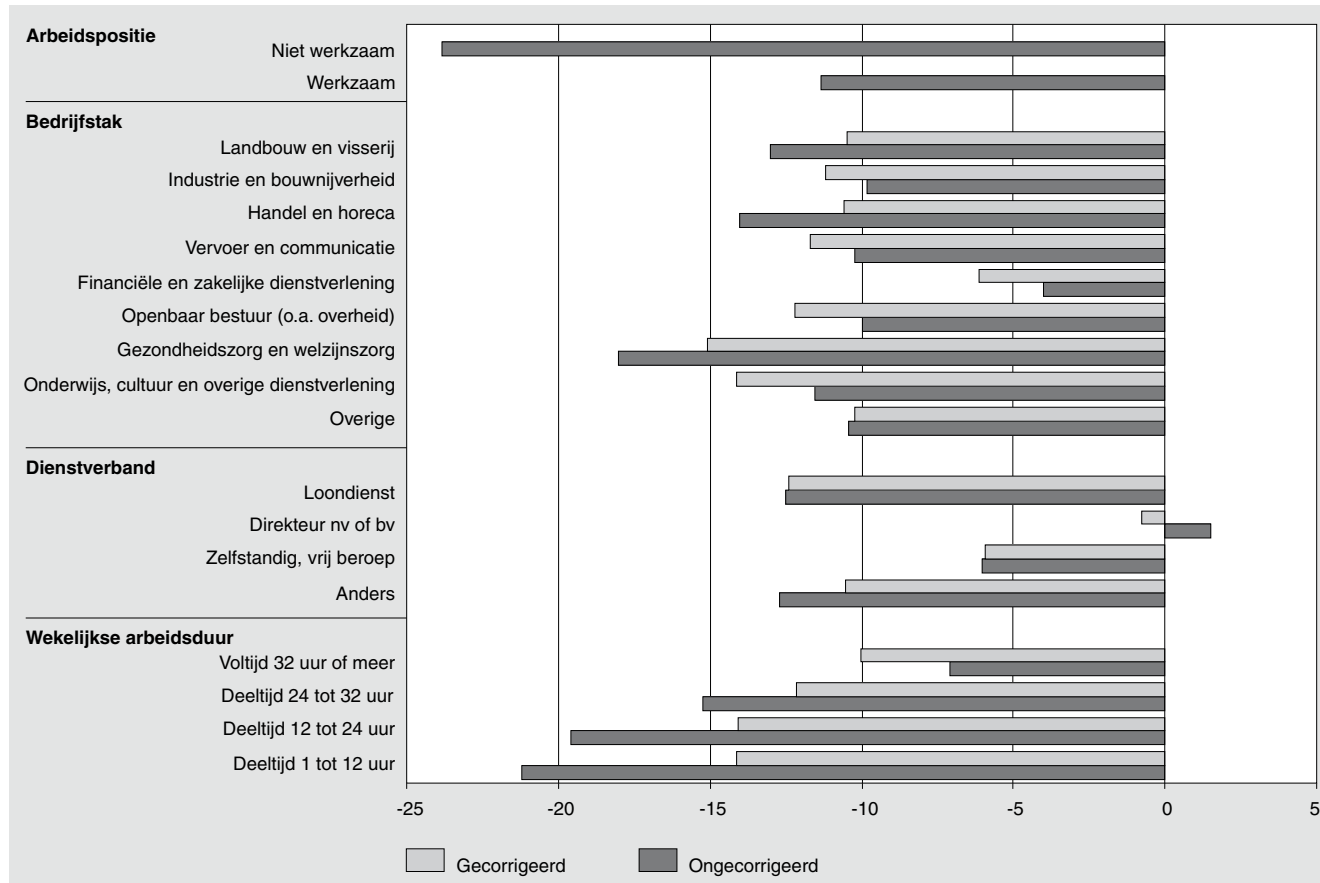
Bij werkenden is er verder ook een sterke samenhang tussen het consumentenvertrouwen en de wekelijkse arbeidsduur: hoe minder uren men werkt, hoe lager het vertrouwen. Dit komt voor een groot deel doordat het vooral vrouwen zijn die in deeltijd werken.

Samenvattend, onder de hier volgens baankenmerken onderscheiden groepen zijn directeuren (2) het meest optimistisch en parttimers met een wekelijkse arbeidsduur van 1 tot 12 uur (-21) het minst.

Ook na correctie voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau blijven de verschillen naar bedrijfstak groot. In de industrie en bouw en in vervoer en communicatie werken meer mannen dan vrouwen waardoor correctie het vertrouwen verlaagt. In de financiële en zakelijke dienstverlening, openbaar bestuur en het onderwijs zorgt het naar verhouding hoge aandeel hoger opgeleiden eveneens voor een bijstelling naar beneden. In de gezondheidszorg werken relatief veel vrouwen. Correctie voor ondermeer deze oververtegenwoordiging resulteert in een gemiddeld hoger vertrouwen.

Uiteindelijk blijven de consumenten die werkzaam zijn in de gezondheidszorg ook na de correctie het meest negatief, terwijl die in de financiële en zakelijke dienstverlening het meest positief blijven. Bij de directeuren resulteert de correctie weliswaar in een negatieve score van -1, maar deze ligt nog altijd ruimschoots boven het gemiddelde. De sterke positieve correlatie tussen het consumentenvertrouwen en de wekelijkse arbeidsduur wordt door de correctie gedempt, maar is nog aanwezig.

4. Consumentenvertrouwen naar baankenmerken

4. Meningen over werkloosheid, prijzen en rol van koopintenties en spaarattitudes

Het CCO bestaat behalve uit de vijf vragen die dienen als input voor de index van het consumentenvertrouwen uit nog elf andere vragen, waarin consumenten worden gevraagd naar hun mening over de werkloosheid, de prijsontwikkeling, hun koopintenties en spaarattitudes. In de paragraaf wordt kort ingegaan op de antwoorden op deze vragen in de afgelopen achteneenhalf jaar door de verschillende demografische en sociaaleconomische groepen³⁾.

4.1 Werkloosheid

In het CCO wordt gevraagd naar de mening over de ontwikkeling van de werkloosheid in de komende twaalf maanden. Door het percentage consumenten dat zegt te verwachten dat de werkloosheid daalt (optimisten) af te trekken van het percentage dat meent dat deze zal stijgen (pessimisten), wordt een index van werkloosheid geconstrueerd⁴⁾. De werkloosheid zelf is een zogenaamde achterlopende indicator. Door strenge arbeidswetgeving duurt het altijd even voordat de arbeidsmarkt zich aanpast aan een conjuncturele verandering. Hoewel de hoogte van de werkloosheid niet vooraf te schatten is, kan er wel relatief eenvoudig een uitspraak worden gedaan over de richting waarin deze zich zal gaan ontwikkelen. De mening van de consument over de ontwikkeling van de werkloosheid loopt dan ook vooruit op de daadwerkelijke ontwikkeling van de werkloosheid, zoals te zien is in figuur 5.

De ontwikkeling van de werkloosheid valt buiten de invloedssfeer van de individuele consument, waardoor de mening over de werkloosheid niet per se afhankelijk is van de persoonlijke situatie van de consument. Toch is de samenhang tussen de demografische en sociaaleconomische groepen en de gemiddelde hoogte van de werkloosheidsindex vergelijkbaar met die van het consumentenvertrouwen waarin de mening over de eigen financiële situatie een belangrijke rol speelt. Het zijn namelijk dezelfde groepen

consumenten die het meest of het minst positief zijn over zowel de ontwikkeling van de werkloosheid als over de algemene economische situatie en hun eigen financiële situatie. Zo zijn studenten het meest optimistisch over de ontwikkeling van de werkloosheid in de nabije toekomst, gevolgd door jongeren tot 30 jaar, werkenden in de financiële en zakelijke dienstverlening, consumenten in de hoogste 20%-groep van het inkomen en hoogopgeleiden. Werklozen, WAO/AAW'ers, consumenten in de laagste 20%-groep van het inkomen, deeltijdwerkers met kleine baantjes, vijftigers en laagopgeleiden zien de werkloosheidsontwikkeling somberder in.

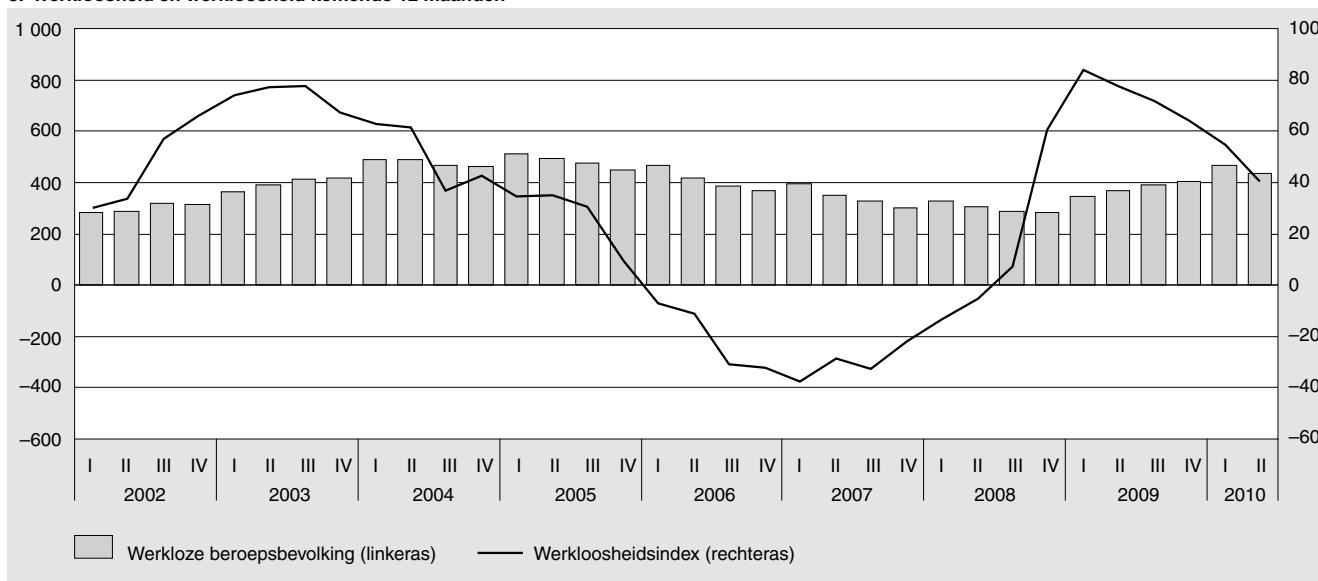
Het corrigeren voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau is nauwelijks van invloed op de resultaten.

4.2 Prijzen

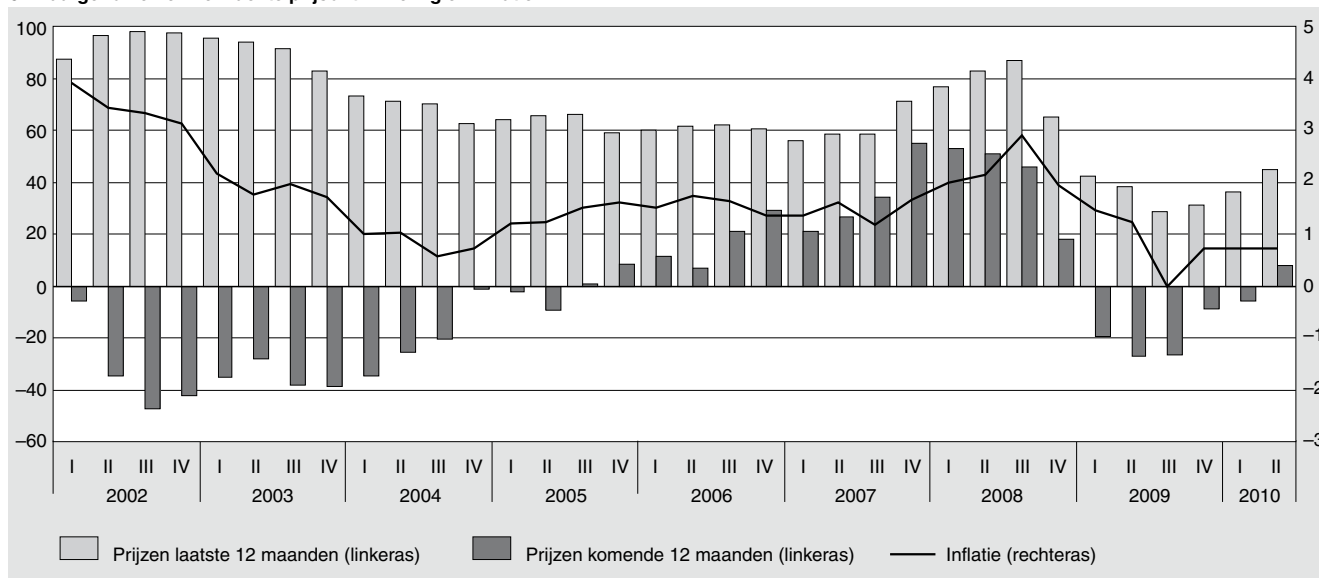
In het CCO wordt gevraagd naar de mening over de prijsontwikkeling van de afgelopen twaalf maanden en naar de verwachte prijsontwikkeling voor de komende twaalf maanden. De berekende indexwaarden⁵⁾ voor beide vragen staan samen met de inflatie⁶⁾ weergegeven in figuur 6. Terugblikkend geven consumenten vaak aan dat de prijzen zijn gestegen. De toekomstige prijsontwikkeling beoordelen zij veel positiever: ze verwachten vaak dat de prijzen minder hard stijgen, niet stijgen of zelfs dalen. Deze beleving geldt voor iedere consument ongeacht zijn of haar achtergrond. Gemiddeld genomen geven laagopgeleiden het vaakst aan dat de prijzen zijn gestegen, gevolgd door WAO/AAW'ers en consumenten met een inkomen in het eerste kwintiel. Consumenten in de groepen directeuren, hoogopgeleiden en hoge inkomens nemen het minst vaak prijsstijgingen waar. Opmerkelijk is dat er wat dat betreft geen verschillen zijn tussen de verschillende leeftijdsgroepen.

Voor de toekomstige prijsontwikkeling geldt dit wel. Jongeren verwachten samen met studenten en directeuren het vaakst dat de prijsontwikkeling in de nabije toekomst gunstiger is dan in het recente verleden het geval was. Consumenten met een WAO- of WAA-uitkering, 50- tot 65-jarigen en lage inkomens verwachten gemiddeld genomen dat de

5. Werkloosheid en werkloosheid komende 12 maanden

6. Waargenomen en verwachte prijsontwikkeling en inflatie

prijzen minstens even hard stijgen als in de afgelopen periode. Dat verschillende groepen een andere perceptie hebben van de recente en toekomstige prijsontwikkelingen heeft te maken met afwijkende consumptiepatronen. Zo heeft een stijging van bijvoorbeeld de benzineprijs meer invloed op de uitgaven van de forens die iedere dag met de auto naar het werk dan op degene die met het openbaar vervoer naar het werk gaat.

Hoewel de ontwikkeling van de prijzen ook buiten de invloedssfeer van de individuele consument valt, zijn het grofweg dezelfde groepen consumenten als bij het consumentenvertrouwen die het meest positief of negatief deze vragen beantwoorden. Ook na correctie voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau blijven de onderlinge verschillen gehandhaafd, zij het wat minder uitgesproken.

4.2 Koopintenties en spaarattitudes

Het consumentenvertrouwen en de verwachting ten aanzien van de werkloosheidsontwikkeling in de komende twaalf maanden, volgen over de tijd gezien een cyclisch patroon. Hoewel bij de mening van de consument over de prijsontwikkeling in de nabije toekomst dit cyclische patroon ontbreekt, kan ook deze flink veranderen over de tijd. Bij de vragen over koopintenties en spaarattitudes is er echter nauwelijks sprake van een duidelijk patroon van de indexwaarden (percentage dat de vraag positief beantwoord minus het percentage dat de vraag negatief beantwoord). Wel zijn ook bij deze vragen de verschillen tussen de demografische en sociaaleconomische groepen groot. De gemiddelde indexwaarde per groep voor iedere vraag is opgenomen in tabel 1.

Koopintenties

De koopintenties van huishoudens zijn gebaseerd op vier vragen over achtereenvolgens de aanschafplannen van een auto in de komende twee jaar, uitgaven aan verbetering of onderhoud (verbouwing, isolatie, keuken, schilderwerk) van de woning in het komende jaar, de aanschafplannen van een huis in de komende twee jaar en plannen voor

grote aankopen (meubelen, wasmachine, televisie en andere duurzame goederen) in het komende jaar.

Het ontbreken van een mogelijk (cyclisch) patroon is gedeeltelijk te verklaren uit het feit dat per huishouden de aanschaf van deze goederen niet met regelmaat gebeurt. Slechts een fractie van de consumenten verbouwt of koopt een huis of koopt een auto. Dit betekent dat deze vragen vaak ontkennend worden beantwoord en dit weerspiegelt zich in de gemiddelde waarde van de indices van respectievelijk -45 , -81 en -54 . Op de vraag over de aanschaf van duurzame goederen wordt vaker positief geantwoord, maar ook hier zijn de fluctuaties in de afgelopen achteneenhalf jaar relatief gering.

De vraag over uitgaven aan de woning zou gecorrigeerd moeten worden voor het onderscheid tussen huurders en eigenaars-bewoners, maar deze informatie is niet beschikbaar. Zonder deze correctie blijkt inkomen een belangrijke factor te zijn om geld uit te geven aan de woning. De rijkste consumenten, directeuren en dertigers hebben de hoogste gemiddelden. De reden om geen uitgaven aan de woning te doen is vooral afhankelijk van de leeftijd: 65-plussers, weduwen/weduwnaars en gepensioneerden kennen de laagste gemiddelden. Dezelfde drie groepen antwoorden ook nauwelijks positief op de vraag of ze van plan zijn om een huis te gaan kopen. Consumenten tussen de 18 en 40 jaar geven het vaakst aan dat van plan te zijn.

Ook scoren 65-plussers, weduwen/weduwnaars en gepensioneerden het laagst op de vraag of ze binnen twee jaar een auto willen kopen. Directeuren, zelfstandigen en consumenten in de hoogste inkomensklasse verwachten het vaakst dat te doen.

Verder zijn consumenten in de laagste inkomensklasse, WAO/WAA'ers en werklozen het minst geneigd tot de aankoop van duurzame goederen en consumenten in de hoogste inkomensklasse, directeuren en hoogopgeleiden het meest. De intentie om duurzame goederen aan te schaffen is dus duidelijk afhankelijk van het inkomen.

Het corrigeren voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau is nauwelijks van invloed op de koopintenties.

Spaarattitudes

De spaarattitudes worden beschreven aan de hand van drie vragen over 'het al dan niet schulden maken/sparen door het huishouden', de verwachting 'in de komende twaalf maanden geld opzij te kunnen leggen' en de 'zin van sparen gezien de algemene economische situatie'. De algemene gemiddelden van de bijbehorende indices in de afgelopen achtereenhalf jaar zijn positief: het merendeel van de con-

sumenten zegt de mogelijkheid te hebben om te sparen (41), is ook van plan om te sparen (33) en vindt het tevens zinvol om te doen (65).

Om te kunnen sparen zal men over geld moeten beschikken en daarom is de vraag of men van plan is te sparen sterk gerelateerd aan de vraag of men geld overhoudt, moet interen op de reserves of schulden moet maken. Dit blijkt ook uit de antwoorden van de verschillende demografische

Staat 1
Gemiddelde koopattitudes en spaarintenties naar demografische en sociaaleconomische kenmerken van de consument

	Koopattitudes				Spaarintenties		
	uitgaven woning ¹⁾	woning kopen ²⁾	auto kopen ³⁾	grote aankopen ⁴⁾	financiële situatie ⁵⁾	geld opzij leggen ⁶⁾	sparen zinvol ⁷⁾
Totaal	-45,4	-81,1	-54,4	-18,2	40,9	33,4	64,9
<i>Geslacht</i>							
Man	-43,7	-79,9	-47,7	-16,5	47,3	37,9	60,8
Vrouw	-46,6	-82,0	-59,5	-19,5	36,0	30,1	68,2
<i>Leeftijd</i>							
18-29 jaar	-37,7	-54,3	-35,2	-21,9	44,0	58,5	83,6
30-39 jaar	-24,8	-68,0	-41,7	-16,1	45,4	53,4	80,8
40-49 jaar	-31,2	-79,6	-46,3	-18,1	39,1	40,2	73,1
50-59 jaar	-43,6	-80,8	-50,3	-20,0	41,8	33,8	64,7
60-64 jaar	-54,9	-89,4	-57,1	-18,6	41,0	25,1	60,5
65 jaar en ouder	-71,8	-95,3	-77,3	-17,3	37,7	10,5	44,1
<i>Burgerlijke staat</i>							
Gehuwd	-40,7	-82,0	-49,8	-19,3	44,4	38,9	67,2
Voor de wet gescheiden	-54,2	-83,2	-61,3	-21,1	19,3	6,5	61,0
Weduwe/weduwnaar	-71,0	-94,9	-84,1	-16,9	30,5	2,0	42,9
Nooit gehuwd geweest	-42,2	-68,4	-49,0	-14,4	43,2	44,2	72,7
<i>Opleidingsniveau</i>							
Laag	-62,7	-88,7	-68,0	-22,7	28,2	11,9	54,1
Middelbaar	-39,4	-79,6	-49,8	-19,9	40,9	41,6	71,1
Hoog	-28,6	-72,5	-41,0	-10,8	57,5	53,7	73,2
<i>Zelfgerapporteerd inkomen</i>							
1e kwintiel	-67,3	-90,4	-73,3	-24,6	1,4	-24,8	51,6
2e kwintiel	-53,7	-86,8	-63,7	-21,4	27,2	19,0	63,5
3e kwintiel	-39,6	-80,6	-50,1	-18,3	46,4	47,6	71,2
4e kwintiel	-32,6	-74,5	-42,6	-14,9	63,7	63,8	74,6
5e kwintiel	-22,2	-68,7	-31,2	-8,9	76,1	72,0	73,0
Onbekend	-49,9	-82,8	-58,8	-19,4	36,8	29,4	61,3
<i>Samenstelling huishouden</i>							
Eenpersoons	-63,7	-86,2	-71,4	-14,9	32,8	15,9	54,6
Echtpaar zonder kind(eren)	-50,3	-84,6	-52,6	-19,3	50,2	39,4	62,3
Echtpaar met kind(eren)	-27,1	-74,7	-43,6	-19,1	40,6	43,4	74,8
Eenouder gezin met kind(eren)	-49,9	-76,5	-61,9	-21,5	9,1	-0,1	65,6
Overige huishoudens	-48,1	-69,9	-52,7	-13,2	41,4	37,0	59,9
<i>Sociaaleconomische categorie</i>							
Werkzaam	-31,1	-73,4	-42,0	-16,7	48,1	51,2	74,8
Niet werkzaam	-62,9	-90,5	-69,6	-20,1	32,0	11,7	52,8
<i>Wao of Aaw</i>							
Gepensioneerd, rentenieren	-59,3	-87,8	-67,6	-28,4	6,3	-13,9	53,9
Werkloos, zoekt werk	-69,3	-94,2	-73,9	-17,4	39,3	13,5	46,5
Scholier, student	-52,9	-82,4	-58,7	-29,7	-3,8	-16,4	61,1
Werkzaam in huishouden	-55,5	-88,2	-68,2	-21,7	7,0	6,3	71,0
Vrijwilliger, anders	-48,0	-83,5	-61,6	-24,7	26,1	19,1	69,0
	-48,2	-81,7	-59,6	-20,1	29,2	21,3	64,6
<i>Bedrijfstak</i>							
Landbouw en visserij	-31,1	-73,4	-42,0	-16,7	48,1	51,2	74,8
Industrie en bouwnijverheid	-35,3	-75,1	-39,3	-16,8	36,3	30,5	68,0
Handel en horeca	-33,5	-74,8	-41,8	-17,7	50,4	50,0	69,6
Vervoer en communicatie	-36,5	-74,0	-42,5	-20,6	39,6	46,9	73,3
Financiële en zakelijke dienstverlening	-28,5	-69,9	-41,8	-17,1	46,7	48,9	73,4
Openbaar bestuur (o.a. overheid)	-28,6	-68,6	-37,3	-13,1	55,1	56,7	77,1
Gezondheidszorg en welzijnszorg	-30,8	-73,5	-40,9	-15,3	55,0	59,5	74,3
Onderwijs, cultuur en overige dienstverlening	-29,8	-76,3	-46,6	-18,9	45,4	51,6	79,3
	-27,2	-75,0	-42,1	-12,8	51,4	52,1	76,8
	-32,8	-72,2	-43,0	-17,6	40,3	45,9	73,3
<i>Soort dienstverband</i>							
Loon of salaris	-32,2	-74,0	-44,2	-17,4	48,4	52,8	76,5
Directeur nv of bv	-20,0	-67,4	-18,9	-10,7	57,3	54,7	66,6
Zelfstandig, vrij beroep	-26,0	-69,9	-31,3	-12,9	41,8	34,6	63,4
Anders	-35,4	-75,4	-38,9	-15,4	43,2	39,9	70,0
<i>Wekelijkse arbeidsduur</i>							
Voltijd 32 uren en meer	-30,5	-70,3	-39,0	-15,1	52,9	55,3	72,9
Deeltijd 24 tot 32 uur	-28,7	-76,6	-43,9	-18,1	45,5	47,8	78,0
Deeltijd 12 tot 24 uur	-31,4	-79,5	-47,2	-19,4	39,9	45,9	78,9
Deeltijd 1 tot 12 uur	-42,1	-79,2	-51,7	-22,0	30,5	33,8	76,0

¹⁾ Uitgaven woning: Bent u van plan belangrijke uitgaven te doen aan woning in komende 12 maanden?

²⁾ Woning kopen: Denkt u de komende 2 jaar een huis te kopen of bouwen?

³⁾ Auto kopen: Denkt u de komende 2 jaar een auto te kopen?

⁴⁾ Grote aankopen: Denkt u meer, minder of evenveel grote aankopen (zoals meubelen, witgoed, televisie) te doen in de komende 12 maanden?

⁵⁾ Financiële situatie: Is op dit moment de financiële situatie van uw huishouden zodanig dat u geld tekort komt, wordt er geld overgehouden of kan er precies worden rondgekomen?

⁶⁾ Geld opzij leggen: Denkt u de komende 12 maanden geld opzij te kunnen zetten?

⁷⁾ Sparen zinvol: Gelet op de algemene economische situatie, is het zinvol om nu te sparen?

en sociaaleconomische groepen. Consumenten in de twee hoogste inkomensklassen en hoogopgeleiden beantwoorden beide vragen het vaakst bevestigend, terwijl werklozen, consumenten in de laagste inkomensklasse en consumenten met een WAO of WAA uitkering beide vragen het vaakst ontkennend beantwoorden.

Sparen wordt over het algemeen als zeer zinvol beschouwd, maar deze waardering is sterk leeftijdsgebonden. Jongere consumenten vinden sparen het meest zinvol, terwijl gepensioneerden, 65-plussers en weduwen/weduwnaars dat het minst vinden.

Net zoals bij de vragen over de koopattituden geldt ook hier dat het corrigeren voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau nauwelijks van invloed is op de resultaten.

5. Conclusie

De onderzochte demografische en sociaaleconomische bevolkingsgroepen verschillen behoorlijk in hun perceptie van de algemene economische situatie en de financiële situatie van het eigen huishouden. Deze verschillende percepties komen tot uiting in de onderling afwijkende gemiddelden van het consumentenvertrouwen.

Zo hebben mannen een groter vertrouwen dan vrouwen, correspondeert een hogere leeftijd met een lager consumentenvertrouwen, terwijl een hogere opleiding en een hoger inkomen juist gepaard gaan met een meer optimistische zienswijze.

Het vertrouwen onder werkende consumenten is fors hoger dan het vertrouwen onder niet-werkende consumenten. Consumenten werkzaam in de gezondheids- en welzijnzorg, de landbouw en de horeca scoren lager dan het gemiddelde, terwijl consumenten in de financiële en zakelijke dienstverlening het meest positief zijn. Directeuren en zelfstandigen zijn optimistischer dan consumenten die in loondienst werken. Ook de wekelijkse arbeidsduur speelt een rol in de hoogte van het consumentenvertrouwen: hoe meer uren men werkt hoe hoger het vertrouwen is. Het corrigeren van deze uitkomsten voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau gaat weliswaar gepaard met verkleining van de onderlinge verschillen, maar deze blijven in de meeste gevallen wel overeind.

Van alle onderscheiden groepen hebben directeuren, consumenten in de hoogste inkomensklasse en jongeren tot 30 jaar het meeste vertrouwen, WAO/WAA'ers, consumenten in de laagste inkomensklasse en werklozen het minste. Opvallend is dan om te zien dat dezelfde groepen consumenten eveneens het meest positief dan wel negatief antwoorden op de over de toekomstige werkloosheid, de prijsontwikkeling, koopintenties en spaarattitudes. Dit betekent dat ongeacht of de onderwerpen van de vragen vallen onder de directe invloedssfeer van de consument zelf (koopintenties, spaarattitudes) of juist buiten de directe invloedssfeer van de consument (werkloosheid, prijzen), het steeds dezelfde demografische of sociaaleconomische groepen zijn die positief dan wel negatief antwoorden. Met andere woorden, een pessimistischer of optimistischer beeld van de eigen (financiële) situatie gaat gepaard met een overeenkomstig oordeel over de economische ontwikkeling, werkloosheid en prijsontwikkeling.

Technische toelichting

Zelfgerapporteerd inkomen

In het CCO wordt aan respondenten gevraagd hoeveel geld er maandelijks netto binnenkomt in het huishouden. Dit zelfgerapporteerde inkomen is gebruikt als indicator voor de inkomenspositie. Het zelfgerapporteerde huishoudensinkomen is gecorrigeerd voor grootte en samenstelling van het huishouden. Door deze standaardisatie zijn de inkomens van de verschillende huishoudentypen onderling vergelijkbaar gemaakt. De gestandaardiseerde huishoudensinkomens zijn vervolgens in kwintielgroepen ingedeeld.

Noten in de tekst

- ¹⁾ Het betreft hier de per kwartaal door het CBS gepubliceerde consumptie van Nederlandse huishoudens (inclusief instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens). Het cijfer wordt berekend als het procentuele verschil in volume ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder, gecorrigeerd voor koopzondagen.
- ²⁾ Het betreft hier de per kwartaal door het CBS gepubliceerde officiële groeicijfer van de Nederlandse economie. De economische groei is de procentuele verandering van het volume van het bruto binnenlands product ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder. De som van consumptie van het huishouden, overheidsconsumptie, investeringen in vaste activa van bedrijven en overheid en de voorraadmutaties is gelijk aan de nationale bestedingen. De nationale bestedingen plus de uitvoer van goederen en diensten minus de invoer levert het bbp op.
- ³⁾ De vraag over besparingen is vanwege de mogelijke antwoordcategorieën moeilijk te vergelijken en niet nader geanalyseerd.
- ⁴⁾ Deze is dus tegenovergesteld aan de index van het consumentenvertrouwen, want hier betekent een positieve index dat er meer pessimisten zijn. Een stijgende werkloosheidsindex betekent dat meer consumenten een stijgende werkloosheid verwachten.
- ⁵⁾ De index voor de prijsontwikkeling van de afgelopen twaalf maanden is berekend door het percentage respondenten dat een daling van de prijzen heeft waargenomen af te trekken van het percentage respondenten dat een stijging heeft waargenomen. De vraag naar de toekomstige prijsontwikkeling refereert aan de vraag over de recente prijsontwikkeling. Hierdoor is het onlogisch deze index op dezelfde manier te berekenen. De index voor de prijsontwikkeling voor de komende twaalf maanden is berekend door het percentage respondenten dat zegt dat de stijging van de prijzen lager is dan voorheen af te trekken van het percentage respondenten dat zegt dat de prijzen gelijk of sterker zullen stijgen.
- ⁶⁾ De inflatie per kwartaal is berekend als het gemiddelde van de inflatie van de drie maanden in het kwartaal. Het is bedoeld als indicatie van de ontwikkeling en niet om de daadwerkelijke inflatie per kwartaal te presenteren.

Werk en inkomsten na faillissementsontslag

Caroline Bloemendal, Ruben van Gaalen

Werknemers die in 2006 wegens een faillissement ontslagen zijn, hebben twee jaar later een kleinere participatiekans en een lager loon vergeleken met niet-ontslagenen. Deze verschillen kunnen voor een groot deel verklaard worden door achtergrondkenmerken. Zo hadden faillissementsontslagenen die weer een baan vonden ook voor het ontslag gemiddeld een lager loon dan de niet-ontslagenen. Hoewel een deel van de faillissementsontslagenen afhankelijk werd van een uitkering, vond de meerderheid weer een nieuwe baan.

1. Achtergrond

Ontslag heeft vaak ingrijpende gevolgen voor zowel de loopbaan (Mooi-Reçi, 2008) als het welbevinden van werknemers, vooral wanneer niet op korte termijn een nieuwe baan gevonden wordt (Echteld, 2010). Uit studies blijkt dat kennis en vaardigheden afnemen tijdens een periode van niet-werkzaamheid, in het bijzonder wanneer er sprake is van werkloosheid (Edin en Gustavson, 2008). Degenen die niet snel weer aan het werk komen, lopen bovendien het risico in een baan terecht te komen die niet aansluit bij hun opleidingsniveau (Smits, De Vries, Cörvers en Montizaan, 2010).

Voorals oudere werknemers komen moeilijk weer aan de slag (Corpeleijn, 2009). Zij zijn in de ogen van veel werkgevers vergeleken met jongere werknemers minder productief, meer ziek en staan de toepassing van technische vernieuwingen in de weg (Van Dalen, Henkens en Schippers, 2007). Vrouwen en niet-westerse allochtonen blijken vaker afhankelijk van een uitkering te worden, vooral als hun inkomsten voor het ontslag relatief laag waren (Scheele, Van Gaalen en Van Rooijen, 2008).

Door Albrecht, Eding, Sundstrom en Vroman (1999) is er gewezen op de signaalfunctie die uitgaat van werkloosheid: de kans hierop is selectief waardoor de minst productieve werknemers de grootste kans hebben om werkloos te worden. Potentiële nieuwe werkgevers reageren hierop door deze werknemers een lager loon te bieden dan andere werknemers.

Van deze selectiviteit lijkt geen sprake te zijn bij faillissementsontslag, de grootste calamiteit die een bedrijf kan treffen. Alle werknemers worden immers met het aanstaande ontslag geconfronteerd. Onderzoek naar de kans op werk en de hoogte van de inkomsten na faillissementsontslag maakt het daarom mogelijk om het effect van baanverlies op de arbeidsloopbaan te bepalen, zonder dat er een vertekening optreedt vanwege verschillen in individueel functioneren (Kriechel, 2010).¹⁾

Eerdere Nederlandse studies moesten zich beperken tot het faillissement van één bedrijf (Fokker in 1996; zie Kriechel, 2003), collectieve uitstroom (Scheele, van Gaalen, en van Rooijen, 2008), en collectieve uitstroom en UWV ontslagvragen (Van Gaalen en Van Rooijen, 2009). Uit een onlangs verschenen studie van Bloemendal (2010) waarin is gekeken naar achtergrondkenmerken van werknemers in Nederland

die als gevolg van een faillissement in 1999–2008 hun baan verloren, bleek echter dat er ook bij faillissementsontslag wel degelijk sprake is van enige selectiviteit. Zo trof dit vooral jongeren en allochtonen. Ook kregen mannen iets vaker met faillissementsontslag te maken dan vrouwen.

In deze vervolgstudie wordt het effect van faillissementsontslag op de loopbaan van ontslagenen twee jaar nadat ze hun baan verloren, geanalyseerd. In hoeverre zijn er verschillen tussen hun arbeidsmarktpositie en hun inkomsten uit loon vergeleken met werknemers die wel hun baan behielden? En in hoeverre zijn deze verschillen toe te schrijven aan achtergrondkenmerken?

2. Beschrijving van het onderzoek

Faillissementsontslag

Deze studie richt zich op de loopbaanontwikkeling van werknemers van wie de baan werd beëindigd, voordat het complete bedrijf failliet ging. Onder faillissementsontslag worden in dit onderzoek alle baanbeëindigingen gerekend die plaats vinden in het jaar waarin het bedrijf failliet werd verklaard of in het jaar daarvoor. De reden om ook baanbeëindigingen in het jaar voorafgaand aan het faillissement mee te nemen, is dat er doorgaans enige tijd verloopt tussen het moment waarop het bedrijf in financiële problemen raakt en de uitspraak van het faillissement.

Er worden relatief veel kortdurende banen beëindigd als gevolg van faillissementsontslag. Bij kortdurende banen hebben de werknemers nog relatief weinig in het bedrijf geïnvesteerd (en andersom). Daarom is gekozen alleen werknemers die hun baan verloren in 2006 en minimaal drie maanden in dienst waren bij bedrijven in Nederland die in 2006 of 2007 failliet gingen mee te nemen in dit onderzoek. Dit betreft iets meer dan 80 procent van de gehele populatie.

Faillissementsontslagenen en niet-ontslagenen

Er wordt bekeken in hoeverre personen die in 2006 te maken kregen met faillissementsontslag afwijken van personen die in 2006 het hele jaar een baan hadden. Dat hoeft niet het gehele jaar dezelfde baan te zijn. In het vervolg zullen deze personen 'niet-ontslagenen' genoemd worden. De onderzoekspopulatie bestaat uit een willekeurige steekproef van 10 procent van de totale populatie van ruim 6 miljoen in 2006 'niet-ontslagenen' (N=615 704) en ruim 23 duizend faillissementsontslagenen die minimaal drie maanden in dienst waren (N=2 356).

Zwaartepunt van de arbeidsmarktpositie

In het onderzoek wordt van alle personen met een in 2006 beëindigde baan wegens faillissementsontslag het zwaarte-

Staat 1
Verdeling onderzoekspopulatie

Baanbeëindiging in 2006
Niet-ontslagenen (N=615 704)
Faillissementsontslagenen (N=2 356)

	%
<i>Geslacht</i>	
Man	56
Vrouw	44
Onbekend	0
<i>Leeftijdsklasse</i>	
15 tot 20 jaar	12
25 tot 35 jaar	22
35 tot 45 jaar	28
45 tot 55 jaar	25
55 tot 65 jaar	12
Onbekend	1
<i>Herkomst</i>	
Autochtoon	84
Marokko	1
Turkije	1
Suriname	2
Nederlandse Antillen en Aruba	1
Overige niet-westerse landen	2
Overige westerse landen	8
Onbekend	1
<i>Grootteklasse bedrijf in 2005</i>	
<10 personen	13
>10 en <50 personen	16
>50 en <250 personen	17
>250 personen	49
Onbekend	5

Branche in 2005

Financiële instellingen	3
Landbouw, bosbouw en visserij	1
Delfstoffenwinning	0
Sociale werkvoorziening	2
Overige industrie	11
Energie- en waterleidingbedrijven	0
Bouwnijverheid	5
Handel en reparatie	16
Horeca	3
Vervoer, opslag en communicatie	6
Uitzendbureaus	3
Schoonmaakbedrijven	1
Overige zakelijke dienstverlening	11
Openbaar bestuur	8
Onderwijs	7
Gezondheids- en welzijnszorg	15
Milieu, cultuur, recreatie en overige dienstverlening	4
Onbekend	4

Inkomsten uit baan in 2005

0–1 000 euro	9
1 001–2 000 euro	21
2 001–3 000 euro	38
3 001–4 000 euro	18
4 001–5 000 euro	7
5 001 euro en meer	7

Wel/geen zwaartepunt werknemer in 2005

Niet in zwaartepunt werknemer	10
Wel in zwaartepunt werknemer	90

Wel/geen zwaartepunt werknemer in 2008

Niet in zwaartepunt werknemer	12
Wel in zwaartepunt werknemer	88

punt van de arbeidsmarktpositie ultimo september 2008 bepaald. Er wordt uitgegaan van het zwaartepunt van de arbeidsmarktpositie en niet alleen naar het al dan niet hebben van een baan, omdat een persoon meerdere inkomstenbronnen kan hebben waarbij de baan mogelijk slechts een klein deel uitmaakt van de totale inkomsten. Een persoon kan dan wel een baan hebben, maar eigenlijk toch afhankelijk zijn van andere inkomstenbronnen, zoals een uitkering of inkomsten uit zelfstandig ondernemerschap²⁾.

Inkomsten uit een baan

Verder beperken we ons voor de analyse van de gevolgen voor het loon tot die personen die zowel ultimo september 2005 als ultimo september 2008 een baan als voornaamste bron van inkomsten hadden. Als er geen sprake is van selectiviteit zouden deze personen die wegens faillissementsontslag hun baan verliezen relatief gemakkelijk weer een baan op hetzelfde niveau moeten kunnen vinden als niet-ontslagenen.

Voor een beschrijving van gebruikte data en andere meer technische details van het onderzoek word verwezen naar de Technische toelichting.

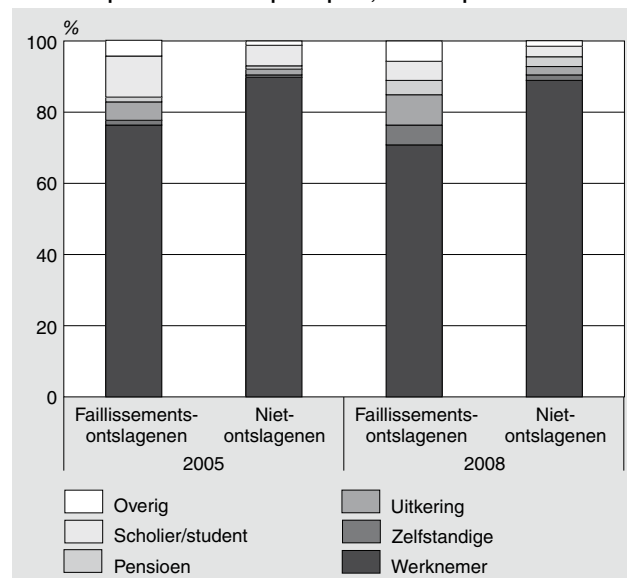
3. Arbeidsparticipatie en inkomsten van faillissementsontslagenen in 2008

Arbeidsmarktparticipatie in 2008

Het blijkt dat faillissementsontslagenen minder vaak weer werknemer zijn (70 procent) dan niet-ontslagenen: daarvan

is 90 procent ultimo september 2008 werknemer. Daarbij moet echter vermeld worden dat ultimo 2008 drie kwart van de faillissementsontslagenen werknemer was terwijl 90 procent van de niet-ontslagenen op dat moment in zwaartepunt werknemer was. Een analyse naar de participatie in 2007 van dezelfde onderzoekspopulatie (niet in figuur) gaf overigens hetzelfde beeld.

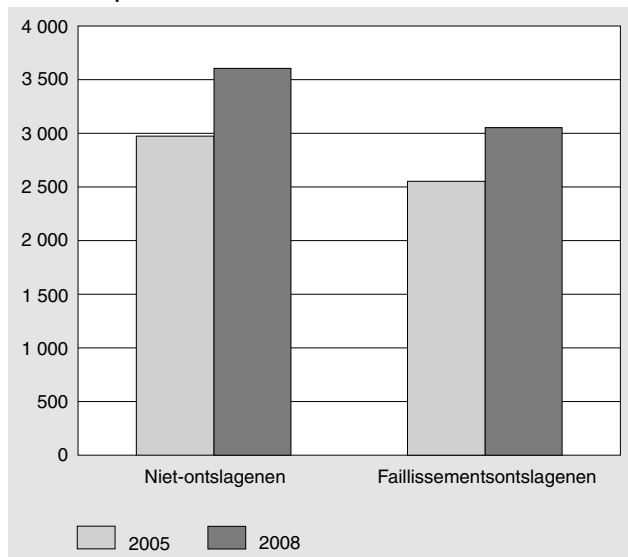
1. Zwaartepunt arbeidsmarktparticipatie, ultimo september

Inkomsten uit een baan in 2008

In Figuur 2 staat het loon uit een baan als werknemer, gecorrigeerd voor de baanomvang (deeltijdfactor), in

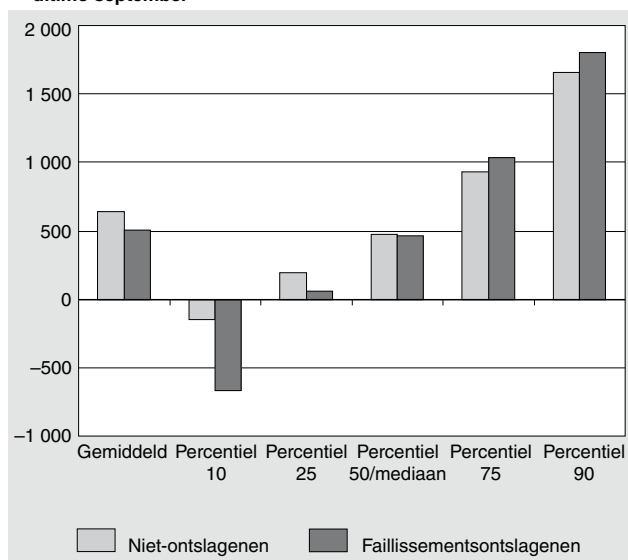
2. Gemiddeld maandloon in euro's gecorrigeerd voor baanomvang, ultimo september

september 2005 en 2008. De figuur bevat alleen die personen die op beide momenten daadwerkelijk een baan hebben. Zichtbaar wordt dat faillissementsontslagenen en niet-ontslagenen verschillen wat betreft de hoogte van de inkomsten: niet-ontslagenen hebben gemiddeld hogere inkomsten dan faillissementsontslagenen, zowel voor als na het ontslag.

Figuur 3 illustreert het effect van het baanverlies op het loon uit een baan als werknemer. Gemiddeld gaan beide groepen er op vooruit: de faillissementsontslagenen iets meer dan 500 euro en de niet-ontslagenen ruim 600 euro. Het onderscheid in de verdeling van het loonverschil tussen 2005 en 2008 is interessanter. Binnen die verdeling levert de onderste 10 procent in de groep werknemers wiens werkgever failliet ging gemiddeld bijna 700 euro per maand in. De minst fortuinlijke 10 procent van de niet-ontslagenen ziet de inkomsten slechts met 145 euro dalen. De verdelingen van het loonverschil zijn verder vergelijkbaar; de iets grotere stijging van de ontslagenen in hoogste percentielen laat zien

3. Gemiddeld maandloon in euro's gecorrigeerd voor baanomvang, ultimo september

dat er naast verliezers (percentiel 10) ook winnaars zijn te onderscheiden. Dit bevestigt de resultaten van de WRR/CBS studie naar de gevolgen van collectief ontslag voor de loopbanen van werknemers, waarin eveneens winnaars en verliezers konden worden geïdentificeerd (Scheele et al., 2008).

4. Multivariate analyse: hangen de verschillen tussen faillissementsontslagenen en niet-ontslagenen samen met achtergrondkenmerken?

Arbeidsmarktparticipatie in 2008

Eerder is vermeld dat faillissementsontslag niet iedereen in gelijke mate treft. Het is daarom goed mogelijk dat de resultaten zoals beschreven in de paragraaf verklaard kunnen worden uit de verschillen in achtergrondkenmerken tussen faillissementsontslagenen en niet-ontslagenen. Om dit te toetsen, is er een logistische regressieanalyse uitgevoerd. Daarbij worden twee modellen gebruikt (staat 2). In het eerste model is alleen de variabele opgenomen die de faillissementsontslagenen van de niet-ontslagenen onderscheidt. In het tweede model worden geslacht, leeftijdsklasse, herkomstgroepering, grootteklasse bedrijf, bedrijfstak, of men al dan niet werknemer (zwaartepunt) was in 2005 en de hoogte van de inkomsten uit een baan als werknemer (2005) toegevoegd.

De uitkomsten van model 1 bevestigen de eerder beschreven resultaten: mensen die hun baan verloren wegens een faillissement hebben een significant kleinere kans ultimo september 2008 in zwaartepunt werknemer te zijn. Het negatieve effect van het ontslag blijft in model 2 gehandhaafd, waarin voor populatieverschillen tussen faillissementsontslagenen en niet-ontslagenen wordt gecorrigeerd.³⁾ Van deze overige factoren blijkt dat vooral personen die ultimo september 2005 al werknemer waren ultimo september 2008 (weer) aan de slag zijn. Dit is niet vreemd, aangezien personen die al enige tijd in zwaartepunt werknemer zijn doorgaans een sterkere band met de arbeidsmarkt zullen hebben. Ook leeftijd speelt een relatief grote rol: ouderen vanaf 55 jaar werken minder vaak dan andere leeftijdsgroepen. Dit komt gedeeltelijk doordat personen uit die leeftijd met (vervroegd) pensioen zijn gegaan. Dit is echter niet de belangrijkste verklaring, want 12 procent van de onderzoekspopulatie bestaat uit ouderen van 55 tot 65 jaar terwijl nog minder dan een half procent in 2008 voornamelijk inkomsten uit pensioen heeft.

Inkomsten uit een baan in 2008

Om te onderzoeken of selectiviteit bijdraagt aan verschillen in het (gecorrigeerde) loon schatten we een lineaire regressie. We willen ons zoveel mogelijk richten op het effect van faillissementsontslag op inkomsten uit werk bij personen die een vergelijkbare binding met de arbeidsmarkt hebben. Daarom beperkt deze analyse zich tot personen die zowel in september 2005 als 2008 een baan als werknemer hadden.

Staat 2
Baan(vind)kans naar achtergrondkenmerken en al dan niet baanverlies wegens faillissement, ultimo september 2008

	Model 1 ¹⁾		Model 2 ²⁾	
	Exp(B)	Chi	Exp(B)	Chi
<i>Baanbeëindiging in 2006 (ref. niet-ontslagenen in 2006)</i>				
Faillissementsontslagenen	0,20*	1 439,11	0,26*	769,95
<i>Geslacht (ref. man)</i>				
Vrouw			0,92*	72,84
Onbekend			1,85*	27,72
<i>Leeftijdsklasse (ref. 25 tot 35 jaar)</i>				
15 tot 20 jaar			0,63*	828,61
35 tot 45 jaar			1,06*	13,63
45 tot 55 jaar			0,99	0,78
55 tot 65 jaar			0,19*	13 797,46
Onbekend			0,06*	4 189,08
<i>Herkomst (ref. autochtoon)</i>				
Marokko			0,66*	133,21
Turkije			0,62*	200,35
Suriname			0,91	7,76
Nederlandse Antillen en Aruba			0,68*	65,58
Overige niet-westerse landen			0,57*	454,91
Overige westerse landen			0,79*	237,51
Onbekend			0,30*	1 160,67
<i>Grootteklasse bedrijf in 2005 (ref. <10 personen)</i>				
>10 en <50 personen			1,19*	128,51
>50 en <250 personen			1,27*	220,73
>250 personen			1,33*	403,86
Onbekend			1,05	0,32
<i>Branche in 2005 (ref. financiële instellingen)</i>				
Landbouw, bosbouw en visserij			0,85*	14,96
Delfstoffenwinning			0,95	0,13
Sociale werkvoorziening			1,05	1,11
Overige industrie			1,15*	22,72
Energie- en waterleidingbedrijven			1,60*	23,60
Bouwnijverheid			0,92	6,39
Handel en reparatie			0,97	1,55
Horeca			0,79*	51,88
Vervoer, opslag en communicatie			1,00	0,00
Uitzendbureaus			0,66*	153,97
Schoonmaakbedrijven			0,77*	43,75
Overige zakelijke dienstverlening			0,99	0,09
Openbaar bestuur			1,42*	121,59
Onderwijs			1,21*	38,21
Gezondheids- en welzijnzorg			1,09	8,70
Milieu, cultuur, recreatie en overige dienstverlening			0,85*	24,01
Onbekend			2,47*	110,63
<i>Inkomsten uit baan in 2005 (ref. 0–1 000 euro)</i>				
1 001–2 000 euro			1,19*	110,84
2 001–3 000 euro			1,46*	438,92
3 001–4 000 euro			1,47*	351,03
4 001–5 000 euro			1,43*	203,52
5 001 euro en meer			1,24*	80,10
<i>Wel/geen zwaartepunt werknemer in 2005 (ref. niet in zwaartepunt werknemer)</i>				
Wel in zwaartepunt werknemer			8,09*	21 069,21
<i>Constante</i>	7,32*	1 439,11	1,35*	77 460,65

¹⁾ N = 618060, Pseudo R² = 0.0026

²⁾ N = 618060, Pseudo R² = 0.1999

* p<0,001

Ook voor deze analyse worden twee modellen geschat (staat 3). In het eerste model is wederom alleen de variabele opgenomen die de faillissementsontslagenen van de niet-ontslagenen onderscheidt. In het tweede model worden geslacht, leeftijdsklasse, herkomstgroepering, grootteklasse bedrijf, bedrijfstak, inkomsten uit de baan in 2005 toegevoegd. Om heteroscedasticiteit te voorkomen – de verdeling van de inkomsten is scheef – wordt het logaritme van het loon als afhankelijke variabele in de analyse opgenomen. De vraag is nu of er een effect overblijft van het wel of niet worden ontslagen wegens een faillissement.

Uit de multivariate modellen blijkt inderdaad dat faillissementsontslag een significant effect heeft op het loon:

zowel zonder als met controlevariabelen verdienen faillissementsontslagenen die weer een baan vonden gemiddeld minder dan niet-ontslagenen. Het effect is niet zeer groot en komt overeen met de beschrijvende analyse waarin zichtbaar werd dat het slechts een deel van de ontslagenen betreft die relatief veel loon moeten inleveren. Wat de overige factoren betreft is er vooral een groot effect van het loon in 2005. Daarnaast heeft het geslacht invloed op de hoogte van het gecorrigeerde loon in 2008. Ook de branche waarin iemand werkzaam was, speelt een rol: vooral in sociale werkplaatsen, horeca en de schoonmaakbranche is het loon significant lager dan in de referentiecategorie (financiële instellingen).

Staat 3
Gecorrigeerd maandloon (logaritme) naar achtergrondkenmerken en al dan niet baanverlies wegens faillissement, ultimo september 2008

	Model 1 ¹⁾		Model 2 ²⁾	
	B	Chi	B	Chi
<i>Baanbeëindiging in 2006 (ref. niet-ontslagenen in 2006)</i>				
Faillissementsontslagenen	-0,24*	182,14	-0,16*	12,31
<i>Geslacht (ref. man)</i>				
Vrouw			-0,12*	3 044,94
Onbekend			-0,12	5,18
<i>Leeftijdsklasse (ref. 25 tot 35 jaar)</i>				
15 tot 20 jaar			-0,10*	538,07
35 tot 45 jaar			0,01*	57,65
45 tot 55 jaar			-0,02*	9,37
55 tot 65 jaar			-0,04*	15,92
Onbekend			0,04	15,22
<i>Herkomst (ref. autochtoon)</i>				
Marokko			-0,06*	48,05
Turkije			-0,06*	38,78
Suriname			-0,04*	45,52
Nederlandse Antillen en Aruba			-0,03	5,01
Overige niet-westerse landen			-0,05*	15,82
Overige westerse landen			0,00	89,74
Onbekend			-0,02	31,98
<i>Grootteklasse bedrijf in 2005 (ref. <10 personen)</i>				
>10 en <50 personen			0,04*	76,94
>50 en <250 personen			0,05*	186,37
>250 personen			0,06*	219,23
Onbekend			0,02	24,04
<i>Branche in 2005 (ref. financiële instellingen)</i>				
Landbouw, bosbouw en visserij			-0,17*	530,24
Delfstoffenwinning			0,00	0,24
Sociale werkvoorziening			-0,36*	1 818,46
Overige industrie			-0,11*	1 046,24
Energie- en waterleidingbedrijven			-0,02	11,47
Bouwnijverheid			-0,08*	649,69
Handel en reparatie			-0,15*	1 339,12
Horeca			-0,28*	1 531,02
Vervoer, opslag en communicatie			-0,08*	460,63
Uitzendbureaus			-0,21*	1 502,89
Schoonmaakbedrijven			-0,34*	1 271,60
Overige zakelijke dienstverlening			-0,01	36,98
Openbaar bestuur			-0,08*	1 164,39
Onderwijs			-0,07*	761,90
Gezondheids- en welzijnszorg			-0,12*	1 185,36
Milieu, cultuur, recreatie en overige dienstverlening			-0,14*	725,39
Onbekend			0	0,43
<i>Inkomsten uit baan in 2005 (ref. 0-1 000 euro)</i>				
1 001-2 000 euro			0,13*	21,95
2 001-3 000 euro			0,35*	774,90
3 001-4 000 euro			0,62*	4 981,01
4 001-5 000 euro			0,82*	10 993,68
5 001 euro en meer			1,11*	47 075,53
<i>Constante</i>	8,06*	182,14	7,75*	5 379,87

¹⁾ N = 508740, R² = 0.0004

²⁾ N = 508740, R² = 0.3025

* p<0,001

5. Conclusie

Niet alle werknemers op de Nederlandse arbeidsmarkt kunnen zich in gelijke mate herstellen nadat externe calamiteiten hen tot werkloosheid dwong. Faillissementsontslagenen die minimaal drie maanden werkten in het bedrijf dat failliet ging, hebben een kleinere participatiekans en een lager loon na ontslag vergeleken met niet-ontslagenen.

De verschillen tussen faillissementsontslagenen en niet-ontslagenen kunnen voor een groot deel verklaard worden door achtergrondkenmerken. Toch blijft er daarnaast een zelfstandig effect bestaan van het faillissementsontslag. Er is een groep die na het faillissementsontslag afhankelijk

wordt van andere inkomstenbronnen. Een deel hiervan wordt afhankelijk van een uitkering en verliest zo binding met de arbeidsmarkt. Dit is echter een minderheid; de meerderheid vindt weer een nieuwe baan.

Voor het effect op het loon beperken we ons tot die personen die een goede binding met de arbeidsmarkt hadden en ook weer werk vinden zijn de verschillen met de niet-ontslagenen gering. Slechts een klein deel (ongeveer 10 procent) gaat achteruit in inkomsten. Voor het grootste deel van de faillissementsontslagenen pakt het goed uit. Zij hebben tussen 2005 en 2008 een vergelijkbare of zelfs iets hogere loonstijging als de niet-ontslagenen. Ook in de WRR/CBS studie naar de gevolgen van collectief ontslag voor de loopbaan van werknemers konden zowel verliezers als winnaars worden geïdentificeerd (Scheele et al., 2008).

Technische toelichting

Bronnen

Er is gebruik gemaakt van registratiegegevens van de uitstroom van werknemers uit bedrijven zoals die opgenomen zijn in het definitieve Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS. Het SSB is een stelsel van koppelbare registers en enquêtes die onderling op elkaar zijn afgestemd en consistent zijn gemaakt (Arts en Hoogteijling, 2002; Bakker, 2008, 2009). Per jaargang worden gegevens uit bijna 60 registers gebruikt. Daarnaast zijn enkele enquêtes in het SSB opgenomen. De demografische gegevens van het SSB (geslacht, geboortedatum, geboorteland, burgerlijke staat en woonplaats, etc.) komen uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA).

Een belangrijke variabele waarvan gebruik is gemaakt, is de uitspraakdatum van het faillissement. Deze variabele is afkomstig van rechtbankgegevens. De rechtbankgegevens hebben betrekking op een juridische eenheid. Via het Algemeen Bedrijfsregister is hier een bedrijfsidentificatienummer (BEID) aan toegekend waaraan vervolgens de baangegevens van het betreffende bedrijf zijn gekoppeld. De gegevens over faillissementsontslag in de periode 2005–2007 zijn nog voorlopig.

Operationalisatie faillissementsontslag

Onder faillissementsontslag worden baanbeëindigingen verstaan wegens een faillissement van een bedrijf. Een bedrijf is hier een BEID of een juridische eenheid daarvan, waarover een Nederlandse rechtbank in een verslagjaar of het daarop volgende jaar een faillissement heeft uitgesproken. Een faillissement wordt uitgesproken over een juridische eenheid. Een BEID kan meerdere juridische eenheden vertegenwoordigen. Dit kan als gevolg hebben dat het net lijkt of het gehele bedrijf failliet is gegaan, terwijl het slechts een gedeelte van het bedrijf betreft. Het is dan niet mogelijk om in het SSB-bestand te zien of een beëindigde baan bij het failliete deel of het niet-failliete deel hoort.

Een speciaal geval is de doorstart. Indien een bedrijf een doorstart maakt, geldt er geen arbeidsverhouding tussen de werkgever en de oude werknemers. Die kunnen eventueel wel (gedeeltelijk) bij het doorgestarte bedrijf weer in dienst komen, maar dit hoeft niet. Volgens de Kamer van Koophandel krijgt een bedrijf bij een doorstart meestal wel, maar soms geen nieuw Kamer van Koophandel-nummer en dus een nieuwe BEID:

- Meestal worden alleen de activa overgenomen. Als dit het geval is, wordt een nieuw Kamer van Koophandel-nummer aangemaakt. In dit geval worden de schulden dus niet meegenomen.
- Als er sprake is van een volledige overname van activa en passiva (komt bijna niet voor) dan blijft het nummer hetzelfde.

Bovenstaande operationalisatie van faillissementsontslag wijkt overigens af van de juridische benadering van faillissementsontslag, waarbij alleen de werknemers worden meegerekend die ten tijde van de uitspraak van het faillissement nog in dienst waren. Sprangers, Timmermans en

Lalta (2010) hebben hier een raming van gemaakt.

Literatuur

Albrecht, J., P. Edin, M. Sundstrom, en S. Vroman (1999). Career interruptions and subsequent earnings: A reexamination using Swedish data, *The Journal of Human Resources*, 34 (2), 294–311.

Arts, C. H., en E. M. J. Hoogteijling (2002). Sociaal Statistisch Bestand 1998 en 1999. *Sociaal-Economische Maandstatistiek*, 12, 13–21.

Bakker, B. F. M. (2008). De stand van zaken van het Sociaal Statistisch Bestand. *Bevolkingstrends*, 56 (2), 14–18.

Bakker, B. F. M. (2009). *Trek alle registers open!* Rede uitgesproken van het ambt van bijzonder hoogleraar Methodologie van registerdata voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek: Vrije Universiteit Amsterdam.

Bloemendal, C. (2010). Wie verliezen hun baan bij faillissementen? *Sociaaleconomische trends*, 2/2010, 49–53.

Corpeleijn, C. (2009). Werkhervatting na ontslag: een vergelijking van oudere en jongere werknemers. *Sociaal-economische trends*, 2/2009, 35–40.

Dalen, H. van, K. Henkens en J. Schippers (2007). *Oudere werknemers door de lens van de werkgever*. NIDI rapport 74, Den Haag.

Echtelt, P. (2010). *Een baanloos bestaan: De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Edin, P. en M. Gustavson (2008). Time out of work and skill depreciation, *Industrial en Labor Relations Review*, 61 (2), 163–180.

Van Gaalen, R., & J. van Rooijen (2009). CBS Berichten: Participatie en inkomsten na collectief en individueel ontslag om bedrijfseconomische redenen. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 25(2), 201–206.

Kriechel, B. (2010). Displaced Workers, Unemployed and Vocational Education and Training. In: Penelope Peterson, Eva Baker, Barry McGaw, (Editors), *International Encyclopedia of Education*. Volume 8, pp. 275–279. Oxford: Elsevier.

Kriechel, B. (2003). *Heterogeneity among displaced workers*, Ph.D. thesis, Maastricht University.

Luttikhuis, A.P.K. (2006). *Insolventierecht in cijfers en modellen: Werkgelegenheid en toezicht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Scheele, D., R. van Gaalen en J. van Rooijen (2008). *Werk en inkomsten na massaontslag: De zekerheid is niet van de baan*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Smits, W., R. de Vries, F. Cörvers en R. Montizaan (2010). Passend werk na werkloosheid of inactiviteit. *Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken*, 26(2), 214–223.

Sprangers, A., Timmermans, R., en Lalta. V. (2010). Bedrijfseconomisch ontslag verdubbeld in 2009. *Sociaal-economische trends*, 4/2010, 23–26.

Noten in de tekst

¹⁾ Het vermoeden dat de faillissementwetgeving vaak oneigenlijk zou worden gebruikt om buiten het ontslag-

recht om slechts met de meest productieve werknemers een doorstart te kunnen realiseren blijkt nagenoeg ongegrond (Luttikhuis, 2006).

²⁾ Bij gebruik van een zwaartepunt bestaat een dergelijk risico ook, aangezien iemand met een kleine baan en een werkende partner als zwaartepunt werk krijgt toebedeeld, terwijl iemand met een kleine baan en een bijstandsuitkering als zwaartepunt 'bijstand' krijgt toebedeeld.

³⁾ Het feit dat slechts een klein deel van de totale variantie wordt verklaard door het onderscheid niet-ontslagenen/faillissementsontslag (zie kolom χ^2) komt door de relatief kleine groep binnen de totale onderzoekspopulatie die dit meemaken.

Wat beïnvloedt het risico op voortijdig schoolverlaten?

Een multivariate analyse

Frank Pijpers

De meeste jongeren in Nederland hebben succes op school en behalen een startkwalificatie. Een kleine minderheid van de jongeren verlaat echter het onderwijs zonder een startkwalificatie, ofwel voortijdig. Er is steeds meer interesse in onderzoek naar de oorzaken van voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs, en het voortgezet algemeen volwassenen onderwijs. Univariate analyses, of analyses gebaseerd op steekproeven, kunnen een onvoldoende of vertekend beeld van de risicofactoren geven. Uit deze multivariate studie blijkt dat het voortijdig schoolverlaten beïnvloed wordt door een complex samenspel van factoren.

1. Inleiding

Nederland is in hoge mate een kenniseconomie en dat betekent dat het zeer belangrijk is voor jongeren om een startkwalificatie te hebben. Regeringsbeleid is er dan ook op gericht om (voortijdige) schooluitval te voorkómen. Als onderdeel hiervan is de kwalificatieplicht ingevoerd voor leerlingen tot 18 jaar. De doelstelling is om het aantal leerlingen van 22 jaar of jonger dat jaarlijks voortijdig de school verlaat, terug te dringen tot onder de 35 duizend. In de afgelopen jaren is het aandeel voortijdige schoolverlaters gestaag gedaald van 4,1 procent in 2005/06 naar 3,3 procent in 2008/09 (CBS, 2010). Gericht beleid dat effectief moet zijn in het terugdringen van voortijdig schoolverlaten heeft een goed beeld nodig van wat de grote risico factoren zijn die verband houden met voortijdig schoolverlaten.

Of een leerling de school voortijdig verlaat hangt meestal af van een complex samenspel van factoren. Univariate analyses geven hiervan vaak een onvoldoende beeld. Het niveau van kennis en vaardigheden waarmee het voortgezet onderwijs (vo) begonnen wordt, zoals dat gemeten kan worden door een Cito-toets score, zal ongetwijfeld invloed hebben op het succes. Het is echter mogelijk dat met dezelfde toetsscores de leeftijd van een leerling ook een rol speelt. Bij oudere leerlingen is namelijk een grotere tijd verstreken tussen het afnemen van een Cito-toets en deelname in het middelbaar beroeps onderwijs (mbo) of het voortgezet algemeen volwassenen onderwijs (vavo), waardoor voor hen een Cito-score wellicht een minder belangrijke voorspeller is voor schooluitval.

Het doel van dit artikel is om dit soort interacties in kaart te brengen. Het CBS heeft de beschikking over integrale gegevens uit registraties, waarop een multivariate analyse is gedaan. In het verleden is al wel multivariaat onderzoek gedaan maar daarbij is gebruik gemaakt van andere methoden en andere achtergrondkenmerken (Herweijer, 2008) of het werk was alleen gebaseerd op steekproeven (Meng et al, 2009).

De centrale vragen die een rol spelen in dit artikel zijn:

- Welke achtergrondkenmerken van leerlingen spelen een rol bij voortijdig schoolverlaten en hoe interacteren deze kenmerken?
- Wat is de invloed van scholen; bestaat er zoiets als meetbaar betere en slechtere instellingen voor wat betreft de schooluitval?

2. Methode

De analyse in dit artikel is gebaseerd op multi-niveau modellering (Engels: multilevel modelling of MLM). Het centrale idee van MLM is dat er een correlatie bestaat tussen een of meer afhankelijke variabelen en beïnvloedende factoren die eigenschappen zijn van individuele deelnemers. Echter, de deelnemers zijn in te delen in groepen, hier de onderwijsinstellingen, en tussen de verschillende instellingen kunnen er systematische verschuivingen zijn in de afhankelijke variabele: het risico van voortijdige schooluitval.

In het geval van voortijdig schoolverlaten zijn er diverse persoons- en huishoudenskenmerken die een invloed kunnen hebben op het risico op voortijdige schooluitval. Daarnaast kan ook de opleidingsinstelling een invloed hebben op het risico op voortijdig schoolverlaten. Omdat de leerlingpopulaties tussen deze instellingen juist verschillen op die persoons- en huishoudenskenmerken, moet daarvoor gecorrigeerd worden. Voor dit soort analyses is MLM ontworpen.

Het resultaat van de modellering is tweevoudig. In de eerste plaats geeft het inzicht in de effecten die de verschillende achtergrondkenmerken hebben op het risico van voortijdig schoolverlaten, en de interacties daartussen.

Verder geeft het model een 'voorspelling' voor de kans op al dan niet voortijdig schoolverlaten voor iedere deelnemer: een waarschijnlijkheid berekend op grond van de achtergrondkenmerken die in het model zijn opgenomen. Vanzelfsprekend is voor iedere deelnemer bekend of ze daadwerkelijk voortijdig de school hebben verlaten of juist niet. De voorspelling van het model kan vergeleken worden met de daadwerkelijke uitkomst. Voor groepen leerlingen van meer dan ongeveer 200 in aantal, liggen de voorspelde aandelen en de waargenomen aandelen heel dicht bij elkaar.

De populatie en de kenmerken

De analyse wordt uitgevoerd op een dataset met alle leerlingen van 12 tot 23 jaar in het vo, mbo, en vavo in het schooljaar 2007/08, die in de Gemeentelijke Basis Administratie zijn opgenomen. Dit laatste wordt gedaan om te voorkómen dat leerlingen die emigreren aangemerkt worden als vsv'er.

Het gaat dan om 1,33 miljoen deelnemers, waarvan er 48 duizend het onderwijs voortijdig hebben verlaten (3,7 procent).

Voor de deelnemers aan onderwijs zijn een aantal achtergrondkenmerken beschikbaar in de dataset van het CBS. Hieruit is een selectie gemaakt, waarvan wordt verwacht op grond van univariate analyses dat ze een dominante invloed hebben. De reden om een selectie te maken is dat het aantal coëfficiënten dat moet worden bepaald al heel snel oploopt, wanneer ook interacties (kruistermen) tussen achtergrondkenmerken in het model worden betrokken. In dit onderzoek zijn verder alleen paren van achtergrondkenmerken als interacties meegenomen, aangezien de interpretatie steeds complexer wordt bij het toevoegen van hogere orde interacties.

In het model zijn zeven persoonskenmerken en zeven kenmerken van het huishouden van leerlingen meegenomen, en ook eventuele interacties tussen deze termen. De persoonskenmerken zijn:

1. Geslacht
2. Herkomstgroepering
3. Generatie van herkomst
4. Leeftijd
5. Leeftijdsverschil met jaargroep
6. Cito-toets totaalscore
7. Verdacht zijn geweest van een misdrijf in de afgelopen 3 jaar

De huishoudenskenmerken zijn:

1. Aantal personen in huishouden
2. Soort huishouden (thuis- of uitwonend; een- of twe-oudergezin)
3. Aantal verdieners in huishouden
4. Inkomstenklasse (in groepen gerelateerd aan minimumloon)
5. Verandering in inkomstenklasse over de afgelopen 3 jaar
6. Aantal veranderingen in soort huishouden over de afgelopen 3 jaar
7. Aantal veranderingen in adres over de afgelopen 3 jaar

Al deze kenmerken worden geschaald, zodat de invloed ervan onderling vergeleken kan worden (zie paragraaf 5). Verder zijn er bij al deze factoren de volgende kanttekeningen over hun precieze gebruik in het model.

Het aandeel voortijdig schoolverlaters in iedere leeftijdsgroep verhoudt zich niet rechtvaardig met de leeftijd, Daarom wordt niet alleen de geschaalde leeftijd zelf, maar ook een kwadratische en kubische term van leeftijd meegenomen in het model. Deze hogere orde termen zijn allebei afzonderlijk ook geschaald.

Het verschil in leeftijd tussen de individuele deelnemer en alle andere deelnemers in dezelfde onderwijsvorm in hetzelfde leerjaar of op hetzelfde niveau, heeft als landelijk gemiddelde een waarde die vrijwel gelijk is aan nul. Het belang van deze variabele is om te meten of de deelnemer in deze betekenis vertraagd (leerling is ouder) of versneld (leerling is jonger) de opleiding volgt, of een late instromer is, hetgeen een risico kan zijn voor voortijdig schoolverlaten. Behalve deze term zelf wordt ook een kwadratische term in het model opgenomen, om uit te kunnen drukken dat als

bijvoorbeeld leerlingen die vertraagd zijn een groter risico hebben om vsv'er te worden, dat nog niet automatisch inhoudt dat leerlingen die versneld hun opleiding doorlopen een evenredig kleiner risico lopen.

Voor ongeveer de helft van de populatie is er geen Cito-toetsresultaat. De toets is niet verplicht, en zelfs als de toets is afgenomen kan het zijn dat de gegevens niet beschikbaar zijn bij het CBS. Daarnaast heeft het CBS niet de Cito-scores van vóór 2003 beschikbaar. De ontbrekende waarden zijn geïmputeerd, uitgaand van andere leerlingen met hetzelfde geslacht en dezelfde onderwijsvorm, maar voor wie wél een Cito-score beschikbaar is. Na imputatie worden de Cito-scores genormaliseerd: het landelijk gemiddelde wordt afgetrokken, en er wordt gedeeld door de landelijke standaard deviatie. Dit heeft mede tot gevolg dat voor die deelnemers waarvoor de Cito-score moest worden ingevoegd door imputatie, de genormaliseerde score zometentoe 0 dan toch klein is. Op deze manier wordt de invloed van de imputatie zo beperkt mogelijk gehouden. Behalve de genormaliseerde Cito-toetsscore zelf, is ook een genormaliseerde kwadratische term in het model opgenomen omdat het aandeel voortijdig schoolverlaters zich niet rechtvaardig verhoudt met de Cito-score.

Gezamenlijk genomen geven deze achtergrondkenmerken, met eventuele hogere orde termen, 18 basistermen waarvoor het model een lineaire coëfficiënt bepaalt. Uit deze 18 basistermen kunnen 153 verschillende paren gevormd worden, maar sommige van deze paren zijn dan samengesteld uit een lagere en een hogere orde term van een en hetzelfde achtergrondkenmerk. Deze blijven buiten beschouwing, hetgeen betekent dat er 148 kruistermen overblijven. In totaal produceert dit meest eenvoudige model dus 166 coëfficiënten die al dan niet statistisch significant kunnen zijn.

3. Resultaten

Figuur 1 geeft een beeld van de coëfficiënten die uit het model komen. De termen op de diagonaal zijn de lineaire coëfficiënten van elke basisterm afzonderlijk. Een '++' in een cel geeft aan dat er een groot verhogend effect is op het risico voor voortijdig schoolverlaten. Zo heeft de basisterm 'aantal keren verdacht' een '++' op de diagonaal. Dat betekent dat het aantal keren dat een leerling verdacht werd van een misdrijf het risico op voortijdig schoolverlaten sterk omhoog duwt. Termen met een '+' hebben ook een verhogend effect, maar met een iets kleiner gewicht. Termen met een '-' of een '--' duwen het risico op voortijdig schoolverlaten juist omlaag. De kwadratische term van het leeftijdsverschil met de jaargroep heeft een '--' op de diagonaal en heeft op zichzelf staand een verlagend effect op het risico op voortijdige schooluitval. Echter in samenspel met de andere factoren heeft het uiteindelijk een verhogend effect. Termen met een '*' zijn klein in waarde (positief of negatief) maar zijn wel nog statistisch significant. Als een cel leeg is, is de coëfficiënt uit het model statistisch niet significant. Dat geldt bijvoorbeeld voor herkomstgroep en generatie als afzonderlijke basistermen.

1. MLM-coëfficiënten voor risico op voortijdig schoolverlaten

	Geslacht	Herkomst groep	Herkomst-generatie	Leeftijd	Leeftijd ²	Leeftijd ³	Verschil jaar-groep	Verschil jaar-groep ²	Cito-score	Cito-score ²	Aantal personen huishouden	Soort huishouden	Aantal verdieners huishouden	Keren verdacht geweest	Inkomensklasse	Verandering inkomen	Verandering huishouden	Verandering adres
Geslacht	*																	
Herkomstgroep	-																	
Herkomstgeneratie	*	-																
Leeftijd	-	+																
Leeftijd ²	*	*	*															
Leeftijd ³	*	*	*	X	-													
Verschil jaargroep		+	-	+	-													
Verschil jaargroep ²	-	++	-	++	++		X	-										
Cito-score	*	*	*	+	+	+			*									
Cito-score ²	*	*	*	+	+	+			X	-								
Aantal personen huishouden ³							*				*							
Soort huishouden	*	*		+	-			++	-	*		+						
Aantal verdieners huishouden				+	*													
Keren verdacht geweest			+				+	++	-	-	*			++				
Inkomensklasse	*		+	-		+	-	--	+		*			+				
Verandering inkomen			*	*	*	*	*	+						*				
Verandering huishouden			-	+					-					++				
Verandering adres			-	+	*	*			*		*					*		+

++ = groot en positief -- = groot en negatief X = buiten beschouwing
 + = minder groot en positief - = minder groot en negatief
 * = klein (positief of negatief) [leeg] = niet statistisch significant

N.B. Alleen de onderdriehoek is gevuld omdat de termen symmetrisch zijn. De cellen met een X blijven buiten beschouwing omdat het een interactie is van een lagere en hogere orde van een en hetzelfde achtergrondkenmerk.

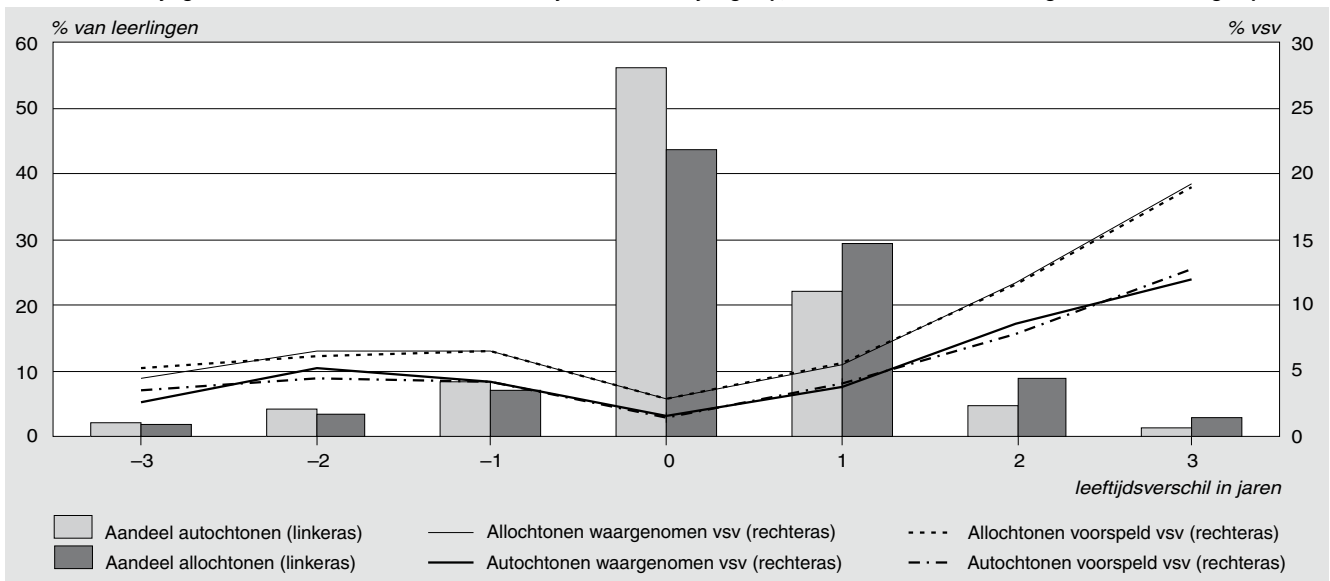
Vooraf interacties van kenmerken beïnvloeden risico op voortijdige schooluitval

Het geslacht als kenmerk op zich heeft maar een heel kleine invloed op het risico op voortijdig schoolverlaten. Herkomstgroep en generatie hebben op zichzelf helemaal geen effect. Het zijn juist de interacties tussen de achtergrondkenmerken die van belang zijn. Zo verlaten niet-westerse allochtonen weliswaar vaker het onderwijs zonder startkwalificatie, maar dit komt vooral door het gecombineerde effect van andere factoren, zoals leeftijd, het leeftijdsverschil met het gemiddelde van de klas, het aantal keren dat een leerling verdachte is geweest van een misdrijf, of het inkomstenniveau van het huishouden.

Leeftijdsverschil met jaargroep meer effect op voortijdig schoolverlaten bij allochtonen

Het leeftijdsverschil van een leerling met het gemiddelde van de groep leerlingen die in dezelfde onderwijsvorm en hetzelfde leerjaar zitten, verhoogt zowel bij autochtonen als bij allochtonen het risico op voortijdig schoolverlaten. Bij allochtonen is dat effect echter groter. Zo ligt het aandeel vsv bij allochtonen die een jaar ouder zijn dan het gemiddelde van de jaargroep op 5,5 procent. Bij de allochtonen die 3 jaar ouder zijn is dat zelfs bijna 20 procent. Bij autochtonen liggen die aandelen op respectievelijk op 3,8 en bijna 12 procent. Voor de leerlingen die jonger zijn dan gemiddeld is de relatie minder sterk.

2. Aandeel voortijdige schoolverlaters naar herkomst en leeftijdsverschil met jaargroep, met indicatie van de relative grootte van iedere groep

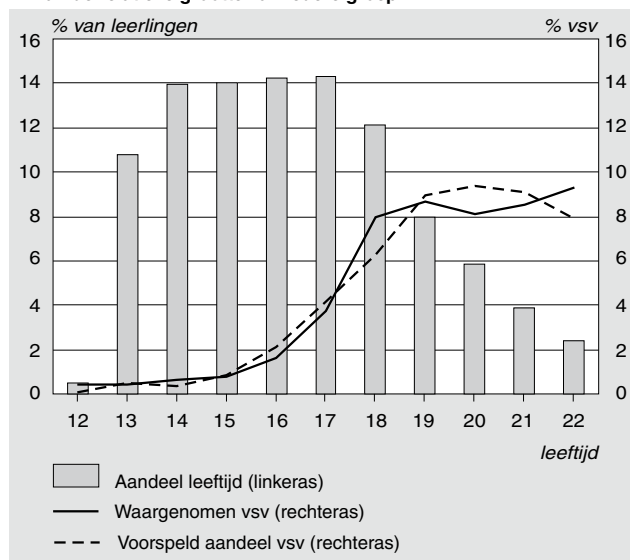

Figuur 2 toont zowel de waargenomen trend als de modelvoorspelling en deze liggen erg dicht bij elkaar. Dit is een specifiek voorbeeld dat met behulp van de achtergrondkenmerken over het algemeen zeer goed voorspeld kan worden wat het risico op voortijdige schooluitval van groepen leerlingen is.

Leeftijd van leerling speelt ook een rol

Naast het leeftijdsverschil met het gemiddelde van de klas, speelt de leeftijd zelf ook een grote rol. Dit is te verwachten, omdat de leeftijdsgrens van de leerplichtwet (16 jaar) een rol speelt, en verder jongeren in deze periode door hun puberteit heen gaan. Vanaf 16-jarige leeftijd loopt het risico op voortijdig schoolverlaten op. Zo ligt het aandeel dat voortijdig de school verlaat bij de 16-jarigen op ongeveer 2 procent. Bij de 19-jarigen is dat bijna 9 procent. Bij jongere leerlingen is het aandeel dat voortijdig de school verlaat

3. Aandeel voortijdige schoolverlaters naar leeftijd, met indicatie van de relatieve grootte van iedere groep

laag. Daarbij geldt ook dat jonge deelnemers die ook jonger zijn dan de gemiddelde leeftijd in hun klas, het effect op het risico op voortijdige schooluitval veel minder is.

Hoe vaker verdacht van een misdrijf hoe hoger het risico op voortijdige schooluitval

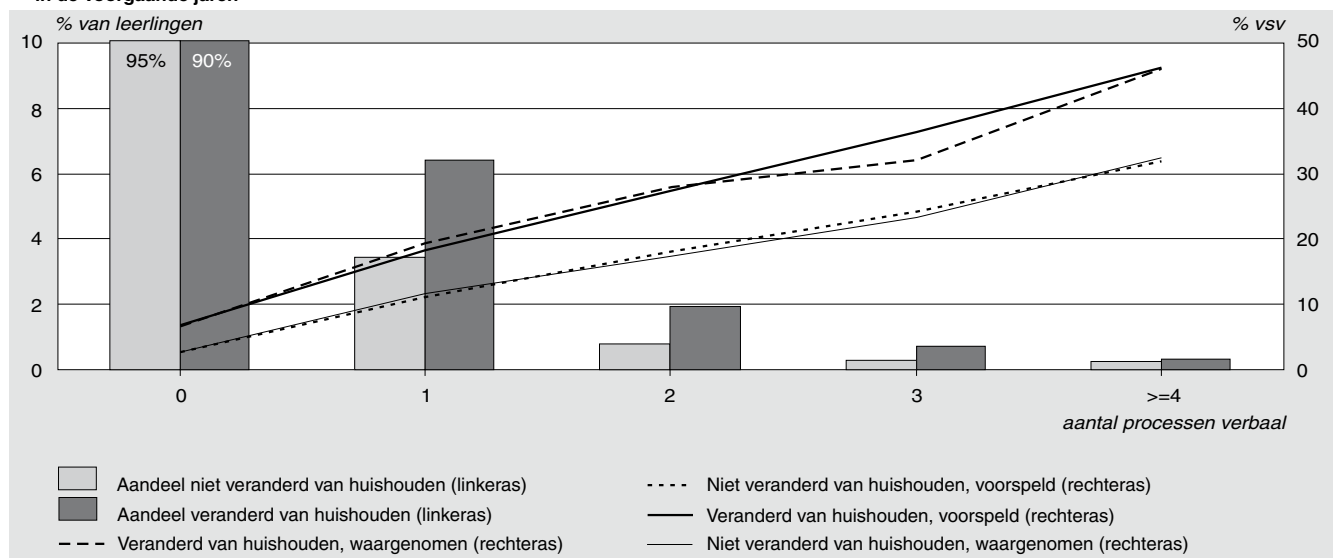
Daarnaast speelt het aantal keren dat een leerling gedurende het schooljaar en de twee jaren daarvoor verdachte is geweest van een misdrijf een grote rol. Hoe groter dit aantal is, hoe groter de kans op voortijdige schooluitval. Voor 95 procent van de leerlingen geldt echter dat zij nog nooit in aanraking zijn geweest met de politie.

De combinatie van veranderingen van huishouden en in aanraking zijn geweest met politie is een van de belangrijke kruistermen (zie figuur 1). Onder de leerlingen die een of meer keren van huishoudvorm zijn veranderd in de afgelopen 3 jaar is het aandeel dat een of meer keren een proces verbaal heeft gekregen groter. Het aandeel voortijdig schoolverlaters neemt al sterk toe met het aantal politiecontacten onder degenen die niet van huishoudvorm zijn veranderd, maar dat effect is nog sterker onder degenen die wel van huishoudvorm zijn veranderd.

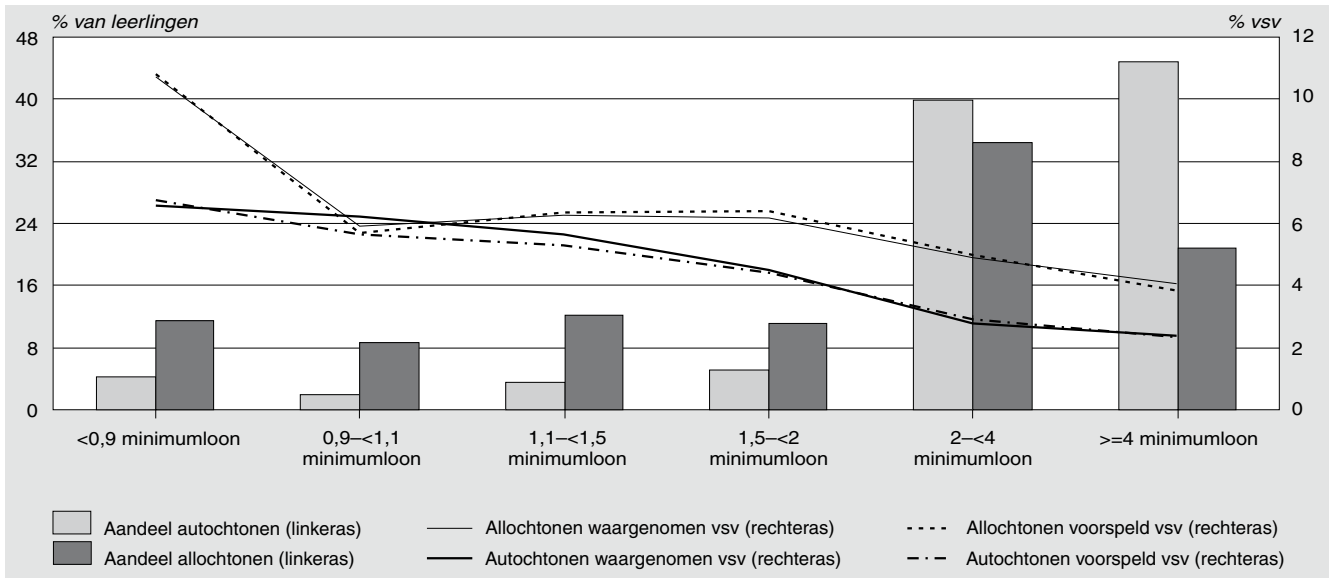
Laag inkomstenniveau verhoogt risico op voortijdige schooluitval meer bij allochtonen

Ook de inkomsten van het huishouden spelen een grote rol. Leerlingen uit een huishouden met een lager inkomstenniveau hebben een grotere kans op voortijdige schooluitval. Dit geldt zowel voor allochtonen als autochtonen. Bij inkomsten boven het minimumloon is echter de afname van het aandeel voortijdig schoolverlaters bij toenemend inkomstenniveau minder sterk onder allochtonen. Bovendien zijn de allochtonen ook meer vertegenwoordigd in de lagere inkomstenklassen. Binnen dezelfde inkomstenklasse is het verschil in aandeel voortijdige schooluitval tussen allochtone en autochtone leerlingen veel kleiner dan gemiddeld over alle inkomstenniveaus. Dit verschil dat overblijft heeft te maken met andere factoren: bijvoorbeeld een gemiddeld

4. Aandeel voortijdige schoolverlaters naar aantal veranderingen van huishouden en aantal keren verdacht zijn geweest van misdrijven in de voorgaande jaren

5. Aandeel voortijdige schoolverlaters naar inkomensklasse van huishouden en herkomst, met indicatie van de relatieve grootte van iedere groep

iets grotere vertraging die allochtonen hebben bij het doorlopen van hun schoolcarriere, of een taalbarriere die gemiddeld tot iets lagere Cito-scores kan leiden hetgeen vervolgens een verhoogde kans geeft op voortijdige schooluitval. Deze conclusie bevestigt eerdere bevindingen (Traag, 2007).

Verder speelt de Cito-score een rol. Een hogere score leidt tot een lagere schooluitval, maar dat effect geldt voornamelijk bij jongere leerlingen. De regelmaat waarmee leerlingen veranderen van vorm van huishouden of van adres over de jaren 2005, 2006, en 2007 voor leerlingen uit het schooljaar 2007/08 heeft ook een merkbaar gewicht. De overige factoren spelen wel een meetbare rol, maar die is ondergeschikt.

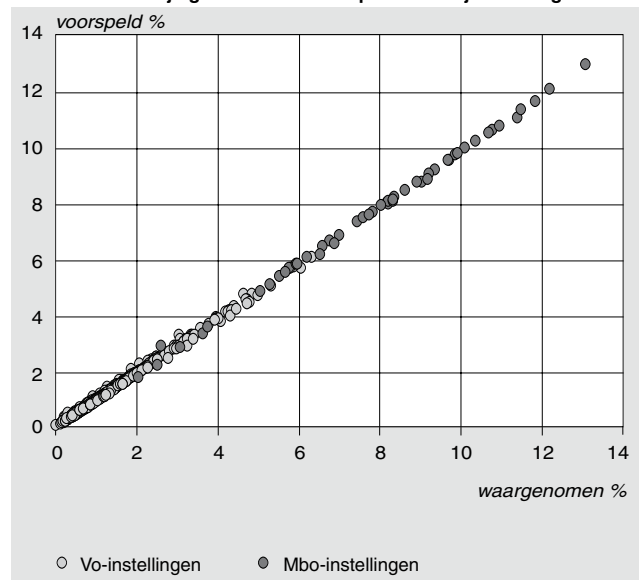
Effect van onderwijsinstelling lijkt gering

In het model kunnen de leerlingen gegroepeerd worden naar onderwijsinstelling. De scholen verschillen onderling in samenstelling van de leerlingpopulatie. De ene school heeft bijvoorbeeld meer allochtone leerlingen, terwijl een andere school juist meer vertraagde leerlingen heeft. Als de onderwijsinstellingen heel erg zouden verschillen in het effect dat ze hebben op het risico op voortijdige schooluitval, dan zouden er verschillen zijn tussen de waargenomen aandelen voortijdige schooluitval en de door het model voorspelde aandelen.

De voorspelde waarde van het model houdt namelijk rekening met de verschillen in achtergrondkenmerken die leerlingen hebben. Uit figuur 6 blijkt dat dit verschil tussen voorspeld en waargenomen vsv aandeel echter heel gering is. Als er bijvoorbeeld een paar scholen zouden zijn die helemaal niet effectief zijn in het voorkómen van vsv, zouden deze scholen in figuur 6 duidelijk onder de trendlijn verschijnen.

Het model geeft géén uitsluitsel over hoe effectief het beleid is, gemiddeld over alle instellingen. Dat kan alleen door ontwikkelingen van jaar tot jaar te beschouwen. Er kan wel

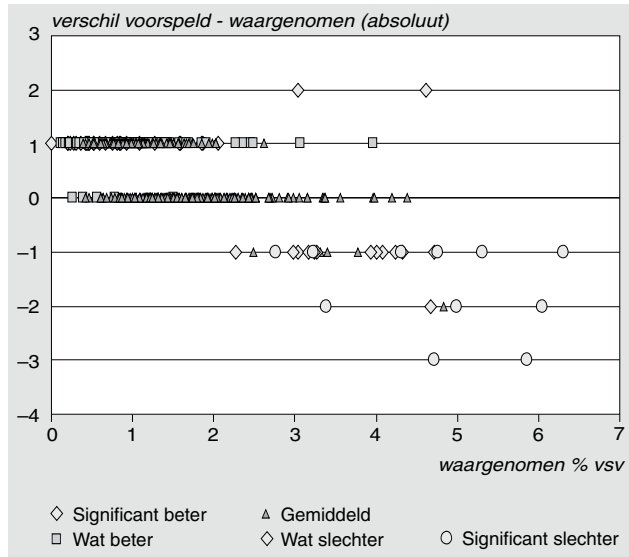
6. Aandeel voortijdige schoolverlaters per onderwijsinstelling

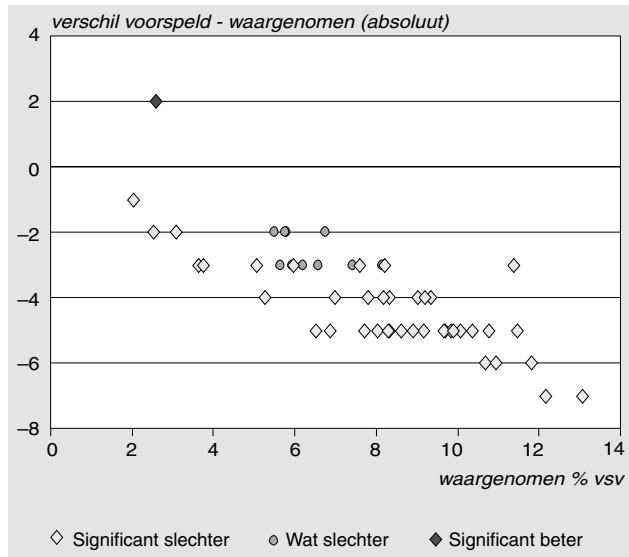
bekeken worden of bepaalde scholen veel beter of slechter zijn in het voorkómen van vsv, dan alle andere scholen. Uit de analyse is gebleken dat de daadwerkelijke verschillen in invloed op voortijdige schooluitval tussen instellingen beperkt zijn. Dit is echter wel meetbaar. Dit kan door per instelling te berekenen hoeveel leerlingen die voortijdig de school hebben verlaten het model meer of minder heeft voorspeld dan de daadwerkelijke aantallen. Het model geeft een schatting van hoeveel vsv-leerlingen een instelling zou moeten hebben, gezien de achtergrondkenmerken van de leerlingen die in het model zijn meegenomen. Het waargenomen aantal is wat de school daadwerkelijk aan vsv-leerlingen had in 2007/08. Het gaat hier dus om een vergelijking van absolute aantallen. Figuur 7 laat dit zien voor de instellingen in het voortgezet onderwijs en figuur 8 voor het mbo. In de figuren worden met verschillende symbolen de instellingen gepositioneerd die meetbaar ('significant') beter of slechter dan de voorspelling zijn, afgezet tegen hun aandeel voortijdige schooluitval van 2007/08. Het blijkt

echter in alle gevallen om kleine verschillen te gaan: in geen enkele instelling is het verschil meer dan 7 voortijdige schoolverlaters. Beleidsmatig zijn dit heel bescheiden aantallen. Van alle mbo-instellingen is er slechts één meetbaar ('significant') beter dan verwacht volgens de voorspelling. Alle overige mbo instellingen hebben meer vsv's dan verwacht zodat er geen mbo instellingen in de categorieën 'wat beter dan verwacht' of 'gemiddeld' vallen.

7. Verschil in waargenomen en voorspelde aantallen voortijdige schoolverlaters per onderwijsinstelling voortgezet onderwijs

8. Verschil in waargenomen en voorspelde aantallen voortijdige schoolverlaters per onderwijsinstelling Mbo

Alle onderwijsinstellingen hebben invloed op de kwaliteit van de begeleiding van (risico)leerlingen. Dalende vsv aandelen over de afgelopen jaren (CBS, 2010) hangen ongetwijfeld samen met de collectieve inspanningen van scholen om vsv te verlagen. Wat hier duidelijk wordt is dat er geen scholen zijn die veel effectiever, of veel minder effectief, zijn geweest dan anderen om de voortijdige

schooluitval verder terug te dringen. Dit stemt slechts gedeeltelijk overeen met het jaarrapport van de onderwijsinspectie (Inspectie van het Onderwijs, 2009) over het schooljaar 2007/08. Hierin wordt aangegeven dat de scholen in het voortgezet onderwijs met meer dan 3 procent voortijdige schooluitval vaak ook als zwak beoordeeld worden op andere criteria dan schooluitval. Uit figuur 7 blijkt dat bij ongeveer de helft van de scholen in het voortgezet onderwijs met een aandeel voortijdige schooluitval hoger dan 3 procent, dit resultaat inderdaad slechter is dan het model voorspelt. Met andere woorden zij hadden meer voortijdige schoolverlaters dan verwacht volgens de achtergrondkenmerken van de leerlingpopulatie. Voor de andere helft van deze groep scholen wijkt het uitvalspercentage echter niet af, of is het zelfs beter dan dat het model voorspelt op basis van de samenstelling van hun leerlingpopulatie. De grens van 3 procent selecteert scholen op grond van hun leerlingpopulatie in plaats van op hun effectiviteit in het voorkómen van schooluitval. Wel geeft ook de onderwijsinspectie aan dat nadere analyse van schooluitval noodzakelijk blijft.

4. Discussie

De multivariate analyse van voortijdig schoolverlaten met behulp van multilevel modellering geeft duidelijk aan dat vooral de combinaties van verschillende achtergrondkenmerken een rol spelen bij het risico op voortijdig schoolverlaten. Van de hier gebruikte kenmerken zijn, behalve de leeftijd zelf, de meest belangrijke factoren enerzijds het leeftijdsverschil tussen leerlingen en het gemiddelde van hun klasgenoten, en anderzijds het aantal keren in de voorgaande 3 jaren dat een leerling verdacht is geweest van een misdrijf. Interacties tussen deze drie factoren, en ook interacties met de overige modelfactoren blijken in zeer hoge mate bepalend te zijn voor het risico op voortijdige schooluitval. Zo is de relatief hogere uitval onder allochtone jongeren voor een groot deel een gevolg van andere factoren dan herkomst. Hier speelt bijvoorbeeld mee dat allochtone leerlingen beduidend vaker opgroeien in huishoudens met een lager inkomen, en wat vaker dan autochtonen ouder zijn dan de gemiddelde leeftijd van hun klasgenoten. De invloed van de individuele onderwijsinstelling op de voortijdige schooluitval blijkt gering te zijn. Er is veel eerder sprake van een breed maatschappelijke problematiek die een nationale aanpak blijft vereisen, in plaats van specifieke instellingen hierop aan te spreken.

Dat betekent echter niet dat alle verklaringen omtrent voortijdige schooluitval nu onderzocht zijn. Er zijn nog vele factoren van belang die vooralsnog ontbreken in het model. Bijvoorbeeld medische achtergrondkenmerken van leerlingen. Deelnemers kunnen door een chronische ziekte of andere zware aandoening, of door een ongeval of omdat ze slachtoffer zijn van een misdrijf, grote hindernissen hebben bij het vervolgen van hun opleiding en om deze reden tijdelijk of permanent uitvallen. Onderzoek wijst uit dat er ook correlaties bestaan tussen middelengebruik (alcohol of cannabis) en problemen op school, waarvan spijbelen en uitval uiteindelijke gevolgen kunnen zijn (ter Bogt et al., 2009). Naast deze voorbeelden van ontbrekende kenmerken van leerlingen, zijn er ook beperkingen van de

gegevens die wel beschikbaar zijn. Deelnemers die contacten hebben gehad met politie waarbij proces-verbaal is opgemaakt, kunnen niet worden onderscheiden naar de precieze aard van het misdrijf, noch of er daadwerkelijk justitiële gevolgen zijn geweest. Dit verlies van informatie heeft ongetwijfeld een nadelige invloed op de voorspellingskracht van deze factor.

In dit model is het voortgezet onderwijs samen met het mbo meegenomen. Aparte modellen voor beide onderwijssoorten zou verschillende uitkomsten kunnen opleveren.

Technische toelichting

Voortijdig schoolverlaters

Voortijdig schoolverlaters (vsv'ers) zijn in dit artikel leerlingen die op 1 oktober 2007 onderwijs volgen in het voortgezet onderwijs, het voortgezet algemeen volwassenen onderwijs, en het middelbaar beroepsonderwijs en die op 1 oktober 2008 het (bekostigd) onderwijs hebben verlaten en niet in het bezit zijn van een startkwalificatie; dat wil zeggen op zijn minst een havo- of vwo-diploma, of een diploma op mbo-2 niveau.

Het gaat hierbij om de voortijdig schoolverlaters met een leeftijd van 12 tot en met 22 jaar ultimo september 2008, en die op beide peilmomenten staan ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie. De uitkomsten hebben niet het doel het totaal aantal voortijdig schoolverlaters in Nederland weer te geven. Cijfers hierover zijn berekend door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW, 2008).

Multivariate analyse methode

De implementatie van MLM geschiedt door het aanpassen van lineaire coëfficiënten voor de bepalende factoren $\{X_1, \dots, X_n\}$ en een hiërarchie van producten van deze factoren $\{X_1X_2, X_1X_3, \dots, X_2X_3, \dots, X_{n-1}X_n\}$. Gezamenlijk zijn deze coëfficiënten zodanig dat deze zo goed als mogelijk de afhankelijke variabele Y , de kans op vsv, reproduceren met een 'voorspelling' door een 'maximum likelihood' aanpak. Hierbij wordt verondersteld dat binnen iedere groepering van individuele onderwijsdeelnemers de statistische verdeling een normale verdeling is. Echter de verschillende groepen zullen een verschillende verwachtingswaarde $\langle Y \rangle$ en spreiding σ_Y hebben voor de afhankelijke variabele. Aangezien deze $\langle Y \rangle$ en σ_Y voor iedere groep tegelijkertijd bepaald worden met de lineaire coëfficiënten voor de factoren (en producten van factoren) is dit een niet-lineair minimaliserings probleem voor een χ^2 -maat over de populatie van onderwijsdeelnemers. Dit wordt opgelost door middel van een Levenberg-Marquardt routine, geïmplementeerd binnen SPSS.

Het resultaat van de modellering is een uitkomst voor het relatieve gewicht/belang van de verschillende bepalende kenmerken wanneer ze allemaal in samenspel beschouwd worden in plaats van ieder op zich. Verder geeft het model een 'voorspelling' voor de kans op al dan niet voortijdig schoolverlaten voor iedere deelnemer: een waarschijnlijk-

heid berekend op grond van de bepalende factoren die in het model zijn opgenomen. Het uitgangspunt hier is dat voor iedere deelnemer er een eindige kans is om vsv'er te worden, afhankelijk van heel veel factoren. Sommige daarvan kunnen achterhaald worden en opgenomen worden in een model, maar er blijven ook verborgen factoren. Het model kan niet gebruikt worden om voorspellingen te doen voor individuele leerlingen, maar alleen om het aandeel van vsv'ers over grote groepen leerlingen te voorspellen.

Het meest complete gegevensbestand inclusief achtergrondkenmerken dat beschikbaar is ten tijde van dit onderzoek betreft leerlingen die in schooljaar 2007/08 in onderwijs waren, waarvan een gedeelte in schooljaar 2008/09 zonder startkwalificatie was en niet deelnam aan het onderwijs, en daarmee dus voortijdig schoolverlater was. Het model is op dit schooljaar gebaseerd. De resultaten zullen echter nagenoeg onafhankelijk zijn van het schooljaar.

Schalen van modelfactoren

Om het relatieve belang van de diverse achtergrondkenmerken te kunnen aflezen in de resultaten van het model, is het nodig dat de individuele kenmerken zoveel als mogelijk een vergelijkbare orde van grootte hebben. Een van de kenmerken kan bijvoorbeeld waarden aannemen van 1 tot 10 duizend, en een ander kenmerk slechts waarden van 0 tot 0,01. Hiermee moet rekening worden gehouden als de waarde van de betreffende lineaire coëfficiënten uit het model met elkaar worden vergeleken. De manier waarop dit bereikt wordt, verschilt per kenmerk: voor sommige wordt een normaliserende schaling gebruikt, voor de overigen een bereikschaling.

1. Een normaliserende schaling waarbij voor iedere deelnemer het landelijk gemiddelde van de betreffende variabele wordt afgetrokken van de waarde die voor die deelnemer geldt, en dit verschil wordt vervolgens gedeeld door de (landelijke) standaarddeviatie van die variabele. Dit is zinvol voor variabelen die continu of fijnschalig zijn en/of waarvan bekend is dat de verdeling van de waarden bij benadering normaal is. De leeftijd van leerlingen is een voorbeeld hiervan.
2. Een schaling van het volle domein van de variabele in kwestie, zodat de geschaalde versie minimaal 0, en maximaal 1 is. Dit is zinvol voor variabelen die niet bij benadering normaal verdeeld zijn, of die bijvoorbeeld alleen maar een numerieke codering zijn van specifieke groeperingen van onderwijs deelnemers, zoals herkomst.

Onderwijsinstellingen

Bij de vergelijking van de modelvoorspellingen met de waargenomen cijfers over voortijdig schoolverlaten per onderwijsinstelling, zijn instellingen met minder dan 200 leerlingen in 2007/08 uitgesloten. De reden om kleine scholen uit te sluiten is dat de voorspellingen statistisch van aard zijn. Wanneer de groepen te klein worden is de voorspelling niet langer betrouwbaar. Per instelling zijn de VAVO-leerlingen altijd zodanig kleine aantallen dat voor deze groep de voorspellingen veel minder betrouwbaar zijn, dus deze zijn als gehele groep uitgesloten van de analyse.

Literatuur

- CBS (2010). *Jaarboek onderwijs in cijfers 2010*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Herweijer, L. (2008). *Gestruikeld voor de start, de school verlaten zonder startkwalificatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- OCW (2008). *VSV-atlas totaaloverzicht Nederland. Resultaat convenantjaar 2007–2008*, 2^e editie.
- Traag, T., Velden, R.K.W. van der (2007). Voortijdig schoolverlaten in het VMBO. De rol van individuele kenmerken, gezinsfactoren en de school. *Sociaaleconomische trends*, 2/2007, 16–21.
- Inspectie van het Onderwijs (2009). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2007/2008*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Meng, C., Coenen, J., Ramaekers, G., & Büchner, C. (2009). *Zonder diploma: Aanleiding, Kansen en Toekomstintenties*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Bogt, T. ter, Lieshout, M. van, Doornwaard, S., Eijkmans, Y. (2009). *Middelengebruik en voortijdig schoolverlaten*. Universiteit Utrecht en Trimbos instituut.

Begrippen

AOW-uitkeringen

Het aantal uitkeringen krachtens de Algemene ouderdomswet (AOW).

Arbeidsparticipatie

Er wordt onderscheiden tussen de bruto- en de nettoarbeidsparticipatie.

- Brutoarbeidsparticipatie: het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking.
 - Nettoarbeidsparticipatie: het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking.
- Voor de Nederlandse situatie worden meestal gegevens gepresenteerd over de (beroeps)bevolking van 15–64 jaar.

Arbeidsjaar

Een maat voor het arbeidsvolume die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) in een jaar om te rekenen naar voltijdequivalenten (vte). Zo leveren twee halve banen (elk 0,5 vte) samen een arbeidsvolume van één arbeidsjaar op. Het voltijdequivalent van een baan van een werknemer wordt bepaald door de overeengekomen jaarlijkse arbeidsduur te delen door de overeengekomen jaarlijkse arbeidsduur die bij een voltijdbaan in de betreffende bedrijfstak behoort.

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen

Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen krachtens de wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) en de wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Baan

Banen zijn arbeidsplaatsen die bezet worden door werkzame personen. Het aantal banen kan gelijk of hoger zijn dan het aantal werkzame personen, omdat een persoon meerdere banen kan hebben.

Beroepsbevolking en niet-beroepsbevolking

De beroepsbevolking is gelijk aan de som van de werkzame en werkloze beroepsbevolking. De niet-beroepsbevolking is gelijk aan het verschil tussen de potentiële beroepsbevolking en de beroepsbevolking. Onder deze groep vallen studenten, volledig arbeidsongeschikten mensen die zorg dragen voor een huishouden of gezin, of mensen die om een andere reden niet meer dan 12 uur per week willen of

kunnen werken. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Besteedbaar inkomen

Het besteedbare inkomen bestaat uit het bruto-inkomen (inkomen uit arbeid, eigen onderneming en vermogen, uitkeringen en ontvangen overdrachten) verminderd met betaalde overdrachten, premies en belasting op inkomen en vermogen.

Bijstandsuitkeringen

Uitkeringen krachtens de Algemene Bijstandswet (ABW). Bijstand wordt toegekend aan huishoudens, waarbij doorgaans één persoon als aanvrager wordt aangemerkt. Bij (echt)paren is in de meeste gevallen een man de aanvrager van de bijstand.

Deeltijdbaan

Baan waarbij zowel sprake is van een vaste arbeidsrelatie, als van een vast overeengekomen aantal uren lager dan het aantal uren behorend bij een volledige dag- en weektaak.

Gestandaardiseerd inkomen

Het besteedbaar inkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Op deze wijze zijn de welvaartsniveaus van huishoudens onderling vergelijkbaar gemaakt. Het gestandaardiseerd inkomen is dus een maat voor de welvaart van een huishouden.

Herkomstgroepering

Kenmerk dat weergeeft met welk land een persoon een feitelijke verwantschap heeft, gegeven het geboorteland van de ouders of van zichzelf.

Dit kenmerk maakt in de eerste plaats onderscheid tussen autochtoon en allochtoon:

- Een autochtoon is een persoon van wie de beide ouders in Nederland zijn geboren.
- Een allochtoon is een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.

Ten tweede geeft het een nadere onderscheiding van de allochtone bevolking naar generatie:

- Een eerstegeneratieallochtoon heeft als herkomstgroepering het land waar hij of zij is geboren.
- Een tweedegeneratieallochtoon heeft als herkomstgroepering het geboorteland van de moeder, tenzij dat ook Nederland is. In dat geval is de herkomstgroepering bepaald door het geboorteland van de vader. Bij de tweede generatie is er ook een onderscheid tussen personen met één of twee in het buitenland geboren ouders.

Ten derde is er een onderscheid tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Dit onderscheid is ingegeven door de grote verschillen in sociaaleconomische en culturele situatie.

- Een westerse allochtoon heeft als herkomstgroepering een van de landen in de werelddelen Europa (excl. Turkije), Noord-Amerika en Oceanië of Indonesië of Japan.
- Een niet-westerse allochtoon heeft als herkomstgroepering een van de landen in de werelddelen Afrika, Latijns-Amerika en Azië (excl. Indonesië en Japan) of Turkije. Binnen de groep niet-westerse allochtonen worden zoveel mogelijk ook de vier grote doelgroepen van het minderhedenbeleid van de overheid onderscheiden, te weten de herkomstlanden Turkije, Marokko, Suriname en Nederlandse Antillen/Aruba.

Onderwijssoort

Een in de wet vastgelegd deel van het Nederlands onderwijsstelsel. Iedere onderwijssoort heeft zijn eigen onderwijsprogramma en meestal een vast aantal opleidingsjaren. Binnen het huidige Nederlands onderwijsstelsel zijn de belangrijkste onderwijssoorten:

1. Primair onderwijs:
 - Basisonderwijs (nominale duur: 8 jaar);
 - Speciaal basisonderwijs (nominale duur: 8 jaar);
 - Speciale scholen (basis- en voortgezet onderwijs).
2. Voortgezet onderwijs:
 - Voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo; nominale duur: 4 jaar);
 - Hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo; nominale duur: 5 jaar);
 - Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo; nominale duur: 6 jaar);
 - Praktijkonderwijs.
3. Middelbaar beroepsonderwijs en educatie:
 - Beroepsopleidende leerweg (bol; nominale duur: afhankelijk van het niveau 0,5 tot 4 jaar);
 - Beroepsbegeleidende leerweg (bbl; nominale duur: afhankelijk van het niveau 0,5 tot 4 jaar);
 - Basiseducatie;
 - Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo).
4. Hoger onderwijs:
 - Hoger beroepsonderwijs (hbo). Binnen het hoger beroepsonderwijs wordt onderscheid gemaakt tussen associate degree-opleidingen (nominale duur 2 jaar) en bacheloropleidingen (nominale duur 4 jaar);
 - Wetenschappelijk onderwijs (wo). Binnen het wetenschappelijk onderwijs wordt onderscheid gemaakt tussen bacheloropleidingen (nominale duur 3 jaar) en masteropleidingen (nominale duur 1, 2 of 3 jaar);
 - Open Universiteit.

Persoonlijk inkomen

Dit omvat de volgende bestanddelen van het bruto-inkomen van een persoon: inkomen uit arbeid, inkomen uit eigen

onderneming, uitkering inkomensverzekeringen en uitkering sociale voorzieningen (m.u.v. kinderbijslag).

Bij de bepaling van het persoonlijk inkomen zijn de volgende inkomensbestanddelen van het bruto-inkomen buiten beschouwing gebleven: inkomen uit vermogen, kinderbijslag en ontvangen gebonden overdrachten zoals huursubsidie.

Potentiële beroepsbevolking

De potentiële beroepsbevolking bestaat uit in Nederland wonende mensen, minus de institutionele bevolking (personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen. Binnen de potentiële beroepsbevolking worden drie arbeidsposities onderscheiden: de werkloze en de werkzame beroepsbevolking (tezamen de beroepsbevolking) en de niet-beroepsbevolking. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Standaard bedrijfsindeling (SBI)

De indeling van bedrijven en instellingen naar hun economische activiteit. De indeling is overeenkomstig de Standaard bedrijfsindeling 1993. De SBI 1993 kent bedrijfstakken, die zijn onderverdeeld in bedrijfsklassen.

Startkwalificatie (onderwijs)

Het minimale niveau dat nodig is om een volwaardige plaats op de arbeidsmarkt te veroveren, of door te stromen naar vervolgonderwijs (hoger onderwijs). Het niveau hiervan is vastgesteld op een afgeronde havo- of vwo-opleiding of een basisberoepsopleiding (mbo- niveau 2).

Vacature

Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden.

Vacaturegraad

Het aantal vacatures als percentage van het aantal banen van werknemers.

Voltijdbaan

Baan van een werknemer waarbij sprake is van een vaste arbeidsrelatie en van een volledige dag- en weektaak.

Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong)

Wettelijke voorziening in de financiële gevolgen van langdurige arbeidsongeschiktheid van mensen die geen aanspraak kunnen maken op de WAO omdat er geen arbeids-

verleden is opgebouwd. Dit zijn mensen die arbeidsongeschikt zijn op de dag dat zij 17 jaar worden of na hun 17e jaar arbeidsongeschikt worden En een opleiding/studie volgen.

Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO)

Wet die als doel heeft om personen in loondienst te verzekeren van een loonvervangende uitkering bij langdurige arbeidsongeschiktheid (langer dan een jaar).

Werknemers

Werknemers zijn alle ingezeten en niet-ingezeten personen die in dienstbetrekking werkzaam zijn (inbegrepen directeurs van NV's en BV's).

WW-uitkeringen

Aantal uitkeringen krachtens de werkloosheidswet (WW) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Ziekteverzuimpercentage

Het ziekteverzuimpercentage is het aantal door ziekte verzuimde dagen, in procenten van het totaal aantal beschikbare dagen van de werknemers. Met ingang van 1 januari 2002 valt het reguliere zwangerschaps-en bevallingsverlof niet meer onder de Ziektewet, maar onder de Wet Arbeid en Zorg. Alleen ziekte als gevolg van zwangerschap valt nog onder de Ziektewet.

Nu en eerder verschenen artikelen

Allochtonen

Krijgen allochtone werknemers minder betaald?	1e kw. 2005
Inkomensontwikkeling van immigranten	2e kw. 2005
Vluchtelingen en gezinsmigranten vinden moeilijk werk	4e kw. 2005
Allochtone vrouwen: arbeidsdeelname en verandering in de gezinssituatie	3e kw. 2006
Autochtonen en niet-westerse allochtonen in buurten	4e kw. 2006
Lonen van niet-westers allochtone vrouwen bij de overheid	4e kw. 2006
Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	4e kw. 2006
Beroepsniveau niet-westerse allochtonen lager	1e kw. 2007
Inkomen allochtonen blijft achter door lagere opleiding	2e kw. 2007
Scholen in de Randstad sterk gekleurd	3e kw. 2007
Diversiteit binnen de loonverdeling	4e kw. 2008
Werknemers uit Oost-Europa: recente ontwikkelingen	1e kw. 2009
Grensoverschrijdende arbeid: werken in Nederland, wonen in het buitenland	4e kw. 2009
Allochtonen en autochtonen in het hoger onderwijs	1e kw. 2010
Internetgebruik onder niet-westerse allochtonen	2e kw. 2010
Geld maakt nog geen Nederlander	3e kw. 2010

Arbeidsgehandicapten

Arbeidsgehandicapten in Nederland	1e kw. 2005
Het ziekteverzuim van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2005
De inkomens- en uitkeringspositie van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2007

Arbeidsomstandigheden

Burn-out: de rol van psychische werkbelasting	3e kw. 2005
Trends in arbeidsomstandigheden, 2004	4e kw. 2005
Relatie meervoudige werkbelasting en burn-out bij vrouwen	2e kw. 2006
Hoe gezond is langer doorwerken?	4e kw. 2006
Werknemers positief over arbeidsomstandigheden, maar negatief over doorwerken tot 65 jaar	1e kw. 2007
Verzorgende beroepen fysiek en psychisch zwaar belastend	4e kw. 2008
Autonoom kunnen werken en steun van collega's en leidinggevenden leidt tot minder ziekteverzuim	2e kw. 2009
Lichamelijke belasting op het werk en ziekteverzuim	2e kw. 2010

Arbeidsparticipatie en werkloosheid

Meer of minder willen werken	1e kw. 2005
Nederlanders zijn minder gaan werken	1e kw. 2005
Jongeren op de arbeidsmarkt	1e kw. 2005
Twee eeuwen Volkstellingen: de Virtuele Volkstelling 2001 vergeleken met haar voorgangers	1e kw. 2005
Meer ouderen aan het werk	2e kw. 2005
Ouders op de arbeidsmarkt	2e kw. 2005
Ontwikkeling van de werkloosheid volgens CBS en CWI vergeleken	2e kw. 2005
Regionale werkgelegenheid in Nederland in 2003	2e kw. 2005
Overwerken in Nederland	3e kw. 2005
Arbeidsdeelname van paren	3e kw. 2005
Met een startkwalificatie betere kansen op de arbeidsmarkt	4e kw. 2005
Dertigers op de arbeidsmarkt	2e kw. 2006
Hoge arbeidsdeelname, maar veel deeltijdwerkers en korte werkweken	4e kw. 2006
Langdurige werkloosheid in Nederland	4e kw. 2006
Werkloosheid onder ouderen	4e kw. 2006
Het mobiliseren van vrijwillig inactieven	1e kw. 2007
Bijna een miljoen mensen met een kleine baan	2e kw. 2007
Jongeren en ouderen zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt	3e kw. 2007
Werklozen versus niet-werkende werkzoekenden	3e kw. 2007

Langdurig met een uitkering	1e kw. 2008
Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders	1e kw. 2008
Welke bijstandsontvangers willen aan het werk?	2e kw. 2008
Onbenut arbeidsaanbod en economische groei	2e kw. 2008
Arbeidsmarktpositie van jongeren	3e kw. 2008
Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt	4e kw. 2008
Mannen geven veel vaker leiding dan vrouwen	4e kw. 2008
Alleenstaande moeders op de arbeidsmarkt	4e kw. 2008
Arbeidsmarktpositie van gepromoveerden	4e kw. 2008
Van uitkering naar werk	1e kw. 2009
Naar een arbeidsdeelname van 80 procent in 2016	2e kw. 2009
Thuiswerkers en vanuit-huiswerkers zijn vaak zelfstandigen	2e kw. 2009
Sterke groei zelfstandigen zonder personeel	3e kw. 2009
Arbeidsmarktpositie van personen in 2002–2005	3e kw. 2009
Met mbo Techniek of Zorg het meest succesvol op de arbeidsmarkt	3e kw. 2009
Arbeidsparticipatie van vrouwen: een vergelijking naar opleidingsniveau, leeftijd en herkomst	4e kw. 2009
Grensoverschrijdende arbeid: werken in Nederland, wonen in het buitenland	4e kw. 2009
Meer of minder uren werken	1e kw. 2010
Aantal uitzendkrachten fors gedaald	2e kw. 2010
Vijftigplussers op de arbeidsmarkt	2e kw. 2010
Zzp'ers in Nederland: de baanzekerheid voorbij?	4e kw. 2010
Voltijds werkende nieuwe moeders: vooral laag en middelbaar opgeleide vrouwen worden beïnvloed door hun (schoon)moeder	4e kw. 2010

ICT

Sterke samenhang tussen beroep en computer- en internetvaardigheden	4e kw. 2009
Internetgebruik onder niet-westerse allochtonen	2e kw. 2010

Inkomen

Inkomenseffecten van uittrekking	1e kw. 2005
Inkomensontwikkeling van immigranten	2e kw. 2005
Inkomenseffecten van de belastingherziening	3e kw. 2005
Inkomensdynamiek 2001-2004	2e kw. 2006
Armoedeprofielen van de vier grote steden	1e kw. 2007
De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen	1e kw. 2007
Inkomen allochtonen blijft achter door lagere opleiding	2e kw. 2007
De ongelijkheid van inkomens in Nederland	3e kw. 2007
Inkomen en koopkracht van weduwen en weduwnaars	3e kw. 2007
Krappe beurs als erfenis?	3e kw. 2007
De inkomens- en uitkeringspositie van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2007
Inkomenseffect van pensionering 2001–2004	4e kw. 2007
Inkomsten uit arbeid van vrouwen en hun partners	4e kw. 2007
Het effect van herverdeling op inkomensongelijkheid	1e kw. 2008
Armoede en inkomensongelijkheid in de Europese Unie	1e kw. 2009
Belasting- en inkomensregelingen voor gezinnen met minderjarige kinderen	2e kw. 2009
Is armoede erfelijk?	2e kw. 2009
Steeds minder ontvangers 'aanrechtsubsidie'	3e kw. 2009
De parade van Pen en de inkomensverdeling in Nederland	3e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 1: aanspraken naar geslacht en burgerlijke staat	3e kw. 2009
De inkomenssituatie van alleenstaande moeders: trends en dynamiek	4e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 2: aanspraken naar herkomst, sociaaleconomische categorie en huishoudtype	4e kw. 2009
Minder sociale participatie door personen met weinig inkomen	1e kw. 2010
Vermogensverdeling en vermogenspositie huishoudens	2e kw. 2010
Ontwikkelingen in de economische zelfstandigheid van vrouwen	2e kw. 2010
Inkomensverschillen tussen en binnen gemeenten	3e kw. 2010
Inkomens van mannen en vrouwen: levensloop en generatie	3e kw. 2010
Gebruik en kosten van kinderopvang, 2006–2008	1e kw. 2010
Druk van de inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen	4e kw. 2010

Internationaal

International sourcing door bedrijven in Denemarken, Finland, Nederland en Noorwegen	3e kw. 2008
Werkloosheid in de Europese Unie	3e kw. 2008
Armoede en inkomensongelijkheid in de Europese Unie	1e kw. 2008
Globalisering en werkgelegenheid	1e kw. 2010

Lonen

Krijgen allochtone werknemers minder betaald?	1e kw. 2005
Loon naar beroep en opleidingsniveau: het Loonstructuuronderzoek 2002	2e kw. 2005
Ontwikkeling van beloningsverhoudingen, 1997–2002	2e kw. 2005
Nederlandse arbeid te duur?	2e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers, 2003	3e kw. 2005
Incidentele loonontwikkeling in 2003 hoger dan in 2002	3e kw. 2005
Cao-lonen 2004, de definitieve gegevens	4e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers in 2004: flexibilisering en vergrijzing	1e kw. 2006
Cao-lonen 2005, de definitieve gegevens	3e kw. 2006
Negatieve incidentele loonontwikkeling in 2004	3e kw. 2006
Lonen van niet-westers allochtone vrouwen bij de overheid	4e kw. 2006
Cao-lonen 2006, de definitieve gegevens	3e kw. 2007
Cao-lonen 2007, de definitieve gegevens	3e kw. 2008
Diversiteit binnen de loonverdeling	4e kw. 2008
Cao-lonen 2008, de definitieve gegevens	3e kw. 2009
Cao-lonen 2009, de definitieve gegevens	3e kw. 2010

Macro-economisch

Onbenut arbeidsaanbod en economische groei	2e kw. 2008
Helpt economische groei in 1995–2007 door toename productiviteit	2e kw. 2009
Overwaarde en koerswinsten waren jarenlang bron voor extra consumptie door huishoudens	4e kw. 2009
Consumentenvertrouwen en demografische en sociaaleconomische kenmerken van de Consument	4e kw. 2010

Onderwijs

Het niet bekostigde onderwijs	3e kw. 2005
Instroom en slagingspercentages in het hoger onderwijs	4e kw. 2005
Het middelbaar beroepsonderwijs	1e kw. 2006
Dertigers op de arbeidsmarkt	2e kw. 2006
Leerrechten en studierendement in het hoger onderwijs	3e kw. 2006
Deelname aan post-initiële onderwijs, 1995–2005	4e kw. 2006
Jongeren steeds langer op school	1e kw. 2007
Voortijdig schoolverlaten in het vmbo	2e kw. 2007
Forse groei aantal personen met opleiding in informatica	2e kw. 2007
Scholen in de Randstad sterk gekleurd	3e kw. 2007
Jongeren en ouderen zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt	3e kw. 2007
Bedrijfsopleidingen 2005: de belangrijkste resultaten	4e kw. 2007
Citotoets en de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs	2e kw. 2008
Van mbo en havo naar hbo	2e kw. 2008
Arbeidsmarktpositie van gepromoveerden	4e kw. 2008
Jongeren leren langer door	1e kw. 2009
Deelname aan cursussen voor het werk hangt vooral samen met het opleidingsniveau	2e kw. 2009
Met mbo Techniek of Zorg het meest succesvol op de arbeidsmarkt	3e kw. 2009
Studievoortgang in het voortgezet onderwijs	4e kw. 2009
Thuiswonende deelnemers uit éénoudergezin presteren minder in het middelbaar Beroepsonderwijs	1e kw. 2006
Allochtonen en autochtonen in het hoger onderwijs	1e kw. 2010
Een leven lang leren met cursussen en lange opleidingen	2e kw. 2010
Welke routes doorlopen leerlingen in het onderwijs?	3e kw. 2010

Ontwikkelingen in de instroom in het hoger onderwijs	3e kw. 2010
De herkomst van instromers in het mbo	4e kw. 2010
Wat beïnvloedt het risico op voortijdig schoolverlaten?	4e kw. 2010

Regionaal

Regionale werkgelegenheid in Nederland in 2003	2e kw. 2005
Regionale verschillen in arbeidsaanbod	1e kw. 2006
Banenverval in 2004 voor de meeste grote gemeenten	1e kw. 2006
Autochtonen en niet-westerse allochtonen in buurten	4e kw. 2006
Armoedeprofielen van de vier grote steden	1e kw. 2007
De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen	1e kw. 2007
Beëindiging van arbeidsrelaties: sociaaldemografische en regionale verschillen	4e kw. 2007
Regionale arbeidsdynamiek in een periode van conjuncturele veranderingen	3e kw. 2008
Banendynamiek in de Randstedelijke gewesten	4e kw. 2008
Op veel terreinen verbeteringen in de aandachtswijken	1e kw. 2010
Inkomensverschillen tussen en binnen gemeenten	3e kw. 2010

Socialeconomische dynamiek

Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking	3e kw. 2005
Uitstroom uit de bijstand naar werk	2e kw. 2006
Vergrijzing en dynamiek van werknemers naar bedrijfstak	2e kw. 2006
Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken	1e kw. 2007
Pensioenleeftijd niet vaak 65	3e kw. 2007
De uitstrooparadox	2e kw. 2008
Welke bijstandsontvangers willen aan het werk?	2e kw. 2008
Van uitkering naar werk	1e kw. 2009
Meerdere keren zonder werk	1e kw. 2009
Werkhervatting na ontslag: een vergelijking van oudere en jongere werknemers	2e kw. 2009
Wie volgen een re-integratietraject?	3e kw. 2009
Arbeidsmarktpositie van personen in 2002–2005	3e kw. 2009
Duur van uitkeringsituaties	4e kw. 2009
Meer of minder uren werken	1e kw. 2010
Herinstroom in werkloosheids- of bijstandsuitkering	1e kw. 2010
Baanvindduren, hoe snel vinden werklozen een baan?	2e kw. 2010
Wie verliezen hun baan bij faillissementen?	2e kw. 2010
Deeltijd-WW in beeld	3e kw. 2010
Na de WW duurzaam aan het werk?	3e kw. 2010
Werk en inkomsten na faillissementsontslag	4e kw. 2010

Sociale zekerheid

Inkomenseffecten van uittreding	1e kw. 2005
Achterblijvers in de bijstand	1e kw. 2005
Dynamiek in de WAO, WAZ en Wajong: een longitudinale analyse van personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering	1e kw. 2005
Ontwikkeling van de WW in de periode 2001–2004	4e kw. 2005
Een nieuwe start, of niet?	1e kw. 2006
Seizoeninvloeden in de WW	2e kw. 2006
Levensloopregeling vooral voor hoogopgeleiden	2e kw. 2007
Mantelzorgers maken weinig gebruik van verlofregelingen	2e kw. 2007
De inkomens- en uitkeringspositie van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2007
Personen met een uitkering	1e kw. 2008
Langdurig met een uitkering	1e kw. 2008
Van uitkering naar werk	1e kw. 2009
De Werkloosheidswet: uitkeringen en uitgaven	1e kw. 2009
Jonge nabestaanden en het Anw-gebruik in Nederland	4e kw. 2009
Duur van uitkeringsituaties	4e kw. 2009
Deeltijd-WW in beeld	3e kw. 2010

Vakbonden en werkstakingen

Werkstakingen 1900–2004	1e kw. 2006
Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers	1e kw. 2007
Het aantal vakbondsleden	1e kw. 2008

Vacatures

Groei vacatures herstelt in 2004	3e kw. 2005
Verdergaande groei vacatures	2e kw. 2006
Verdere toename vacatures in 2006	3e kw. 2007
Aantal vacatures naar recordhoogte in 2007	3e kw. 2008

Vergrijzing

Meer ouderen aan het werk	2e kw. 2005
Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking	3e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers in 2004: flexibilisering en vergrijzing	1e kw. 2006
Vergrijzing en dynamiek van werknemers naar bedrijfstak	2e kw. 2006
Werkloosheid onder ouderen	4e kw. 2006
Vervroegde uittrekking en andere overgangen tussen werken en niet-werken	1e kw. 2007
Grijze druk zal verdubbelen	2e kw. 2007
Inkomen en koopkracht van weduwen en weduwnaars	3e kw. 2007
Pensioenleeftijd niet vaak 65	3e kw. 2007
Inkomenseffect van pensionering 2001–2004	4e kw. 2007
Arbeidsmarktmobiliteit van ouderen	1e kw. 2008
Vergrijzing van bedrijfstakken en beroepen	3e kw. 2008
Naar een arbeidsdeelname van 80 procent in 2016	2e kw. 2009
Werkhervatting na ontslag: een vergelijking van oudere en jongere werknemers	2e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 1: aanspraken naar geslacht en burgerlijke staat	3e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 2: aanspraken naar herkomst, sociaaleconomische categorie en huishoudtype	4e kw. 2009
Vijftigplussers op de arbeidsmarkt	2e kw. 2010

Veiligheid

Wie worden slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit?	1e kw. 2007

Werkgelegenheid

Twee eeuwen Volkstellingen: de Virtuele Volkstelling 2001 vergeleken met haar voorgangers	1e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers, 2003	3e kw. 2005
Banenverlies in 2004 voor de meeste grote gemeenten	1e kw. 2006
Aantal ontslagaanvragen sterk gedaald	4e kw. 2007
Ontwikkeling werkgelegenheid in de periode 1969–2006	4e kw. 2007
Grotere vraag naar personeel op elk niveau	1e kw. 2008
Aantal ontslagaanvragen in 2007 bijna gehalveerd	2e kw. 2008
Regionale arbeidsdynamiek in een periode van conjuncturele veranderingen	3e kw. 2008
Banendynamiek in de Randstedelijke gewesten	4e kw. 2008
Globalisering en werkgelegenheid	1e kw. 2010
Wie verliezen hun baan bij faillissementen?	2e kw. 2010
Bedrijfseconomisch ontslag verdubbeld in 2009	4e kw. 2010

Zorg en arbeid

Ouders op de arbeidsmarkt	2e kw. 2005
Arbeidsdeelname van paren	3e kw. 2005

Mobiliteit van ouders met jonge kinderen	4e kw. 2005
Ouderschapsverlof	1e kw. 2006
Gebruik van kinderopvang	3e kw. 2006
Zorgtaken en arbeidsparticipatie	3e kw. 2006
Mantelzorgers maken weinig gebruik van verlofregelingen	2e kw. 2007
Inkomsten uit arbeid van vrouwen en hun partners	4e kw. 2007
Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders	1e kw. 2008
Alleenstaande moeders op de arbeidsmarkt	4e kw. 2008
Combinatie van zorg en werk: de invloed van baankenmerken	1e kw. 2010
Mantelzorgers op de arbeidsmarkt	1e kw. 2010
Gebruik en kosten van kinderopvang, 2006–2008	1e kw. 2010
Voltijds werkende nieuwe moeders: vooral laag en middelbaar opgeleide vrouwen worden beïnvloed door hun (schoon)moeder	4e kw. 2010

Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website

Alle cijfers en publicaties van het CBS zijn beschikbaar via internet. De website van het CBS (www.cbs.nl) biedt toegang tot de Themapagina's, StatLine (de statistische databank van het CBS) en tot het Webmagazine.

Themapagina's

Om in het informatieaanbod van het CBS gemakkelijk de weg te vinden, zijn op de website themapagina's ingericht. Er worden ongeveer twintig thema's onderscheiden, plus enkele thema-overstijgende dossiers over bijvoorbeeld vergrijzing, de Europese Unie en allochtonen. De gekozen thema-indeling is gelijk aan de thema's die binnen de databank StatLine gehanteerd worden.

Via een themapagina wordt alle informatie die over dat thema op de CBS-website staat toegankelijk gemaakt. Zo zijn de gegevens uit StatLine, de kerncijfers, webmagazine-artikelen, persberichten, publicaties, methodebeschrijvingen et cetera voor één thema bijeengebracht. De themapagina's worden doorlopend up-to-date gehouden.

Alle themapagina's hebben dezelfde indeling. De informatie over het thema wordt ontsloten via vijf vaste rubrieken: nieuw, cijfers, publicaties, themabeschrijving, methoden en begrippen. Deze rubrieken zijn als tabbladen aangegeven op de themapagina.

Hoe vindt u sociaaleconomische informatie?

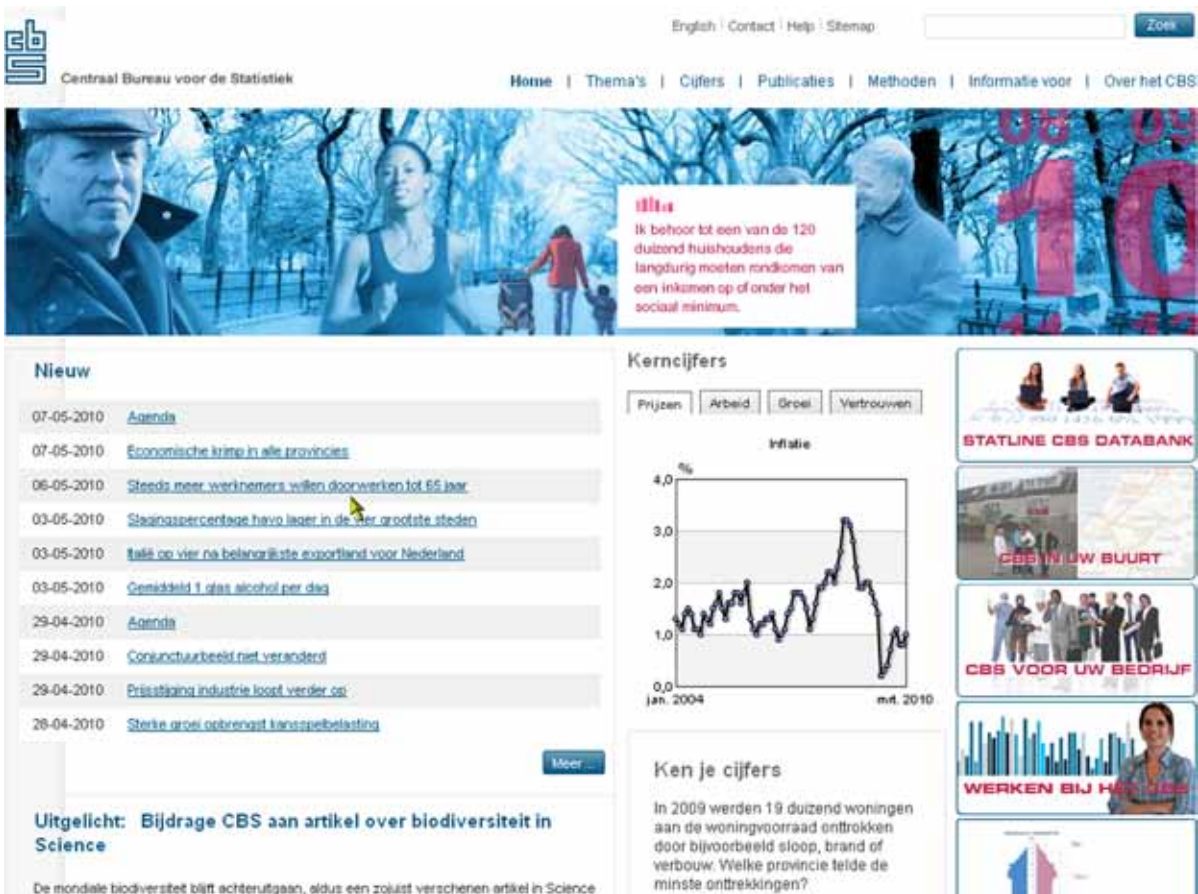
De thema's zijn te vinden op de homepage van het CBS (www.cbs.nl). Een klik op een van deze thema's leidt direct naar de betreffende themapagina (figuur 1). Verder kunt u ook via de ingang 'Thema's', in de horizontale balk onder het CBS-logo, bij de themapagina's komen. Informatie over sociaaleconomische onderwerpen is ondergebracht bij de thema's:

- Arbeid en sociale zekerheid
- Inkomen en bestedingen

Ter illustratie is in figuur 2 de themapagina 'Arbeid en sociale zekerheid' aangeklikt. U komt automatisch binnen in de rubriek 'Nieuw'. Daar vindt u bij 'Cijfers' en 'Publicaties' de meest recente cijfers en artikelen, gesorteerd op datum van verschijnen. Verder bevindt zich bovenaan op deze pagina, onder de kop 'In de schijnwerper', ook een ingang naar het onderdeel 'Arbeidsmarkt in vogelvlucht'. Hierin wordt in grafieken een beknopt overzicht geboden van de situatie op de arbeidsmarkt.

Boven deze lijst staan de vijf rubrieken, waarvan de rubriek die op het scherm zichtbaar is, zich onderscheidt door een lichtblauwe kleur.

Figuur 1

De rubriek 'Cijfers' bevat tabellen met de belangrijkste cijfers over het thema. Door een tabeltitel aan te klikken komt u in een StatLine tabel. Met de icoontjes rechtsboven kunt u

deze tabel opslaan of printen. Door te klikken op de button 'pas gegevens aan' kunt u de geselecteerde onderwerpen en perioden wijzigen.

Figuur 2

Figuur 3

De rubriek 'Publicaties' is onderverdeeld in persberichten, artikelen (in het webmagazine of elders verschenen) en boeken en periodieken. In deze laatste rubriek kunt u onder andere de pdf-files vinden van de Sociaaleconomische trends en haar voorganger de Sociaal-economische maandstatistiek. Van de publicaties worden alleen de items uit het huidige jaar getoond. Bent u op zoek naar publicaties uit eerdere jaren, dan klikt u onderaan bij de verschillende publicatietypes op 'meer...', waarna u een lijst van de beschikbare jaren te zien krijgt.

De rubriek 'Methoden' bevat een alfabetisch gesorteerde begrippenlijst (nog in ontwikkeling), de standaard classificaties die voor het thema relevant zijn, en onder 'Dataverzameling' korte beschrijvingen van de onderzoeken waaraan het CBS haar cijfers over de arbeidsmarkt en sociale zekerheid ontleend.

De rubriek 'Beschrijving' ten slotte geeft een globaal overzicht van de informatie die het CBS verzamelt over de verschillende aspecten van de arbeidsmarkt en de bronnen die daarvoor gebruikt worden.

StatLine

StatLine is de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u gratis bekijken, printen

of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een themaboom een keuze worden gemaakt uit alle tabellen in StatLine. Ook zijn sommige gegevens beschikbaar via de kaart van Nederland.

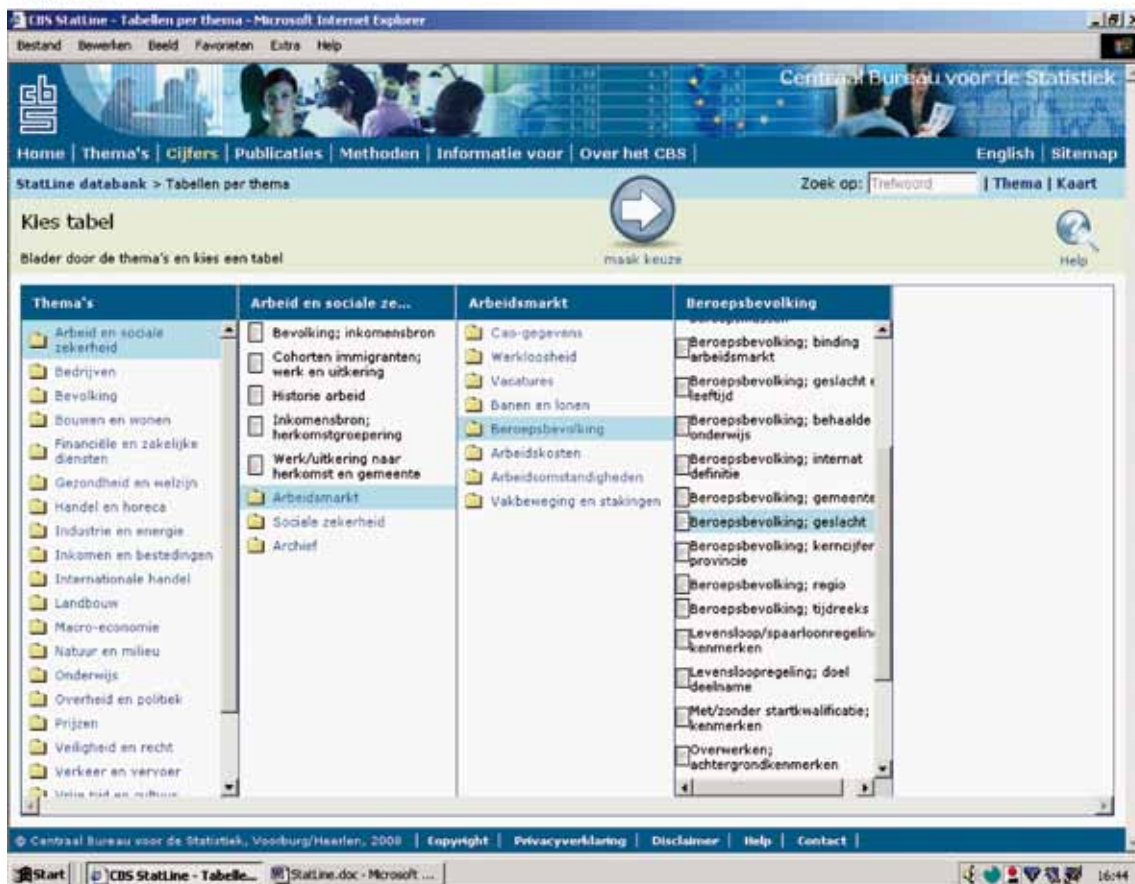
Hoe vindt u sociaaleconomische cijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over sociaaleconomische onderwerpen te vinden. Één manier om StatLine te benaderen is door linksboven op de homepage op 'Cijfers' te klikken en vervolgens op 'StatLine databank'. U kunt dan direct naar StatLine gaan, maar ook kiezen voor meer informatie over StatLine of voor een demonstratie over het gebruik van StatLine. Een andere, kortere weg is door op de homepage in de rechterkolom op de snelkoppeling 'StatLine databank' te klikken (figuur 3).

De eerste ingang tot StatLine is zoeken met een trefwoord. Als u een trefwoord intoetst en daarna op 'zoek' klikt, selecteert een zoekmachine tabellen van StatLine-tabellen waarin het door u gekozen trefwoord voorkomt.

De tweede mogelijkheid is zelf te zoeken in de themaboom via een soort verkenner. U klikt dan op 'thema', waarna de zogeheten StatLine Webselector gestart wordt. Ook hier kunt u snel gegevens over sociaaleconomische onderwerpen vinden bij 'Arbeid en sociale zekerheid' en 'Inkomen en bestedingen'. Door op de themamappen te klikken, krijgt u de onderliggende mappen en tabellen te zien.

Figuur 4

Ter illustratie is in *figuur 4* de tabel 'Beroepsbevolking; geslacht' aangeklikt. Helemaal links van het scherm is de opengeklapte themaboom zichtbaar waaruit deze tabel gekozen is. Rechts hiervan zijn de bovenliggende gele mappen 'Arbeidsmarkt' en 'Beroepsbevolking' te zien waarin deze tabel zich bevindt. Door te klikken op de button 'maak keuze' komt u in de tabel zelf terecht. Aan de linkerkant van het scherm wordt dan getoond welke onderwerpen u kunt kiezen (*figuur 5*).

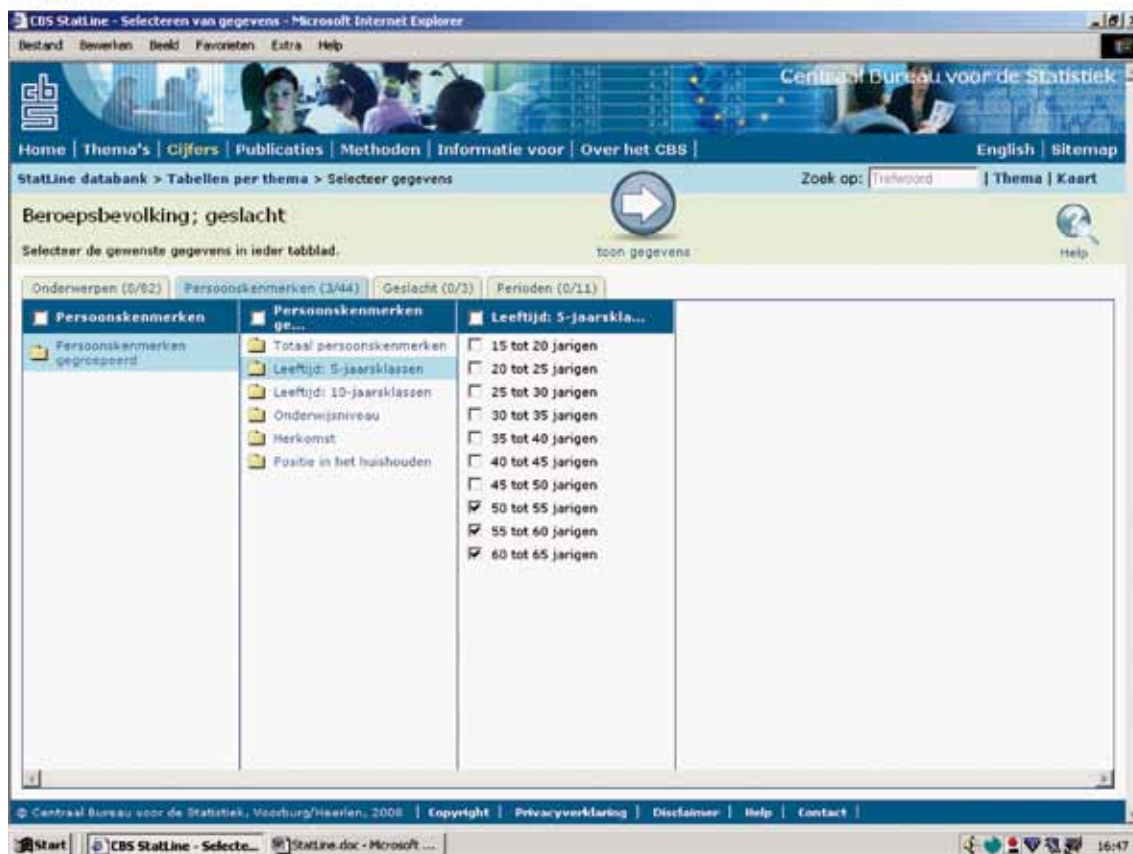
Wanneer uit de onderwerpen een selectie gemaakt is, kunt u de tabbladen 'Persoonskenmerken', 'Geslacht' en 'Perioden' aanklikken om daar de gewenste indelingen te selecteren. Bent u klaar, dan klikt u op 'toon gegevens' en wordt de door u samengestelde tabel op het scherm getoond. Maakt u geen selectie dan krijgt u een standaardselectie te zien. De inhoud van de getoonde tabel is makkelijk aan te passen door te klikken op de button 'pas gegevens' aan. Ook kunt u de presentatie van de tabel veranderen door te klikken op de pijltjes. Uiteraard kunt u de tabel afdrukken of opslaan.

Welke sociaaleconomische cijfers kunt u in StatLine vinden?

Er is een groot aantal StatLine-tabellen over sociaaleconomische onderwerpen. De meeste vindt u onder 'Arbeid en sociale zekerheid' en 'Inkomen en bestedingen'. Over arbeid en sociale zekerheid zijn onder meer cijfers opgenomen over beroepsbevolking en werkloosheid, arbeidsomstandigheden, banen en werkzame personen, verdiende lonen en cao-lonen, vacatures, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, de bijstandswet en het ziekteverzuim. Onder inkomen en bestedingen vindt u onder andere gegevens over inkomensverdelingen, samenstelling van het inkomen, koopkracht, vermogens en bestedingen.

Cijfers over een lange periode zijn te vinden in 'Historie arbeid', 'Historie beroepsbevolking', 'Historie geregistreerde werkloosheid', 'Historie inkomen, vermogen en consumptie' en 'Historie sociale zekerheid'. Hierin vindt u tijdreeksen vanaf 1899 voor een beperkt aantal onderwerpen. Per thema is er verder ook een archiefmap voor de afgesloten reeksen. Cijfers per gemeente of andere regio's zijn behalve onder de thema's zelf ook te vinden bij het thema 'Nederland regionaal'.

Figuur 5

Publicaties

1. CBS-publicaties op sociaaleconomisch terrein

De Nederlandse economie 2008

In de reeks *De Nederlandse economie* beschrijft en analyseert het Centraal Bureau voor de Statistiek elk jaar ontwikkelingen bij ondernemingen, huishoudens en de overheid, en ten aanzien van de arbeidsmarkt en het milieu. Verder wordt in thema-artikelen nader stilgestaan bij actuele economische onderwerpen. De Nederlandse economie richt zich op financieel-economisch analisten, beleidsmakers, politici, journalisten, docenten en studenten.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-2029-9. Kengetal: P-19. Prijs: € 21,95 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

De digitale economie 2009

Nederlanders hebben steeds meer ICT-vaardigheden en gebruiken in toenemende mate mobiel internet. Verder verdringt de laptop de desktop uit de huishoudens en hebben scholen steeds meer pc's met internet. Dit zijn slechts enkele feiten uit de publicatie '*De digitale economie 2009*'. Het boek bevat nog veel meer informatie over het gebruik van ICT door personen, bedrijven en in de publieke sector.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-1580-6. Kengetal: P-34. Prijs: € 35 (exclusief verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Jaarboek onderwijs in cijfers 2009 (2e editie)

Het jaarboek *onderwijs in cijfers 2009 (2e editie)* geeft informatie over aantallen leerlingen, onderwijsinstellingen en onderwijsuitgaven. Daarnaast wordt in deze editie onder andere extra aandacht besteed aan het opleidingsniveau van de bevolking in relatie tot de positie op de arbeidsmarkt, de uitgaven per geslaagde leerling en het internationale primair en voortgezet onderwijs.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-1541-7. Kengetal: F-162. Prijs: € 39,70 (exclusief verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Lage inkomens, kans op armoede en uitsluiting 2009

Is de kans op armoede in Nederland toe- of afgenomen? Welke groepen lopen de meeste kans op (langdurige) armoede? Hoeveel kinderen leven in huishoudens met kans op armoede? De antwoorden op deze en aanverwante vragen zijn terug te vinden in *Lage inkomens, kans op armoede en uitsluiting 2009*. In deze publicatie wordt op

hoofdpunten verslag gedaan van de meest recente ontwikkelingen op het gebied van armoede.

ISBN: 978-90-357-1601-8. Kengetal: V-51. Prijs: € 10,20 (exclusief verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Jaarrapport 2009 Landelijke Jeugdmonitor

Het jaarrapport 2009 van de Landelijke Jeugdmonitor geeft een breed overzicht van hoe Nederlandse jongeren van 0 tot 25 jaar leven. Deze situatie is beschreven vanuit zes invalshoeken: jongeren en gezin, gezondheid, onderwijs, maatschappelijke participatie, arbeidsmarkt en veiligheid. De inhoud is gebaseerd op cijfers die op de website www.landelijkejeugdmonitor.nl staan. Het jaarrapport 2009 is een gezamenlijke publicatie van Jeugd en Gezin en het Centraal Bureau voor de Statistiek. Naast deze organisaties zijn ook de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Justitie betrokken bij de Landelijke Jeugdmonitor.

ISBN: 978-90-357-1357-4. Kengetal: G-93. Prijs: € 6,30 (exclusief verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Emancipatiemonitor 2008

Dit is de vijfde editie van de Emancipatiemonitor. In deze monitor die tweejaarlijks verschijnt, worden de meest recente cijfers over de stand van zaken van het emancipatieproces gepresenteerd. Aandacht wordt er onder meer besteed aan de ontwikkelingen in de arbeidsdeelname van vrouwen, de combinatie van arbeid en zorg, de economische zelfstandigheid van vrouwen, de doorstroming van vrouwen naar hogere functies en geweld tegen vrouwen. Ook bevat deze monitor een nieuwe hoofdstuk over gezondheid. De Emancipatiemonitor is een gezamenlijke publicatie van het SCP en het CBS in opdracht van het ministerie van OCW.

Tweejaarlijks. ISBN: 978 90 377 0406. Prijs: € 22,50 (excl. administratie- en verzendkosten).

Het rapport is verkrijgbaar via de boekhandel of te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (www.scp.nl).

Jaarrapport Integratie 2008

Op welke gebieden komen allochtonen en autochtonen dichter bij elkaar? Waar blijven achterstanden bestaan? Welke factoren spelen hierbij een rol? Dit Jaarrapport Integratie 2008 is een bron van informatie over de feitelijke stand van zaken in de maatschappelijke integratieprocessen. Het kan een belangrijk hulpmiddel zijn voor iedereen die actief is op het beleidsterrein Integratie of inhoudelijk geïnteresseerd is in de ontwikkeling van de integratie van allochtone bevolkingsgroepen.

ISBN: 978-90-357-2057-2. Kengetal: B-61. Prijs: € 55,70. (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

2. Andere CBS-publicaties

Bevolkingstrends: Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland

Bevolkingstrends houdt u op de hoogte van recente ontwikkelingen in de Nederlandse bevolking, zoals de ontwikkelingen rond relaties, het krijgen van kinderen, de huishoudensamenstelling, immigratie en emigratie, allochtonen en autochtonen, en sterfte en doodsoorzaken.

Kwartaal. ISSN: 1571-0998. Kengetal: B-15. Abonnementenprijs: € 53,10

Prijs per los nummer: 14,60. Prijzen zijn incl. verzendkosten.

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Nationale rekeningen 2009

De Nationale rekeningen vormen de officiële overzichtstatistiek van de nationale economie. Het nationaal inkomen, de economische groei, het tekort of overschot van de overheid en de werkgelegenheid zijn voorbeelden van belangrijke gegevens uit deze publicatie. De begrippen en classificaties van de Nationale rekeningen zijn wereldwijd gestandaardiseerd en vastgelegd in internationale richtlijnen waardoor vergelijkingen tussen landen mogelijk zijn. De bijlage over de gevolgen van de staatsinterventies bij financiële instellingen voor het overheidstekort en de overheidsschuld is geactualiseerd.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-1846-3. Kengetal: P-2. Prijs: € 50,10 (exclusief verzendkosten)

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Kennis en economie 2009

Het innovatieve vermogen van een land steunt op de verrichte Research and Development (R&D). Innovaties zijn een maatstaf voor het vermogen van bedrijven kennis in praktische toepassingen om te zetten, die te gelde kunnen worden gemaakt. De thema's R&D en Innovatie worden door de internationale gemeenschap als pijlers van de kenniseconomie beschouwd. Alle Europese landen verzamelen daarom geharmoniseerde statistische gegevens over deze thema's. De publicatie 'Kennis en economie 2009' gaat uitgebreid in op de resultaten hiervan. Ook staat in de publicatie het kennispotentieel van mensen centraal; dat betreft bijvoorbeeld de voorraad en aanwas van hoogopgeleiden, en de participatie in exacte studies.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-1979-8. Kengetal: K-300. Prijs: € 36,90 (exclusief verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Statistisch jaarboek 2009

Het Statistisch jaarboek verschaft u actuele cijfers over vrijwel alle aspecten van de Nederlandse samenleving. Het is een onmisbare steun als u zich wilt oriënteren op welk

gebied dan ook: zoals bevolking, gezondheid, onderwijs, werkloosheid, landbouw, bouwnijverheid en industrie, handel, milieu en vele andere onderwerpen. Verder zijn voor het eerst hoofdstukken opgenomen over duurzaamheid, de economische crisis en vergrijzing.

Het Statistisch jaarboek is dit jaar ook als e-book beschikbaar. Het formaat van de papieren editie was al gekozen om dit naslagwerk onder alle omstandigheden bij de hand te kunnen hebben; als e-book zijn cijfers over Nederland ook altijd en overal binnen bereik. Meer statistische informatie vindt u in StatLine. Al deze informatie is gratis te raadplegen via www.cbs.nl

Jaarlijks, 321 blz. ISBN: 978-90-357-1757-2. Kengetal: A-26. Deze publicatie kunt u bestellen via de reguliere boekhandel en de Sdu Klantenservice.

Nederland langs de Europese meetlat

In deze publicatie wordt Nederland voor een aantal onderwerpen vergeleken met de andere EU-lidstaten. Hoe doet Nederland het in vergelijking met andere EU-landen? Waarin lopen we voorop? Op welk gebied zitten we in de achterhoede, of zijn we een 'gemiddelde lidstaat'? Een publicatie bedoeld voor iedereen die wil weten hoe Nederland er nu werkelijk voor staat binnen Europa.

ISBN: 978-90-357-1637-7. Kengetal: A-312. Prijs: € 3,10 (exclusief verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Leven in Nederland 2009

De publicatie *Leven in Nederland 2009* is ontstaan uit een samenwerking van het CBS en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. *Leven in Nederland 2009* bevat een grote hoeveelheid statistische gegevens op gemeentelijk niveau, die uitgebreid worden beschreven. De cijfers worden nader geïnterpreteerd in essays, die bovendien een blik werpen op de komende jaren.

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl/publicaties

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samen-

leving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken.

Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website: <http://www.cbs.nl> of direct via: <http://statline.nl>

Webmagazine

In het Webmagazine zijn de afgelopen drie maanden onder meer de volgende artikelen verschenen:

- 18-10-2010 Kinderopvang voor werkende ouders belangrijker geworden
- 14-10-2010 Bijstandsschuld gestegen tot 1,3 miljard euro
- 11-10-2010 Cao-loonstijging in derde kwartaal stabiel
- 11-10-2010 Jaarlijks 7 procent van havo-3 naar vmbo
- 06-10-2010 Multiculturele buurt meest positief over politie
- 04-10-2010 Een op de negen kinderen groeit op met risico op armoede
- 27-09-2010 Loonverschil tussen mannen en vrouwen neemt langzaam af
- 20-09-2010 Een op de tien mensen zorgt voor ziek of hulpbehoevend familielid
- 20-09-2010 Meer jongeren in het onderwijs
- 06-09-2010 Leerlingen in het vwo kiezen steeds vaker natuurprofiel

- 01-09-2010 Metaalbranche maakt meeste gebruik van de deeltijd-WW
- 01-09-2010 Werk en taal belangrijk voor het zich Nederlander voelen
- 30-08-2010 Bedrijven betalen meer dividend ondanks crisis
- 30-08-2010 Ook aandelen bloeien in het voorjaar
- 30-08-2010 Uitzendbureaus positief over ontwikkeling werkgelegenheid
- 25-08-2010 Toename wettelijke schuldsaneringen zet door
- 25-08-2010 Mensen met beroepen van lager niveau voelen zich minder gezond
- 18-08-2010 Minder faillissementen in eerste helft 2010
- 18-08-2010 Eén op de acht 15–64-jarigen heeft een uitkering sociale zekerheid
- 02-08-2010 Sociale bescherming kost 169 miljard euro
- 26-07-2010 Inwoners met Oost-Europese nationaliteit maken weinig gebruik van bijstand en WW
- 14-07-2010 Koopkracht in 2009 met 1,4 procent gestegen
- 12-07-2010 Meeste werknemers nemen geen verlof op om voor ziek familielid te zorgen
- 12-07-2010 Groei Oost-Europese werknemers trekt weer aan

Het Webmagazine verschijnt iedere maandag en woensdag om 9:30 uur op de CBS-website. Het meest recente webmagazine is te vinden op de homepage van het CBS. Een overzicht van alle webmagazine artikelen vindt u door op de homepage van het CBS te klikken op 'Publicaties' en dan te kiezen voor 'Webpublicaties'.

Zie voor een overzicht van alle publicaties: <http://www.cbs.nl>